

Дорогі читачі журналу «Світогляд»

Видається так, що з якимись сумними передчуттями вступаємо ми, українська спільнота, у новий рік нашої Христової ери. Я дуже хотів би помилятися і сподіватися, що 2026 рік буде роком мирного життя, післявоєнної відбудови нашої держави та її дієвого поступу до членства у ЄС. На жаль, події міжнародного життя та наші внутрішні негаразди не дозволяють здійснитися таким радужним сподіванням. У своєму житті я намагався дотримуватися правила: «Завжди

Чи є гасло «кадри вирішують все» наразі актуальним?

Як відомо, звичка — друга натура. Чому я згадав цю приказку? Позаяк багато років поспіль у 12-му числі журналу «Вісник НАН України» підбирав підсумки року, що минав, хоча вони й не охоплювали весь спектр академічних проблем, що під силу лише президентові. Наразі відходить у минуле рік, що означив певні віхи — загальну, оскільки добігла кінця перша чверть XXI ст., і особисту, в якій перетнулися необнадійлива для нових планів цифра мого віку і припинення виконання функцій

робити те, що говориш, і говорити те, що думаєш». Інколи це мені вдавалося і я мав змогу обмінюватися думками на різні теми з відомими фахівцями на науковій та громадській ниві — **Вадимом Локтевим, Йосипом Зісельсом, Тімоті Снайдером** та ін. Пропоную читачам «Світогляду» познайомитись зі статтею В. Локтева «Чи є гасло «Кадри вирішують все» наразі актуальним», опублікованій у Віснику НАН України №12 за 2025 р., та обмінятись враженнями на сторінках «Світогляду».

А з поглядами Т. Снайдера та Й. Зісельса читачі зможуть познайомитися особисто на сторінках цього випуску журналу.

На думку приходиться чудове гасло нашої геніальної поетки **Лесі Українки**:

**«Так! Я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! Геть, думи сумні!» ■**

З повагою,
Ярослав Яцків

посадової особи, що змушувало бути більш стриманим у висловлюваннях. І тепер, позбувшись крісла, я можу змінити традицію і торкнутися не поточних проблем науки і освіти, а поглянути на їхню еволюцію впродовж останніх десятиліть і спробувати зрозуміти витоки далеко не найкращого стану, в якому ми опинилися. Свої відверті «старі пісні про головне» я виклав у звіті на Загальних зборах Відділення фізики і астрономії НАН України 8 жовтня 2025 р. Чи поділить їх читач, не відаю і сподіваюся лише на його поблажливість. ■

Як страшно знати правду без прикрас.

Ліна Костенко

**Деякі з нас виявляють особливий інстинкт,
віддаючи перевагу посередності.**

Подібне обирає подібне.

Чарльз Персі Сноу

З повагою,
Вадим Локтєв

ВИЖИТИ. ВИСТОЯТИ. ПЕРЕМОГТИ!

Український маніфест

1 грудня 1991 року українці змінили хід власної та світової історії, проголосивши незалежність своєї країни. Сьогодні знову історія України та світу залежить від нашого вибору. Саме тому ми обрали цей день 1 грудня для публікації нашого Маніфесту.

Ми живемо у великі й тривожні часи, коли світ стоїть на розвилці між захопливими можливостями розвитку та безпрецедентними загрозами існуванню людства. Й доля не лише нас, а всього світу значною мірою залежить від того, чи зможе Україна вижити, вистояти, перемогти.

Майже дванадцять років війни, з них чотири роки повномасштабної, посилюють втому, вигорання та зневіру в українському суспільстві. Проте ми стверджуємо: **перемога можлива й досяжна. Важливо визначити її, показати шлях і дати обґрунтовану надію.**

Наше уявлення про перемогу має бути чітким, реалістичним, зрозумілим, незалежним від поточних подій та породжених ними психологічних гойдалок.

Передусім ми впевнені, що наша перемога можлива. Росії не вдалося й не вдасться здобути перемогу над Україною. Незважаючи на чисельну та ресурсну перевагу, Москві за майже чотири роки повномасштабної війни не вдалося досягти жодних стратегічних цілей.

Ми розуміємо, що шлях до нашої перемоги може бути складним і довгим. Перемога – не одномоментна подія, а динамічний багатоетапний процес.

Справді важко говорити про перемогу, коли ворог здійснює безпрецедентний та часто успішний тиск на фронті та в тилу. Незважаючи на шалені втрати, він вигризає кілометри нашої території, пролізає крізь наші позиції, щоденно вбиває людей в містах та селах ракетами та дронами, руйнує інфраструктуру.

Загальновідомим є брак людей в підрозділах, а герої, які служать в зонах ведення активних бойових дій, щохвилини ризикують життям. Водночас, незважаючи на це, здебільшого плани ворога постійно зриваються і його мрії про знищення України залишаються нездійсненими.

Ситуацію ускладнює те, що ця війна вже стала частиною більшої глобальної кризи, на фоні створеної коаліції диктатур, суперечливої політики США, кризи демократій, міжнародного права та світового порядку в цілому. В ході цього протистояння Росія зважилась на руйнацію європейської архітектури безпеки, дискредитацію ключових її інституцій, насамперед НАТО. Це знаходить підтримку в інших диктаторських режимах, що дозволяє Росії попри санкційний тиск поки уникати виснаження ресурсів.

Не забуваючи про виклики сьогодення, важливо розуміти контури мети. Для досягнення нашої перемоги ми маємо усвідомити її сутність та шлях до неї. Історично всі перемоги у затяжних війнах планувалися саме під час найважчих періодів спротиву.

Від самого початку Україна прагне досягти абсолютної перемоги на всіх напрямках, включаючи припинення бойових дій, виведення окупаційних військ РФ та повне відновлення територіальної цілісності країни у кордонах 1991 року. Повноцінна перемога також включає повернення всіх викрадених дітей, полонених та депортованих осіб, засудження режиму РФ у міжнародному суді з притягненням його ключових осіб до відповідальності за скоєні злочини, а також відшкодування збитків. Україна має отримати гарантії безпеки та членство в Європейському союзі й НАТО без будь-яких обмежень.

Це є перемога-максимум. Ми не маємо права від неї відмовитись, адже за нею стоять долі мільйонів людей. Звичайно, ми мріємо про повний розгром ворога та про зникнення його з мапи світу. Такі мрії мають під собою історичне підґрунтя: імперії не вічні. Але будьмо реалістами: це може бути довга перспектива. Тому нам потрібно визначити найближчу точку, яка позначить початок цього шляху. Точку, яку можна вважати переконливим початком перемоги. Назвімо її **перемогою-мінімум**. Це не вдасться зробити одним реченням – наша перемога має три виміри:

1. Військовий вимір перемоги – стратегічна нейтралізація ворога;
2. Політичний вимір перемоги – збереження суверенітету;
3. Людський вимір перемоги – успішна Україна.

Лише усі три виміри разом означають повноцінну перемогу. Перший вимір спрямований на протидію військовій навалі ворога. Другий забезпечує виживання країни в довгостроковій перспективі. Третій робить неможливим успіх ворога у майбутньому, навіть якщо він готовий платити надвисоку ціну. Розглянемо коротко всі три виміри.

1. Військовий вимір перемоги – стратегічна нейтралізація ворога.

Росія не демонструє жодного наміру зупинити загарбницьку війну, Вона продовжує мобілізувати ресурси та зовнішню підтримку інших авторитарних режимів. Війна стала структурною основою російського режиму, запорукою його виживання.

Багато хто помилково вважає, що переговори покладуть край війні. Це могло би бути так, якби ця війна велася за території. Але це не так. Росія має власні величезні території, занедбані й нерозвинені, а окуповані українські території вона систематично спустошує, знищуючи їхній економічний та людський потенціал.

Насправді, ставки набагато вищі: стратегічна ціль Кремля – стерти Україну з політичної карти світу як перший крок до відновлення великодержавного імперського статусу Росії та глобальної поразки Заходу. А це означає, що самого виживання українській державі мало. Україні потрібна стратегія перемоги і розвитку в умовах постійного військового тиску.

Нині триває війна на виснаження. У цій війні Україні вдалося завдяки активній обороні із за-

стосуванням новітніх технологій зірвати плани Москви та завадити росіянам досягти стратегічних проривів попри чисельну та ресурсну перевагу. Проте тривала війна на виснаження веде до повільного вичерпання людського й економічного потенціалу України. Нині потрібна ширша й активніша концепція — стратегічна нейтралізація ворога.

Стратегічна нейтралізація не має на меті примусити Москву до переговорів або виснажити її через максимальні втрати. Натомість вона прагне через точкові удари паралізувати спроможність росіян досягти будь-якого значущого успіху у здійсненні своїх воєнних і політичних цілей.

Україна вже демонструє чимало прикладів стратегічної нейтралізації. Удари українських підрозділів змусили російський флот відступити від західної частини Чорного моря, що дало можливість відновити зерновий коридор. Україна блокує й не допускає російську пілотовану авіацію у наш повітряний простір, періодично завдаючи ударів по російських авіабазах.

На суші застосування роботизованих та безпілотних систем, високоточних засобів артилерії, ракетних систем створило «зони смерті», де щоденно здійснюються відчутні втрати агресору, чим уповільнюється його просування вглиб України. Українські кібервійська щоденно зривають російські кібероперації. Інформаційні операції Москви не змогли підірвати ані внутрішню стійкість, ані західну підтримку.

Це часткові досягнення. Важливо, щоб вони злилися в одне ціле – щоб зробити російську агресію малозначною, а воєнні плани Кремля – нездійсненними і, зрештою, саморуйнівними. Але для цього Україна має стояти на крок попереду в критичних спроможностях та технологіях, попри постійний тиск та адаптацію ворога. Вирішальним фактором успіху буде здатність України виграти гонку військово-технологічних інновацій та масштабування нових систем. Україна мусить володіти в цій гонці стратегічною ініціативою, щоб саме Росія, а не Україна, була змушена оборонятися.

Таким чином, шлях до перемоги лежить не лише через сценарії повного розгрому Росії на полі бою або через мирні переговори, а через створення стійкої, безпечної, демократичної та успішної держави навіть в умовах постійної загрози. Це також вимагає перебудови відносин з союзниками, забезпечивши їхню підтримку не до гіпотетичного миру, а протягом тривалого часу.

2. Політичний вимір перемоги – збереження суверенітету.

Потрібно ще раз наголосити, що справжньою стратегічною метою Росії є ліквідація української державності та ідентичності, недопущення повернення України до європейського цивілізаційного простору. Адже без України – найбільшої й найважливішої колишньої колонії – імперія не може повернути собі великодержавний статус і вплив.

Саме тому об'єктом російської агресії є ідентичність українського населення, яка підривається шляхом знищення культурних об'єктів, масового викрадення дітей із примусовою зміною їхньої ідентичності, позбавлення українців своєї історії та присвоєння наших культурних досягнень. Усі ці дії кваліфікуються як геноцид.

Ми, українці, понад усе хочемо миру та рішуче підтримуємо зусилля мирного процесу. Але, як видно, Росія не погоджується на будь-які пропозиції, що призвели б до сталого миру та збереження нашої безпеки й суверенітету.

Тиск великих держав може примусити Україну обмежити свій суверенітет, забороняючи, наприклад, Україні приєднуватися до економічних, політичних чи військових союзів. Але категорично неприпустимими червоними лініями є поступки, які ведуть до подальшої втрати суверенітету: обмеження Сил оборони по чисельності, по озброєнню, а також повернення до України російських політичних, культурних, релігійних та медійних організацій, що означатиме продовження війни іншими засобами.

Також не може бути предметом торгу приєднання України до Європейського Союзу. Адже саме повернення до європейської цивілізації шляхом набуття членства в ЄС та остаточний вихід з «руського міра» є сенсом головних подій в Україні останніх десятиліть. Приєднання України до ЄС вирішує стратегічне питання безпеки та добробуту нас і наших дітей та онуків. Україна посилить європейську родину як надійний учасник нової європейської архітектури безпеки, єдиний носій практичних знань щодо протистояння сучасним формам агресій та загроз.

3. Людський вимір перемоги – успішна Україна, добробут і щастя українців.

Шлях до глобальної суб'єктності і безпеки – це також і побудова заснованої на верховенстві права країни можливостей з ефективною системою державного управління.

Україна має стати країною можливостей, варто того, щоб в ній жити, щоб до неї повертатися, щоб у неї інвестувати, народжувати тут дітей. Країна має стати привабливим місцем творення, інновацій, розвитку, підприємництва, з глобальною суб'єктністю, розвиненим людським капіталом, підприємницькою й інновативною культурою. Щоб це відбулося, зміни в країні фокусуються на верховенстві права, економічній свободі, на розвитку освіти й культури та людиноцентричності в усіх сферах життя.

У такій Україні держава є людиноцентричною – сервісною, з інклюзивними політичними й громадськими інституціями, державою, «увласненою» суспільством. Людиноцентрична держава ставить пріоритетом право людини, турбується про тих, хто не може потурбуватися про себе сам, й гарантує можливості та створює умови для кожного. У такій Україні громадяни є відповідальними за власний розвиток, добробут, освіту та здоров'я родини. В країні розвинене суб'єктне горизонтальне громадянське суспільство, цінними є людяність і самоактивація, а всі громадяни рівні перед законом. Людиноцентричність втілюється в добробут та щастя кожної людини й родини.

У воєнній сфері людиноцентричність означає побудову армії, яка повинна максимально зберігати життя воїнів. У такій армії вони можуть максимально розкрити свій потенціал, мати належний рівень захисту, а члени їхніх родин бути захищені й забезпечені. В Україні громадяни не уникають виконання воєнного обов'язку: в умовах війни працює принцип суспільної солідарності, де кожен і кожна несе воєнний тягар відповідно до своїх можливостей.

У культурній сфері людиноцентричність означає в першу чергу визнання стратегічної важливості культури як царини, де формується ідентичність, творяться нові, проривні сенси, збільшується присутність та суб'єктність України у світі.

В Україні справедливість – це суспільне благо. Це країна, в якій нульова толерантність до корупції втілюється у щоденних діях кожної людини. Це країна сильного місцевого самоврядування, в якій кожна громада й кожний регіон є цінним і самодостатнім. Проте тільки разом ми утворюємо гармонійну цілісну державу.

Україна – це держава з експортоорієнтованою, вільною й інвестиційно привабливою економікою, з рівними й прозорими «правилами гри». Країна великих амбітних проєктів, значущих для всього

світу, у різних галузях – від аграрного комплексу та біотехнологій до дроне- та ракетобудування, від логістики до штучного інтелекту, віртуальних активів та інших перспективних інноваційних сфер. Водночас в Україні процвітає малий бізнес, і кожна людина має можливість стати економічно самодостатньою.

Українська стійкість, підприємливість, гнучкість й адаптивність – значна конкурентна перевага в новому світопорядку. Сміливість в ідеях і масштабуванні, винахідливість, вибудовування горизонтальних зв'язків – те, що ми вже вміємо, – стає затребуваним у глобальній економіці, бізнесі, політиці, побудові спільнот. За таких обставин Україна перестає бути проблемою й стає частиною рішення. Саме це дає нам підстави нарешті перестати наздоганяти й почати формувати нову реальність.

Все описане вище є можливим і досяжним. У цьому переконують приклади десятків інших країн на різних континентах, які вже пройшли цей шлях, напр., Нідерланди та Англія у 16–17 ст., США та Франція у 18–19 ст., Німеччина, Італія, Ізраїль та Польща у 20 ст. Три ознаки є спільними для них усіх: а) перехід тривав кілька десятиліть, б) політичні еліти мали волю міняти долю країни, і в) майже завжди це ставалося у добу війн та революцій.

Україна за роки незалежності пройшла складний і довгий шлях від колишньої імперської колонії до держави, яка вистояла в умовах надзвичайних криз і війни та зробила чимало реформ, що виводять її з «руського міра». Попри останні спроби Москви повернути Україну в свої зони впливу та власні проблеми на кшталт корупції, що загрожують поверненням у минуле, – ми віримо, що Україна має сили на ривок у майбутнє.

Успіх не гарантовано. Адже майбутнє не визначене наперед. Історію творять люди, тобто ми з вами. І ми віримо, що Україна виживе, вистоїть і переможе.

Остаточний вихід із «руського міра» і повернення до західної цивілізації буде історичною перемогою не лише для України, а й для самого Заходу, а врешті й для всього світу. Світу, де на одного агресивного хижака стане менше, а на одну велику й вільну державу – більше. Світу, де буде більше безпеки, свободи й добробуту. Як писали батьки-засновники українського руху Кирило-Мефодіївські братчики: Україна була каменем, який відкинули будівничі, – а може стати нарідним каменем нового світу.

Співавтори та співавторки «Маніфесту»:

Михайло Винницький, викладач Києво-Могилянської Академії;

Вікторія Войціцька, народна депутатка Верховної Ради України 2014–2019, членкиня правління аналітичного центру "We Build Ukraine";

Ярослав Грицак, професор історії Українського католицького університету;

Андрій Длігач, д.е.н., професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, голова Ради Коаліції бізнес-спільнот за модернізацію України, співзасновник Kyiv Foresight Foundation;

Андрій Загороднюк, голова правління Центру оборонних стратегій;

Лана Зеркаль, пані Надзвичайний і повноважний посол, членкиня Координаційної ради Ukraine Facility Platform;

Павло Казарін, журналіст, публіцист, сержант ЗСУ;

Ігор Коліушко, голова правління Центру політико-правових реформ;

Наталія Кривда, професорка Київського національного університету імені Тараса Шевченка, голова Наглядової ради Українського культурного фонду;

Олександра Матвійчук, голова Центру громадянських свобод;

Олеся Островська-Люта, генеральна директорка Національного культурно-мистецького та музейного комплексу «Мистецький арсенал» ;

Валерій Пекар, викладач Києво-Могилянської бізнес-школи та бізнес-школи Українського католицького університету;

Олександр Стародубцев, засновник Прозоро;

Олена Сотник, голова ГО «ГрандСтретеджіUA», народна депутатка Верховної Ради України 2015–2019;

Олександр Сушко, виконавчий директор Міжнародного фонду «Відродження»;

Світлана Хилюк, деканеса факультету права Українського католицького університету;

Ярослав Юрчишин, народний депутат України, голова комітету Верховної ради України з питань свободи слова.

Підтримали:

Марія Берлінська, керівниця Центру підтримки аеророзвідки та проекту з розвитку військових технологій Victory Drones;

Володимир В'ятрович, історик, народний депутат України;

Мирослав Гай, ветеран російсько-української війни;

Олексій Гарань, професор Києво-Могилянської академії, науковий радник Фонду «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва;

Михайло Гончар, президент Центру глобалістики «Стратегія XXI», головний редактор часопису «Чорноморська безпека» ;

Роман Гришук, народний депутат України;

Юрій Гудименко, голова Громадської антикорупційної ради при Міністерстві оборони України;

Володимир Єрмоленко, філософ, президент Українського ПЕН;

Сергій Жадан, письменник, військовослужбовець;

Йосиф Зісельс, голова Ініціативної групи «Першого грудня» ;

Віктор Кевлюк, полковник запасу, експерт Центру оборонних стратегій;

Всеволод Кожемяко, доброволець;

Мирослав Маринович, радник ректора УКУ та колишній політв'язень ГУЛАГу;

Юлія Марушевська, співзасновниця ГО Frontline Reforms»;

Севгіль Мусаєва, головна редакторка «Української Правди»;

Леся Огризко, директорка Sahaidachnyi Security Center» ;

Юлія Паєвська (Тайра), військовослужбовиця, поетка, психологиня;

Сергій Притула, засновник благодійного фонду;

Сергій Стерненко, громадський діяч, волонтер;

Тарас Стецьків, депутат українського парламенту п'яти скликань, голова ГО «Зарваницька громадська ініціатива»;

Аліна Фролова, заступниця голови правління Центру оборонних стратегій, засновниця Invictus Games в Україні;

Олександр Хара, дипломат, директор Центру оборонних стратегій;

Ярина Ясиневич, громадська діячка, членкиня Ради коаліції «Реанімаційний пакет реформ», керівниця програм Центру досліджень визвольного руху;

Ярослав Яцків, академік НАН України. ■

З інтернету: WWW.PRAVDA.COM.UA
1 грудня 2025.

САМООБМЕЖЕННЯ ТА САМОПОЖЕРТВА

Якщо ми розуміємо, що ця війна дуже надовго,
чи готуємо ми своїх дітей та онуків (і хлопців, і дівчат)
до майбутніх воєн, зокрема через службу в ЗСУ?

За моїм баченням, Україна наразі знаходиться всередині екзистенційної, міжцивілізаційної війни, яка вже майже чотири розгортається на теренах нашої країни.

Екзистенційна війна – це війна, яка обумовлена не стільки економічними або географічними випадковими, спонтанними обставинами. Її можна було б уникнути в той чи інший момент нашої історії. Ні, ця війна детермінована нашим історичним вибором після набуття незалежності глибокими історичними причинами і, як результат, нашими новими колективними цінностями, нашою новою колективною ідентичністю.

Міжнаціоналізаційна війна, яка почалася у 2014 році як чисто імперіалістична, у другій половині 2022 року трансформувалася у міжцивілізаційну війну, коли у світі сформувалися дві коаліції. Проти України почала «воювати» агресивна частина авторитарної цивілізації, а росії почали активно допомагати Північна Корея, Китай, Іран, Сирія, Білорусь, Куба, Венесуела та інші. Але за Україну виступили демократичні країни, які й досі допомагають нам протистояти зовнішній агресії.

Наявність двох потужних масивів країн та народів обумовлює, як похідну, наявність двох величезних цивілізаційних ресурсів – людських, економічних, фінансових та політичних, оцінити масштаби яких майже неможливо.

У результаті жорсткої взаємодії згаданих двох цивілізацій утворилася глобальна, системна, динамічна рівновага між ними, проекція якої спостерігається також і на фронті у вигляді квазістабільної лінії фронту, яка вже три роки відображає неможливість швидко закінчити цю війну.

Зазначена глобальна рівновага з очевидністю вказує на те, що тільки чинники величезної потужності, співмірні з тими, що утворили рівновагу, можуть перевести цю рівновагу на новий шабель, ближчий до реалізації національних інтересів України.

Зусилля країн демократичної цивілізації закінчити війну дипломатичним шляхом стикаються з небажанням іншої – агресивної – сторони дозволити народам та країнам вільно обирати свій шлях розвитку і переходити еволюційно від авторитарної до демократичної цивілізації.

Умови для сталого миру можливі тільки тоді, коли навколо України або утвориться коло демократичних країн за рахунок колапсу росії, або коли Україна стане настільки сильною, що будь-яка спроба порушити її суверенітет та незалежність буде зустрічати потужний та руйнівний спротив та відкидати агресора назад, у глибину його території. Маю переконання, що в найближчі десятиріччя зазначені вище країни авторитарної цивілізації, за визначенням, не зможуть стати демократичними, що виключає повністю перший варіант здобуття миру.

Залишається тільки другий шлях – безмежне, постійне посилення демократичної цивілізації, передусім України, новий формат «холодної» війни, який по аналогії з «холодною» війною 50–80-х років минулого століття забезпечуватиме паритет сил у світовому просторі.

Перед тим, як звернутися до міжнародної спільноти з проханням посилити спротив, необхідно, на мою думку, звернутися до усіх громадян України, де б вони не проживали, з риторичним запитанням, чи усі ми робимо максимум для нашої перемоги, бо за деякими опосередкованими, приблизними підрахунками тільки 30 % українських повнолітніх громадян зосереджені повністю чи значною частиною на діяльності, спрямованій на перемогу України.

Не змінившись по суті, чи маємо ми моральне право закликати громадян інших країн віддавати нашої спільній перемозі більше, ніж віддаємо ми? Війна майже не змінила умови, достаток, комфорт життя у більшості громадян. Кожен з нас має відповісти собі на важливе запитання, чи обмежив він свої особисті, сімейні, корпоративні потреби настільки, щоб максимально позитивно впливати на українську перемогу і по тому жити в мирі зі своїм сумлінням.

Такі війни, як сучасна, не виграються на обмеженій «економії» свого власного, а виключно на максимальному самообмеженні своїх власних, сімейних та корпоративних ресурсів. Тільки обмеживши себе, решту ми повинні пожертвувати Україні. Самопожертва має багато складових – час, енергія, здібності, увага і за необхідності здоров'я та життя, як це роблять наші воїни на фронті.

Один з найпотужніших ресурсів, який не можна створити швидко, – це людській ресурс. За 34

роки з моменту набуття незалежності еволюція вже змінила Україну настільки, що ми змогли зупинити агресію росії. Це якраз ті 30 % дорослих громадян, які жертвують своїми різними аспектами життя заради України, це саме вони утворюють громадянське суспільство, яке з 2014 року і до сьогодні делегувало своїх найкращих синів та дочок добровольцями на фронт. Але навіть такого потужного ресурсу не вистачає Україні для перемоги.

Тому і постало запитання, яке винесене у підзаголовок цього звернення. Чи готуємо ми своїх дітей та онуків (хлопців та дівчат) передусім до служби в ЗСУ? Ховатися самим або ховати дітей та онуків від ЗСУ – це дуже недалювидний і нерозумний шлях. Багато воїнів, передусім добровольців, загинули зокрема й тому, що попри високу мотивацію вони не були професійно готові до реальних потужних бойових дій. Служба у ЗСУ, як і відповідна попередня військова підготовка з дитячого віку, навчає передусім виживанню у бойових умовах, а вже після цього – знищенню ворога.

Якщо перед наступними агресіями росії нас буде не 30 %, а 50–60–70 %, саме це й створить надзвичайно потужний чинник, який, без сумніву, позитивно вплине на перемогу України у війні. ■

З повагою,
Йосиф Зісельс

Прапор ЗСУ

Герб ЗСУ

ЩЕДРИК

Однієї ночі я почув, як із галереї собору лунає «Carol of the Bells» (Пісня дзвонів), і ця найпрекрасніша з наших різдвяних пісень трохи засмутила мене.

Задовго до того, як я дізнався, як називається ця пісня чи що-небудь про неї, «Carol of the Bells» захоплювала мене. Вона прийшла до мене в моєму маленькому американському капіталістичному дитинстві як музичне тло телевізійної реклами шампанського André. Навіть зовсім малим, я відчував, що в цій чарівній мелодії є щось різке інше, ніби вона походить з іншого світу. І так воно і є.

Більшість пісень, які ми чуємо під час свят, принаймні в Північній Америці, – це або обробки традиційних пісень із Франції, Англії, Німеччини чи Австрії, або ж композиції ХХ століття. Вони мають дивовижне розмаїття послань і значень. Але жодна з них не має нічого подібного до наполегливого остінатного чотириного мелодичного рисунка «Carol of the Bells», ані до її сміливої поліфонії у виконанні хору.

«Carol of the Bells» вирізняється тим, що походить з іншої традиції – українських народних пісень, зокрема давніх українських пісень на зустріч Нового року, які закликають сили природи поєднатися з людською працею та принести достаток. Вони називаються щедрівками – «піснями радості» або, трохи буквально, піснями до щедрого. Слово «магія» часто вживають у різдвяному контексті; ця пісня бере початок у ритуалах, які справді були магичними. І, можливо, саме тому вона так сильно нас торкає.

До приходу християнства і, власне, протягом століть потому, ці пісні вибудовували зустріч із силами, здатними принести бажане – весняний достаток після холодної зими. Язичницький Новий рік починався, цілком логічно, у лютому або березні – з прильотом ластівок чи рівноденням; щедрівки ж були відсунуті християнством ближче до січня або 31 грудня, а одна з них американцями була перенесена глибоко в грудень і перетворена на різдвяну пісню.

Мелодія, яку я почув у соборі Святого Павла в Торонто як «Carol of the Bells» – це українська народна пісня. Її аранжував як «Щедрик» український композитор *Микола Леонтович* у середині Першої світової війни, ймовірно на основі народної пісні з українського регіону Поділля. Чотири давні провідні ноти мелодії звучать, немов крапання бурульок, до якого приєднується спів птахів. Тексти Леонтовича передають приземлену прямоту й закличну, майже заклинальну мету давніх пісень. Мій англійський переклад, без сумніву, недосконалий і дещо вільний – українською, наприклад, чорноброва жінка за означенням є вродливою, тож я так її й передав.

**Щедрик, щедрик, щедрівочка,
O generous, generous, generous one,
Прилетіла ластівочка,
The swallow of spring has finally come,
Стала собі щебетати,
It found a branch and began to cheep
Господаря викликати:
Summoning the farmer from winter's sleep:
“Вийди, вийди, господарю,
“Come out, come out, my good man,
Подивися на кошару,
And see what's happened in the barn
Там овечки покотились,**

**All your ewes have given birth,
 А ягнички народились,
 Lambs are welcomed by the earth
 В тебе товар весь хороший,
 The summer will be warm and sunny
 Будеш мати мірку грошей,
 Your crops will earn a pile of money
 Хоч не гроші, то полова —
 But money's not the half of it —
 В тебе жінка чорноброва“.
 Your wife is beautiful and fit.”
 Щедрик, щедрик, щедрівочка,
 O generous, generous, generous one,
 Прилетіла ластівочка.
 The swallow of spring has finally come.**

Під час і після Першої світової війни Україна була одним із найжорстокіших місць у світі. Її родючу землю оспорювали численні армії. Нова Українська республіка, шукаючи міжнародного визнання, відправила у світ хор для виконання українських пісень. Одна з них, очевидно найпопулярніша, – «Щедрик» – була виконана в Карнегі-Холі.

На той час Українську республіку вже знищила Червона армія, а сам композитор Леонтович був убитий, імовірно агентом ЧК – більшовицької таємної поліції. У 1936 році американський композитор повністю перетворив пісню, написавши новий текст: сентиментальний, значно простіший, про дзвони й Різдво, без будь-яких згадок про Україну, весну чи вдячність. В американській версії пісня має підбадьорливий ефект, але ширші сенси зникли. Саме цю версію ми знаємо – і саме вона навіяла на мене меланхолію в соборі.

Можливо, це нереалістично, але я хотів би, щоб українське походження цієї пісні завжди визнавали. Українська культура має величезне значення для нашого світу, але наше усвідомлення цього мінімальне: вбивство Леонтовича та трансформація «Щедрика» – лише один невеликий приклад цієї колоніальної історії,

яка триває й під час нинішнього російського вторгнення в Україну. У грудні 2022 року, через десять місяців після початку повномасштабного вторгнення, «Щедрик» / «Carol of the Bells» зробив прекрасне (і двомовне) повернення до Карнегі-Холу – і це трохи допомогло.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну триває вже майже чотири роки. Найяскравіше виконання «Щедрика» цієї зими відбулося в Парижі, де, на жаль, українське походження пісні було майже непомітним. Чудово, що ми підбадьорюємо себе цією піснею. Але водночас ми могли б визнати наш борг перед іншими людьми.

Це вже четверта зима, яку українці проводять, воюючи у жажливій війні за жажливих умов. Україна відбила російське вторгнення і продовжує чинити опір. Багато в чому це допомагає решті з нас жити звичайним життям: традиційно святкувати Різдво, бездумно співати пісні, сприймати як належне те, що весна прийде після зими. Українці для нас – щедрі. Схоже, найменше, що ми можемо зробити, – це згадувати про них, коли співаємо їхню пісню.

Фото, це кадр з відео – з концерту в Карнегі-голі 2022 року. Це був фінальний номер, який об'єднав українських, американських та інших міжнародних музикантів у версії, де перепліталися тексти «Щедрика» і «Carol of the Bells». Запис зроблено на мій телефон, тож перепошую за низьку якість. Багато хто в залі плакав.

Я особисто допомагаю збирати кошти на вантажівки, оснащені технологіями глушіння дронів, які дозволяють українським медикам евакуювати поранених солдатів із фронту. Ми вже майже досягли нашої мети. Якщо ви хочете зробити свій внесок, будь ласка, перейдіть на веб-сайт United24. ■

Тімоті Снайдер

14 грудня 2025 р. Timothy Snyder from
 «Thinking about...» <snyder@substack.com>

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ГЕНІЙ УКРАЇНИ: СЕРГІЙ ПОДОЛИНСЬКИЙ І СУЧАСНІСТЬ

Володимир Кампо
канд. юрид. наук,
член Асоціації
суддів Конституційного суду
України

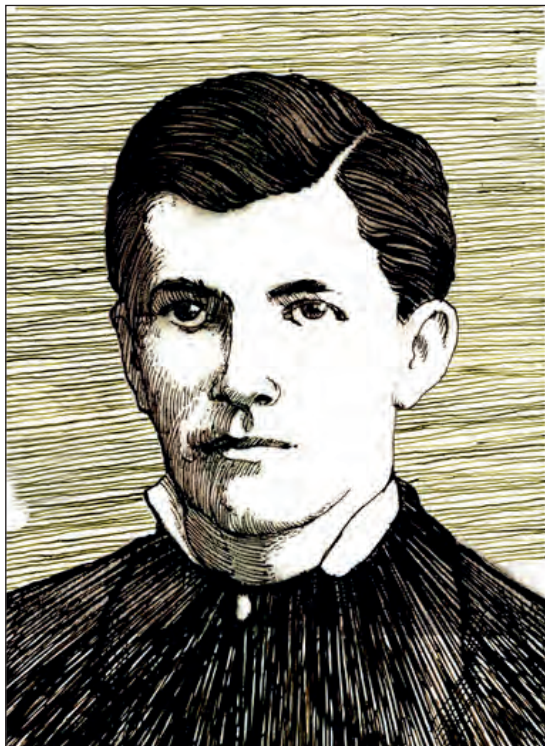
Радим Губань
докт. юрид. наук,
працівник Апарату
Верховної Ради України,
державний службовець
5-го рангу

Вступ

Громадсько-політичний рух на українських землях другої половини XIX століття дав чимало прикладів вірного служіння українському народу. Серед представників цього руху особливо знаковою є постать **Сергія Андрійовича Подолинського** (1850–1891 роки) – геніального дослідника, лікаря, соціолога, фізика, економіста, публіциста, громадського і політичного діяча, члена Південно-Західного (фактично українського) відділення Російського географічного товариства та Французького товариства розвитку науки. Він народився в селі Нова Ярославка на межі тогочасної Київської та Херсонської губерній (нині Черкаська область) в сім'ї державного чиновника середньої руки, поета-романтика.

Удома С. Подолинський отримав загальну освіту, а вищу освіту – в Київському університеті св. Володимира на природничому факультеті. У 1871 році він закінчив цей факультет й після захисту дисертації здобув ступінь кандидата природничих наук. Для набуття диплома лікаря Сергій Андрійович продовжував освіту в Києві, Варшаві та Бреслау (нині Вроцлав, Польща). Під час навчання у Київському університеті долучився до роботи Київської громади та розробляв власну концепцію розвитку України.

У листопаді 1871 р. С. Подолинський виїхав за кордон, де стажувався в університетах Парижу, Лондона, Цюриха та Відня, а потім повернувся в Україну. Після Емського указу російського імператора Олександра II (1876 р.) він знову виїхав за кордон, аби уникнути переслідувань за проукраїнську громадську діяльність. В еміграції Подолинський видав публіцистичні праці «Парова машина», «Про багатство та бідність», «Про хліборобство» та інші. У 1877 році він приїхав до Франції (Монпельє), де написав основні політико-економічні та філософські праці. Його робота «Праця людини та її відношення до розподілу енергії» (1880 рік) вийшла німецькою, італійською і французькою мовами. У цьому ж році були надруковані його праці «Громадівство та теорія Дарвіна» та «Соціалізм, нігілізм та тероризм». Він також видав один із перших у світі підручників з політичної економії – «Ремесла та фабрики в Україні» (1880 р.).

Графічний портрет С. Подолинського роботи львівського художника-графіка С. Іванова

За кордоном С. Подолинський зблизився з лідером українських ліберальних демократів *Михайлом Драгомановим* (1841–1895), який долучив його до формування політичної та конституційної доктрини трансформації Російської імперії й створення майбутньої української держави. Сергій Андрійович єднав українців зі Сходу й Заходу, був справжнім борцем за їх звільнення від національного і соціального гніту в Австро-Угорській та Російській імперіях. Незважаючи на аристократичне російське виховання, він присвятив значну частину свого свідомого життя відстоюванню демократичних ідеалів демократії, свободи, справедливості та національної самобутності України.

У російській імперській науці Сергія Подолинського намагаються представити (не більше й не менше) як російського мислителя¹, що насправді далеко не так. Він, звичайно, певний час співпрацював з російською наукою, але це ніяк не вплинуло на його світогляд. Адже з часом він став українофілом і зрозумів, що жити і працювати треба для свого народу й це скоро зрозуміли його вчорашні російські партнери.

Подолинський почав писати праці з економіки українською мовою, водночас він друкувався і німецькою, і французькою, зрозуміло, й російською та навіть білоруською мовою. Сергій Андрійович був вченим європейського рівня, який підтримував тісні контакти з провідними вченими Франції, Німеччини та інших європейських країн. Тому спроби в Російській Федерації подавати його як представника російської науки – не більше як прояв типової для т. зв. «*руського міра*» імперської політики.

Це видається і як нагадування для сучасної української науки, яка має захищати своїх світочів, а головне – приділяти їм більше уваги та поваги. Дуже прикро, що за майже 35 років незалежності українські вчені не написали фундаментальної наукової біографії С. Подолинського – чи не найвидатнішого українського дослідника XIX ст.! Цю прогалину в українській науці треба якомога швидше заповнити і це в першу чергу є обов'язком НАН України, якщо ми хочемо мати повагу з боку європейської наукової спільноти, для якої ставлення до наукової спадщини Подолинського до певної міри є показником європейськості сучасної української науки.

Відомо, що наукова діяльність С. Подолинського охоплювала як природничі, так і суспільно-правові дисципліни. Фактично він працював, керуючись принципом єдності природничих і гуманітарних наук, що особливо актуально у наш час. По суті це та філософія, що має вивести людство на новий, більш безпечний рівень його розвитку. Багато вітчизняних і зарубіжних авторів давали високу оцінку діяльності С. Подолинського, результати якої були відображені в його наукових доповідях, брошурах, статтях. У них Сергій Андрійович формував нові наукові ідеї, парадигми та концепції. Батько української історичної науки *Михайло Грушевський* (1864–1936) писав про нього: «Він заслужив собі одне з найбільш почесних місць в історії нашого духовного життя». Видатний вчений, громадський і політичний діяч, письменник й поет *Іван Франко* (1856–1916) вважав, що ім'я С. Подолинського могло б прикрасити будь-яку європейську науку. Очевидно, що сьогодні його

¹ На початку 1990-х рр. у РФ була випущена серія книг «Мыслители Отечества», до якої увійшла й робота українського вченого Сергія Подолинського «Праця людини та її відношення до розподілу енергії», що зрозуміло, там бути не могла, бо він мислитель зовсім іншої Вітчизни – України, але для рашистської науки це нічого не значить, бо вони таку державу не визнають.

² Див.: Володимир Вернадський. Декілька слів про ноосферу / Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губернського. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2012. – С. 217-225.

ім'я має по-справжньому оздобити українську науку, щоб звільнити її від колоніального фактору – радянського імперського минулого та пострадянського рашистського сьогодення – та стати більш європейською.

І це дійсно так. Наприклад, свого часу особливу увагу науковців привернула концепція фізичної (енергетичної) економіки С. Подолинського. Його називали ще й автором найновішої теорії термодинаміки. Лауреат Нобелівської премії з хімії (1977) Ілля Пригожин (1917–2003), бельгієць, який народився в Росії, зізнавався, що саме наукові досягнення Сергія Андрійовича надихнули його на власне наукове відкриття. Розвиваючи фізичні ідеї Сергія Подолинського, перший Президент Української Академії наук (1918–1921 рр.), видатний український, а потім й радянський вчений зі світовим іменем **Володимир Вернадський** (1863–1945), засновник сучасного ракетобудування і космонавтики в Росії **Едуард Ціолковський** (1857–1935) та деякі інші автори створили вчення про ноосферу². До речі, академік Вернадський називав Подолинського вченим, який випередив свій час. Досліджуючи політико- та еколого-економічні проблеми Сергій Андрійович фактично заклав сучасні ідеї сталого економічного розвитку суспільства.

До речі, в Україні періодично проводяться форуми з питань сталого економічного розвитку, що означає про глибокий інтерес до даної проблеми з боку сучасних науковців і практиків³. Хоча українські організатори цих форумів не завжди згадують, що саме С. Подолинський був одним з перших творців ідеології сталого економічного розвитку суспільства, яку зарубіжні вчені значно швидше засвоїли, ніж вітчизняні, й зараз її подають українцям. Ще одна наука завдячує своїм зародженням Сергію Андрійовичу, а також В. Вернадському – це екологія, тобто сукупність знань про органічний зв'язок людської душі, тіла і духовності з природним довкіллям у їхній вічній взаємодії⁴.

Отже, спектр наукових інтересів С. Подолинського був надзвичайно широким, як і значними для свого часу були теоретичні й практичні

результати його творчої діяльності. Він по праву вважається вченим-енциклопедистом. Він мав би очолювати список європейських вчених України XIX століття, але про нього офіційна наука поки що говорить мало.

У цьому столітті українці дали світові видатних вчених, таких, як **Іван Пулюй** (1845–1918 рр., фізик, піонер рентгенівських променів), **Михайло Максимович** (1804–1873 рр., біолог, фольклорист), **Микола Костомаров** (1817–1885 рр., історик), **Володимир Антонович** (1834–1908 рр., історик, археолог), **Федір Піроцький** (1845–1898 рр., винахідник трамвая) та **Михайло Остроградський** (1801–1862 рр., математик), чиї праці заклали основи для багатьох галузей науки і техніки – від фізики та біології до історії та інженерії. Ім'я геніального вченого-енциклопедиста Сергія Подолинського також має бути в числі перших серед згаданих вчених-українців.

Михайло Грушевський залишив нащадкам перший біографічний опис життя та діяльності С.А. Подолинського. Не дивно, що про нього також писали громадсько-політичні діячі Галичини та багато зарубіжних авторів. Одночасно М. Грушевський вважав Подолинського «*фігурою найбільш покривдженою нашою традицією*». На жаль, ця традиція продовжується й сьогодні. Ще далеко до того, щоб Сергія Андрійовича від неї звільнити й наповнити історичну пам'ять про нього інформаціями як про українського лідера в європейській науці XIX ст. У часи Російської імперії ніхто не дбав про геніального українського вченого, який так багато робив для науки і це було закономірно. Навпаки, його переслідували за опозиційність до дієвої імперської влади. Таких вчених-новаторів – українських та інших національностей не захищали і за тоталітарної радянської доби. Особливо неугодних нерідко відправляли у тюрми та обмежували у правах (**Юрій Бадзьо** (1936–2018 рр., політичний філософ), **Іван Дзюба** (1931–2022 рр., літературний критик), **Микола Руденко** (1920–2004 рр., письменник, економіст), **Андрій Сахаров** (1921–1989 рр., фізик-ядерник) та інші.

³ Наприклад, див.: Форум з екології та сталого розвитку. - Київ, 10 листопада 2021 р. // «Юридична практика». - <https://pravo.ua/event/ecology/>; Просування поваги прав людини у сфері бізнесу в контексті імплементації Цілей сталого розвитку в Україні : зб. наук.-практ. матер. / за наук. ред. В.А. Устименка. Київ: НАН України, Інститут економіко-правових досліджень, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 2020. – 248 с.

² Див.: Злупко С.М. Наукова спадщина С.А. Подолинського і розвиток екологічної науки у XXI ст. // Наукові записки НАУКМА. Економіка. – 1999. – Т. 15. – С. 3-8.

Навіть демократична, соціальна держава – незалежна Україна – ще дуже слабо захищає свої наукові таланти, які через російсько-українську війну сотнями (якщо не тисячами) виїхали за кордон. Зате в науковому середовищі (поряд із справжньою наукою) процвітає обивательська наука, яка мало що дає суспільству для вирішення реальних наукових і практичних проблем, зате породжує чимало проблем через нераціональне використання коштів, плагіат, корупцію, наукове хуторянство і провінціалізм. Звичайно, українське суспільство поступово змінюється і формує запит на більш якісну, інноваційну науку, яка може ефективно розв'язувати соціально-економічні, науково-технічні та інші проблеми, звичайно в обмін на додаткове державне фінансування, інші матеріальні стимули та повну свободу творчої діяльності.

Слід зазначити, що С. Подолинський жив на зламі історичних епох, коли старий феодалізм відходив, а новий капіталізм тільки зароджувався. Великі суспільні очікування та бродіння породили своєрідний дух Просвітництва другої пол. XIX ст. І саме у цей час формується модерна українська громадсько-політична еліта, об'єднана національними політичними і конституційними ідеями про майбутнє України, планами щодо її геополітичних відносин з культурною Європою, народами Російської імперії та усім світом. У цей історичний період дана еліта зробила кілька цивілізаційних висновків, що залишаються надзвичайно актуальними й сьогодні:

а) щодо її політичного самовизначення як самостійної, тобто окремої та незалежної від австрійської, угорської, польської чи російської політичних еліт, які часто на українських землях були провідниками чужої для народу ідеології та філософії. Так, радикальні угрофіли, полонофіли та москвофіли не визнавали самостійного існування українського народу й нехтували його національними інтересами і правами. При цьому навіть у той важкий час демократична українська еліта не забувала у своїй політиці враховувати права національних меншин, які проживали на українських землях, зокрема право на національну культуру, мову, звичаї тощо;

б) щодо конституційно-демократичного розвитку України, в якій саме народ – завдяки політичній свободі, самоврядуванню громад та держави, політичним партіям – мав би оволодіти суверенними правами на здійснення пу-

блічної влади. Форма цієї влади – самоврядна демократія – сьогодні видається дещо архаїчною, оскільки стосується, насамперед, сільських громад. Але насправді це був величезний крок до національної самосвідомості народу і соціальної справедливості для понад 20 млн. українців Російської імперії (дані 1897–1900 рр.) та ще їх кілька мільйонів в Австро-Угорщині;

в) щодо визнання європейської цивілізації в якості історичного вектора розвитку майбутньої України. На підтвердження цієї позиції у другій половині XIX ст. українська громадсько-політична еліта налагодила різноманітні зв'язки з європейською інтелігенцією, вчилася і працювала в європейських університетах, брала участь в європейських суспільно-політичних рухах й опанувала їхній досвід та намагалася застосувати набуті знання для підготовки проєктів соціального і національного визволення українського народу від двох згаданих імперій.

Демократичні революції 1848–1849 рр. в Європі (Франція, Німеччина, Австрія, Угорщина тощо) – відомі ще як Весна націй – дали поштовх до поширення ідеології лібералізму в європейських спільнотах, привели до знищення застарілих феодальних форм правління та до структурних змін в їхніх системах державного врядування. І що дуже важливо – ці революції сприяли переходу європейських держав до конституційних форм правління та формування ліберальної конституційної ідеології й політики як самостійних напрямів їхнього інтелектуального і суспільно-правового життя.

Очевидно, що революційні процеси в європейських країнах не могли не відбиватись на громадській думці в двох консервативних імперіях, які до Весни націй ставилися вкрай вороже. Так, у 1870-х рр. на політичну арену в цих імперіях виходять, зокрема, молоді євроцентричні українські громадсько-політичні діячі, які беруть на озброєння ліберально-демократичні ідеали європейської революції 1848–1849 рр. й розпочинають боротьбу за їх втілення в омріяній ними самостійній Україні (Кирило-Мефодіївське товариство, «Київська громада» та інші).

У другій половині XIX століття серед опозиційних сил до російського самодержавства склалась особлива ситуація, де поряд існували російський соціалістичний, революційно-авторитарний блок і конституційно-демократичний рух українців. Російський блок, що об'єднував

різні течії, ставив за мету зруйнування самодержавства та заміни його революційною владою, як це свого часу зробили французькі якобінці наприкінці XVIII століття. Представники цього блоку особливо не задумувались, що після революції 1789 року Франція майже 100 років була авторитарною країною, перш ніж стала класичною буржуазною демократією за Конституцією 1875 року. Ідея про авторитарну владу цього блоку фактично реалізується в сучасній РФ, що вже більше 100 років йде шляхом відвертого фашизму – спочатку лівого (більшовики), а нині правого (рашисти) й невідомо, коли в ній розпочнуться ґрунтовні демократичні зміни.

Навпаки в нинішній Україні реалізуються (зрозуміло, в модернізованій формі) ідеї конституційно-демократичного руху другої половини XIX століття, в якому безпосередню участь брав і Сергій Подолинський та інші представники української еліти. Саме в цей час відбулось ідейно-політичне розмежування між українською та російською політичною елітою, що поклато початок самостійного розвитку кожної. Це мало важливе значення, бо українці пішли своїм демократичним, а росіяни – своїм авторитарним шляхом. Український опозиційний рух XIX століття насамперед виступав за мирні, демократичні перетворення в усій Російській імперії та у формуванні Української держави, оскільки сповідував дві речі:

по-перше, самотужки Україна не здолає російське самодержавство і прикладом тому були національні повстання поляків у 1830 році та у 1863–1864 роках, що зазнали поразки; тому мирна політична боротьба українців за незалежність і свободу мала бути тривалою та за міжнародної підтримки європейських країн;

по-друге, вирішити питання про місце України в Європі. Українцям треба було – ще до початку самостійного державного врядування на своїй землі – виробити цивілізовані правила майбутніх відносин з сусідніми народами та їх меншинами на своїй території: польською, російською, румунською, словацькою, угорською та іншими. Відомо, що у XIX столітті, тобто в імперську епоху, впровадити такі правила було просто не можливо. У XX столітті над цими питаннями працювали інтелектуали як з українського боку, так і з польського боку, російського, угорського тощо, але не все удавалось відлагодити. Тому і сьогодні – в XXI столітті – дають себе взнаки старі імперські традиції деяких із цих сусідніх країн (напр.,

Угорщина) і вже незалежна Україна мусить на них реагувати та захищати свої національні інтереси.

Для українського народу ситуація у другій половині XIX століття була дуже важка: навіть після скасування кріпацтва у 1848 році в Австро-Угорщині та у 1861 році в Російській імперії. Найгірше було в Російській імперії: на початку політико-правових реформ російського імператора **Олександра II** (1818–1881), країна залишалась феодально-монархічною. Тобто без конституції, громадянських, політичних та економічних свобод для підданих, без інститутів парламентаризму тощо. У Австро-Угорській імперії ситуація була дещо кращою: там була запроваджена конституційна форма правління, капіталістичні відносини розвивались більш інтенсивно. Демократичній українській громадсько-політичній еліті на чолі з М. Драгомановим, С. Подолинським та іншими нічого не залишалось, як самовіддано боротись за соціальне і національне визволення свого народу, за впровадження конституційних форм державності в Російській імперії та використання цих форм в інтересах українців в Австро-Угорщині.

Формування і розвиток наукового світогляду С. Подолинського

Як у кожного науковця, світогляд Сергія Андрійовича формувався, доповнювався та змінювався протягом усього його творчого життя. Очевидно, що Подолинський був матеріалістом, оскільки він вивчав природничі науки. Проте в деяких питаннях суспільних наук він був ідеалістом, зокрема ідеалізував селянство, його організацію громадського життя тощо.

Відомо, що у Київському університеті С. Подолинський захопився громадським життям, яке активно вели різні студентські групи українофільської, полонофільської та русофільської орієнтації. Демократичний українофільський рух формували «Громади» як національно-культурні осередки української інтелігенції, що виникли в Києві та Петербурзі у середині XIX ст. Їхніми засновниками і членами були відомі діячі української культури і науки: **Володимир Антонович** (1834–1908), **Михайло Костомаров** (1817–1885), **Пантелеймон Куліш** (1819–1897), **Микола Лисенко** (1842–1912), **Михайло Старицький** (1840–1904), **Павло Чубинський** (1839–1884) та інші.

Певний час київську «Громаду» очолював М. Драгоманов і саме в цей час до даного руху приєднався студент С. Подолинський, для якого це був початок формування його громадянського світогляду. Згодом «Громади» виникли в Одесі, Полтаві, Харкові, Чернігові та інших містах. Ще пізніше громадівський рух став загальнонаціональною суспільно-просвітницькою течією і поширився на Галичину та Буковину. У 1865 році була заснована «Громада» у Відні та під назвою «Січ» діяла до 1947 року. Перебуваючи за кордоном, Сергій Андрійович активно співпрацював з віденською «Громадою» та її очільником й однолітком *Останом Терлецьким* (1850–1902).

Фактично робота з «Громадами» привела С. Подолинського до розуміння того, що він повинен бути українцем і відстоювати інтереси й запити підколоніального українського народу, серед якого виріс і жив. Правда, певний час С. Подолинський вважав себе соціалістом-революціонером і співпрацював з російською політичною групою, лідером якої був *Петро Лавров* (1823–1900), допомагав йому видавати журнал «Вперед!». Однак з часом Подолинський розчарувався у своєму кумирі, оскільки той не визнавав українців самостійним народом, а тільки частиною «руського» народу, до якого крім великоросів зараховував й білорусів. Після конфлікту з ним сталося еволюційне зрушення у поглядах Сергія Андрійовича: він остаточно став українофілом, національно свідомим українцем, але зберіг цивілізовані стосунки зі своїми колишніми партнерами, хоча більше не вважав їх такими.

Велике розчарування та зміни у світогляді С. Подолинський пережив через нерозуміння його концепції фізичної економіки з боку відомого теоретика тоталітарного соціалізму Карла Маркса (1818–1883). Ще в київській «Громаді» Сергій Андрійович познайомився з економістом *Михайлом Зібєром* (1844–1888), який пропагував працю Маркса «Капітал». Захопившись цією працею, Подолинський спробував її «вдосконалити» своєю концепцією, чим викликав шок і невдоволення Фрідріха Енгельса (1820–1895), соратника та однодумця К. Маркса.

Сергій Подолинський пробував вимірювати економічні відносини не за допомогою теорії доданої вартості, як це робив К. Маркс, а на підставі даних точних наук, зокрема фізики. Звідси і назва «концепція фізичної економіки»,

яку Сергій Андрійович фактично протиставив марксовій теорії. Згідно з концепцією Подолинського у світі не існує економічного ґрунту для класової боротьби, оскільки ніякої доданої вартості робітники не створюють, її ніхто не присвоює. За таких умов також відпадала ідея Маркса про диктатуру пролетаріату як засобу подолання протиріччя між працею і капіталом, експлуатованими та експлуаторами.

Зрозуміло, що подібні ідеї Сергія Андрійовича підривали вчення марксизму. Це розумів Ф. Енгельс, якому К. Маркс доручив перевірити концепцію фізичної економіки Сергія Подолинського. Енгельс заявив, що Подолинський помилився, оскільки природничі науки не можна застосовувати до економічних відносин. Звичайно, що концепція Сергія Андрійовича не була завершеною і він про це прямо заявляв. Та як скрупульозний дослідник, він збирався навести нові наукові аргументи на її користь, але не склалося.

Український вчений, прихильник наукових ідей С. Подолинського, дисидент і в'язень радянських політичних таборів *Микола Руденко* вважав, що саме глибока його образа, заподіяна Ф. Енгельсом і К. Марксом, привела до початку важкої психічної хвороби, від якої Сергій Андрійович і помер у 1891 р. Сам Микола Руденко свого часу також запропонував ряд світоглядних ідей, парадигм, принципів і моделей, які й сьогодні викликають певний науковий інтерес. Серед найбільш легких для загального розуміння є його парадигма фізичної економіки, що об'єднує енергетичну теорію вартості з фізіократичним принципом, згідно з яким дари природи є загальним надбанням всього людства.

Парадоксально, але гуманітарій М. Руденко, як і природознавець С. Подолинський, дотримувалися у своїх наукових поглядах принципу єдності суспільних і природничих наук, без якого (і сьогодні це очевидно) не можливо побудувати новий, більш досконалий світ, в якому відносини між людьми будуть засновані на природній, а не формальній справедливості, рівності та братерстві. Як це не важко, але сучасній українській науці необхідно терміново братися за підготовку наукової біографії як Сергія Андрійовича, так і Миколи Даниловича й дати поштовх до формування більш сучасної наукової картини світу, що буде базуватися на принципі єдності суспільних і природничих наук та в майбутньому стане більш ефективно

служити людям, ніж деякі сучасні геополітичні філософії.

У радянській та сучасній українській науці автори уважно вивчали і вивчають питання наукового світогляду С. Подолинського. Зрозуміло, що на думку радянських дослідників, вирішальний вплив на його погляди мали твори К. Маркса та Ф. Енгельса. Вони спекулювали на тому, що Подолинський хоч і надавав важливого значення революційній боротьбі народних мас за повалення російського самодержавства і завоювання свободи, за перемогу соціалізму. Проте він не сприймав основного питання в марксизмі – так званої «історичної ролі робітничого класу й необхідності запровадження диктатури пролетаріату». Насправді він не тільки не розумів цих постулатів марксизму, але й відверто заперечував будь-яку диктатуру при переході світу від капіталізму до соціалізму. Тобто Подолинський стояв на позиціях європейської моделі соціалізму, що сьогодні поширена в країнах Північної Європи і ніяк не суперечить соціально зорієнтованій ринковій економіці та плюралістичній демократії.

В українській науці популярним є розгляд питань про науковий світогляд С. Подолинського з позицій різних наукових дисциплін: економіки, історії, філософії тощо. З одного боку, це цікаво й дуже добре, оскільки такий плюралістичний підхід поглиблює наші уявлення про різні аспекти його світогляду. Але з іншого боку – втрачається цілісність та взаємозв'язок між його складовими. Адже при характеристиці світогляду Сергія Андрійовича кожна дисципліна має не тільки свій набір наукових категорій, але й свої підходи, допускає певні протиріччя і прогалини, вдається до елементів ідеалізації та припущень, що поглиблює різнобіжність оцінок.

Найближчими до системної оцінки наукового світогляду С. Подолинського, на нашу думку, є філософи, які пов'язують його творчість з природно-науковою картиною світу, історією національно-культурного розвитку України та суспільно-політичним оновленням світу. Вони вважають, що для більш глибокого аналізу його світогляду необхідно вивчати прямі та опосередковані зв'язки ідей Сергія Андрійовича з натурфілософськими та філософсько-правовими концепціями античного світу й доби Просвітництва. Це чудові ідеї для написання його наукової біографії, а тому слід погодитись з поглядами філософів, оскільки саме їхній підхід

до аналізу наукового світогляду Подолинського – цієї непересічної постаті в суспільно-політичній та науковій історії України – може суттєво поглибити наші уявлення про нього та його час, а також віднайти чітку формулу історичного зв'язку наукової спадщини Сергія Подолинського із сучасністю.

Проте всі дослідники наукового світогляду С. Подолинського обходять один дуже важливий його аспект: конституційні погляди цього видатного вченого і громадського діяча. Дані погляди – результат його багаторічної співпраці з фундатором української конституційної думки М. Драгомановим⁷, що дає підстави вважати Сергія Андрійовича одним із співавторів конституційної доктрини тоді ще підколоніальної України. Саме Михайло Драгоманов сприяв формуванню конституційного світогляду Подолинського і фактично допоміг йому піднятися на цей найвищий щабель суспільно-правового мислення.

На нашу думку, саме конституційна доктрина трансформації Російської імперії та становлення Української держави об'єднала М. Драгоманова з С. Подолинським, що має важливе значення для конституційної історії України, причому не тільки другої половини XIX століття, але й пізніше – аж до наших днів, коли країна стала незалежною. Це треба враховувати при опрацюванні системного підходу до світогляду С. Подолинського та одночасно дати нове прочитання його природничих і гуманітарних напрацювань, аби наступні покоління українських вчених могли робити з його науково-публіцистичної спадщини нові, більш потужні наукові висновки і прогнози, що можуть служити й орієнтирами для розвитку сучасної української науки і суспільства.

У питанні конституційних поглядів С. Подолинського ми стикаємось з певною недооцінкою української і, само собою зрозуміло, радянської науки ролі М. Драгоманова у формуванні його конституційного світогляду. Дехто вважає, що конституційна доктрина М. Драгоманова – це лише формальний набір правових інститутів і постулатів, а не цілісний суспільно-правовий світогляд, який охоплює крім розробки самих конституційних текстів ще й конституційну ідеологію, філософію тощо. І тому розглядають конституційні погляди самого М. Драгоманова як такі, що належать виключно історії України XIX століття.

Однак треба мати на увазі, що основна праця М. Драгоманова із зазначеного питання «Проект основ Статуту українського суспільства «Вольный союз» – «Вільна спілка» (далі Проект основ) була видана у Женеві в 1884 році. А її конституційно-демократичні ідеї зароджувались значно раніше, зокрема завдяки працям самого Михайла Драгоманова та Сергія Подолинського й багатьох інших українських авторів, між якими відбувалися діалоги та дискусії на конституційні теми, постійний обмін публікаціями і т. д.

Роль М. Драгоманова у процесі формування конституційного світогляду С. Подолинського полягала у тому, що він не тільки ділився конституційними ідеями з ним та іншими громадсько-політичними діячами, але й залучав їх до розробки конституційних програм та синтезував спільні творчі здобутки, результатом чого і вийшов Проект основ. Дуже важливо, що таким чином Подолинський поступово переходив від революційного романтизму і радикалізму до філософії українського ліберально-демократичного конституціоналізму.

Напевно, що М. Драгоманов не мав абсолютного впливу на С. Подолинського, який був досить незалежною особистістю. Проте Михайло Петрович все ж додав змісту в процесі формування наукового світогляду Подолинського і таким чином допоміг йому вирішити ряд важливих світоглядних проблем: із радикального революціонера-соціаліста стати ліберально-демократичним конституціоналістом; із русофіла перетворитися у завзятого українофіла, який наприкінці своєї громадсько-політичної кар'єри почав писати праці українською мовою; із політико-філософського нігіліста трансформуватися у конструктивіста; із прихильника теорії капіталізму К. Маркса стати його критиком і засновником власної концепції фізичної економіки.

У цьому всьому немає нічого дивного, хоча швидкі зміни світогляду С. Подолинського взагалі та формування його конституційного світобачення, зокрема постійно дивували проросійське громадсько-політичне середовище, з яким він раніше співпрацював, а також і його батька-ортодокса. Насправді, Сергій Андрійович поспішав працювати, ніби передчуваючи, що йому у цьому житті відведено небагато. Відтак він був змушений на кожному повороті життя переглядати та доповнювати свої світоглядні позиції. Ця риса його характеру ой як потрібна сучасно-

му українському істеблшменту, значна частина якого ніяк не вийде з пострадянської ортодоксії та бюрократизму. Потрібна вона і суспільній науці, що в наш час продовжує розглядати Подолинського як прихильника виключно лівих ідей, хоча це було тільки на початку його суспільно-політичної діяльності, бо у більш зрілому віці він переходить на більш праві, конституційно-демократичні, а відтак реалістичні позиції.

На історичному і суспільно-політичному тлі другої половини XIX століття конституційні погляди С. Подолинського слід розглядати як один із променів світла в темному царстві двох імперій. Промінь, що вказував на шлях до ідеалу демократичної України, а відтак й напрям для оновлення цих імперій, та надихав нові покоління українських громадсько-політичних діячів на творчі звершення. До речі, Михайло Грушевський як голова Конституційної комісії Української Центральної Ради визнавав, що Конституція УНР від 29 квітня 1918 р. була підготовлена на базі концептуальних ідей М. Драгоманова, а значить і С. Подолинського, над якими вони спільно працювали.

Особливо слід відмітити надуманість поглядів про науковий світогляд С. Подолинського з боку радянської науки. Відомо, що революційні та демократичні рухи у царській Росії другої половини XIX століття знаходились на стадії політичного розмежування. Але в радянській суспільно-політичній науці представників обох рухів називали «революційними демократами», які нібито були майже марксистами, але не послідовними, оскільки не визнавали класової боротьби в капіталістичному суспільстві та диктатури пролетаріату.

Відомо, що вигадки радянських ідеологів про революційну демократію як систему поглядів зокрема **Тараса Шевченка** (1814–1861) та інших творців українського духу, використовувались для створення в підрадянських українців ілюзії про нібито подібність ідейних позицій лідерів демократичного українства та тоталітарного марксизму! Така фіктивна схожість мала демонструвати історичний та органічний характер їхніх взаємин, а також духовну близькість марксизму до українського народу. Певні політичні сили в Україні й сьогодні використовують цю міфологію у своїх політичних цілях. Насправді між ідеями українських інтелектуалів XIX століття та концепціями марксизму не було нічого по-справжньому спільного. Навпаки, вони

глибоко суперечили один одному у самих основах, як конституційна держава тоталітарній, демократична свобода тоталітарному рабству, самоврядування громад державному централізму на місцях тощо.

Під впливом марксизму в радянській науці було написано чимало праць про погляди І. Франка, М. Драгоманова, С. Подолинського та інших видатних українців ХІХ століття. Серед них і монографія українського радянського дослідника, проф. **Володимира Сокурєнка** (1921–1994) «Демократические учения о государстве и праве на Украине во второй половине ХІХ века (М. Драгоманов, С. Подолинский, О. Терлецкий)». Сокурєнко зробив висновок, що, зокрема, Подолинський *«не піднявся до рівня розуміння марксистської теорії класів»* і покритикував його за ідею селянської, тобто народної революції. Приблизно те саме автор написав і про М. Драгоманова та О. Терлецького. Очевидно, що під впливом нових обставин сьогодні Сокурєнко міг би переглянути свої оцінки суспільно-правових поглядів С. Подолинського, як це зробили деякі економісти після проголошення незалежності України, але через смерть у 1994 році не судилося. Тому це мають зробити наступні покоління українських вчених-юристів, які будуть переосмислювати погляди радянської юридичної науки на Подолинського, честь і гідність якого має бути захищена від заідеологізованих комуністичних поглядів, а також від спроб приписати його до табору тоталітарного соціалізму.

Значення конституційного світогляду С. Подолинського

Як відомо, у формуванні конституційного світогляду С. Подолинського особливу роль відіграв М. Драгоманов, з яким у нього були творчі, ділові відносини та навіть сімейні зв'язки. Не виключено, що якби не ліберально-демократичний вплив на Сергія Андрійовича з боку Михайла Петровича, то перший міг би опинитися серед міжнародних анархістів, яким він симпатизував під час конфлікту з К. Марксом, й Україна могла б втратити свого видатного вченого-патріота. Про конституційні погляди Подолинського гуманітарній та навіть юридичній науці майже нічого не відомо. На цю тему немає публікацій, наукових дискусій тощо. Для заповнення цієї наукової прогалини потрібні зусилля насамперед істориків конституцій-

но-правової науки, які мають виконати свій науковий обов'язок перед європейським генієм України.

Тому що вивчення конституційних поглядів С. Подолинського та їх популяризація має надзвичайно важливе значення. Це дозволить поглибити наші уявлення про ідейно-теоретичні витoki української конституційної державності. Зокрема, можна буде глибше розібратись у питаннях становлення самої української конституційної доктрини. А якщо ще додати до цього вивчення конституційних поглядів І. Франка, О. Терлецького та інших представників української еліти ХІХ століття, то матимемо більш надійний ґрунт для конституційних прогнозів і програм розвитку української держави на наступні роки і десятиліття.

Крім того, посилення на праці фундаторів української конституційної ідеології – М. Драгоманова, С. Подолинського, І. Франка, М. Грушевського та інших – має бути альфою та омеґою наукових праць та підручників вітчизняних авторів з конституційного права й інших суміжних дисциплін. Таким чином буде підтверджено взаємозв'язок між історичною конституційною філософією ХІХ століття і сучасним розвитком української конституційної доктрини та проявом її європейськості. Дійсно, в Європі конституційна наука завжди орієнтується на свою історію – на відміну в РФ, де немає демократичної конституційної історії й традиції. Царську конституцію 1906 року навряд чи можна віднести до числа демократичних. Зате є понад столітня історія тоталітарних, соціалістичних конституцій 1918, 1925, 1937, 1978 року, які знайшли своє продовження в її діючій конституції РФ 1993 року, до якої у 2020 році, тобто напередодні великої російсько-української війни, було внесено 206 поправок(!), які заклали засади путінського фашистського режиму. Тому в РФ немає не тільки демократичної конституційної історії, але й самої конституції, яку диктатор путін перетворив на шматок паперу, яким прикриває свої злочини проти власного народу, а ще більше – українського народу.

Є ще одна причина, що вказує на актуальність досліджень конституційних поглядів С. Подолинського. Деякі конституційні проблеми, що їх вирішував Сергій Андрійович у другій половині ХІХ ст., – прямо чи опосередковано – залишаються досить схожими на ті, що стояли в минулому і сьогодні продовжують стояти пе-

ред Україною у ХХІ ст.: конституційна держава, ліберально-демократичний конституціоналізм, права людини, територіальне самоврядування і т. ін. І це не випадково. Виявляється, що переходи держави від феодалізму у ХІХ ст. та від тоталітарного соціалізму у ХХ ст. до демократії та свободи мають певні елементи подібності, незважаючи на відмінності цих історичних епох. Виникає закономірне запитання: чи можна порівнювати конституційні тенденції та закономірності в умовах цих двох епох? Якщо так, то що у них спільного і відмінного? Ці запитання не такі прості, як видаються, й однозначних відповідей на них немає.

На думку С. Подолинського, результатом боротьби за конституційну реформу державного врядування – після перемоги демократичної революції над російським царатом – мало бути заснування в Україні, а відтак і в усій колишній Російській імперії конституційної держави, що базувала б свою діяльність на засадах ліберально-демократичного конституціоналізму. Сам Сергій Андрійович приділяв особливу увагу соціально-економічним правам українців, яких він хотів звільнити від надмірної експлуатації та навчити працювати на самих себе. Для захисту ідеї трансформації Російської імперії у конституційну державу, Подолинському необхідно було боротись на два фронти: проти царського самодержавства та радикальних революціонерів, яким не подобались його проукраїнські та ліберально-демократичні, конституційні погляди. Однак Сергій Андрійович робив свою благородну справу, незважаючи на критику революціонерів та переслідування з боку російського царизму.

Є всі підстави вважати, що С. Подолинський, як і М. Драгоманов, формував свої конституційні погляди на підставі доктрини природного права, тобто на вченні про те, що головним джерелом права є сама природа людини, а не формальна воля законодавця, монарха чи диктатора. Тому він виходив з того, що права українського народу на звільнення від соціального і національного гніту, на демократичне самоврядування, права людини та інші конституційні цінності мають своїм походженням природне, а не писане право. Подібну точку зору мали, зокрема, і дисиденти-шістдесятники: Іван Дзюба, Юрій Бадзьо та їхні однодумці.

У сучасній українській юридичній та – ширше – гуманітарній науці питання про доктрину

природного права рідко піднімається, оскільки цьому протидіє панівна в Україні доктрина позитивізму – історичного, політичного, юридичного тощо. Однак без природного права не можливо нічого ні зрозуміти, ні змінити в державі та суспільстві, оскільки будь-які глибші зміни вимагають виходу за межі суспільно-правових реалій, а отже потребують перегляду status quo, тобто існуючого стану речей. І доктрина природного права, як підтверджує досвід євроінтеграції України та інших країн, дозволяє це успішно робити.

У країнах англо-американського права, де діє система прецедентного права, багато суддів відзначають, що читання історичних, художніх і філософських книг допомагає їм в осмисленні теоретичних і практичних аспектів судових справ часом більше, ніж ознайомлення з юридичними текстами. Конституційні погляди С. Подолинського теж можуть бути цінними для суддів та інших чиновників тим, що їх можна використовувати для формування нестандартних або неформальних підходів цих посадовців, що особливо цінується в сучасній конституційній юриспруденції. Так само, як божі заповіді допомагають нам зрозуміти духовні та морально-етичні аспекти соціальних проблем й знаходити способи їх вирішення, природні конституційно-правові погляди Сергія Андрійовича теж можуть допомагати, наприклад, суддям КСУ глибше розібратись у конституційних проблемах, що стосуються розглядуваних ними справ.

Видається, що для держави було б корисно опублікувати окремі збірники праць С. Подолинського, в яких він розвиває доктрину природного права. Свого часу було видано солідний том листів і документів Сергія Андрійовича та інші аналогічні публікації, але не всі вони стосуються його поглядів на суспільно-правові проблеми. Тому треба готувати видання, що могло б стати найкращим підтвердженням ефективності та сучасності його конституційних та інших природно-правових ідей. Ми впевнені, що українські судді, які будуть оволодівати методами прецедентного права (а їм це доводиться робити згідно із статтею 129 Конституції України, що вимагає від них діяти відповідно до принципу верховенства права), із задоволенням будуть знайомитися з працями Подолинського на суспільно-правову тематику та вдосконалювати стиль і методологію свого мислення. Це настільки зміцнило б легітимність, а відтак і за-

конність судових рішень, що навіть важко собі уявити. Скептики скажуть, що це не так, але, щоб сказати так це чи не так, треба провести відповідний експеримент з розвитку творчого, інноваційного мислення суддів, тобто розвинути їх здатність генерувати нові, оригінальні ідеї та нестандартні рішення – і результати будуть вражаючі.

Замість висновків

Як видно, наукові та суспільно-правові погляди, С. Подолинського були прогресивними, проукраїнськими, але з елементами популярного на час ХІХ століття народницького або не-марксистського соціалізму. Він вважав, що людство здатне уникати конфліктів та революцій за умови гуманного ставлення до навколишнього середовища, ощадливого доступу до природних ресурсів та справедливого врахування інтересів кожної соціальної групи. За це його справедливо вважають одним із передвісників екологічного світогляду, який сьогодні став важливою частиною загальнолюдської гуманістичної свідомості.

З усього видно, що Сергій Подолинський був одним із перших українських представників науки, які ставили собі за мету виключно піонерські або неklasичні наукові дослідження. Це особливий підвид наука, що розробляє фундаментально нові підходи, відкриває невідомі раніше явища або створює технології, які докорінно змінюють певні галузі (як, напр., ІІІ, квантові технології, генна інженерія тощо). Протилежністю до традиційної або класичної науки виступають неklasичні та постнеklasичні науки, які фокусуються на дослідженні об'єкта не ізольовано, а в контексті його зв'язків з іншими об'єктами та суб'єктом пізнання, визнаючи складність, динамічність та цінності людського фактора на відміну від класичної науки з її формально об'єктивним та лінійним мисленням.

За щоби не брався Сергій Подолинський у науці, він ставив перед собою високі цілі та завдання й найчастіше їх досягав. За дуже короткий час активної науково-творчої діяльності – приблизно в межах десятиліття – він зробив стільки, що іншому вченому для цього потрібні були б два, а може й більше десятиліть роботи. Фактично Подолинський подав нам вагомий приклад того, як можна швидко розвинути українську науку на основі піонерських, тоб-

то неklasичних підходів до фундаментальних наук. Сьогодні це не новина, але засилля традиційної науки, особливо в гуманітарній сфері, яка особливо не терпить піонерських наукових підходів, губить на корені найкращі спроби вчених-подвижників вийти за її межі. Щоб піднятися над традиційною наукою вченому, який взявся за піонерське, неklasичне дослідження, нерідко треба пройти, як кажуть у народі, «Рим, Крим і мідні труби».

Законодавство України про науково-технічну діяльність (зокрема, Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність») класифікує види наукової та науково-технічної діяльності на основні форми, які охоплюють фундаментальні та прикладні наукові дослідження, а також різні форми роботи: науково-дослідницьку, науково-організаційну, науково-інформаційну, науково-педагогічну та науково-допоміжну. Практика реалізації законодавства про науково-технічну діяльність навіть не виділяє такий підвид досліджень, як піонерські або неklasичні, що фактично ставить знак рівняння між ними та традиційною наукою, а це – пряма дорога до затухання творчого потенціалу вчених-подвижників, на розробках яких фактично трималась і сьогодні тримається передова наука.

Окремі програми, що направлені на розвиток зокрема фундаментальної науки, у багатьох вишах знаходяться під наглядом представників традиційної науки, а значить для прихильників неklasичних фундаментальних досліджень перспектив немає. Коло замикається і вихід тільки один – провести більш чітке розмежування між традиційною, класичною та модерною, неklasичною наукою, виділивши піонерські дослідження в окремий розділ й встановити для них різні правові статуси й стимули. Це навряд чи сподобається для більшості представників традиційної науки, але тут або рух науки вперед, або її тупцювання на місці. Держава має обмежити традиційну науку до розумних розмірів, щоб вона не була й надалі марним пожирачем державних коштів. Бо заробляти на себе і на суспільство може тільки неklasична наука, що спирається на піонерські дослідження.

Робота над матеріалами про вченого-подвижника неklasичних наукових досліджень С. Подолинського надихає на нові ідеї. Відомо, що кожна нова влада в Україні чекає від науки інноваційних проектів, доктрин, концепцій. Проте результати наукових досліджень не завжди від-

повідують покладеним на них надіям, бо немає або рідко трапляються прориви неklasичної науки. А без цього слабо рухається як класична фундаментальна, так і прикладна наука. Отже, наука має працювати за схемою поєднання неklasичної, класичної та прикладної наук, де головну роль відіграє неklasична наука.

Роль науки залежить від того, наскільки в ній зацікавлена не тільки центральна, але й місцева влада. Угоди між владою та науковими установами і закладами вищої освіти мають стати повсякденною реальністю, особливо у наш тяжкий воєнний час. До контактів влади та науки варто долучати бізнес, який міг би напряму замовляти ті чи інші наукові розробки, а вже виконавці могли б ділити його замовлення між неklasичною, класичною та прикладною науками.

Зі свого боку Міносвіти і науки могло б періодично (наприклад, двічі на рік) організувати відкриті наукові виставки-ярмарки за участі влади, бізнесу та військових спеціалістів з усіх питань неklasичної, класичної та прикладної наук. Зокрема, мова може йти про такі виставки-ярмарки з питань ІТ-технологій, переробної промисловості, аграрного сектору, медицини, освіти та інших соціальних сфер. Насамперед для тих секторів української економіки, які у першу чергу визначають рівень її розвитку або потребують підвищення конкурентоздатності на європейському та світовому ринку товарів і послуг.

У принципі українській науці з урахуванням неklasичних наукових досліджень є що демонструвати державі й бізнесу, але вона не завжди вміє це робити – немає відповідних традицій, організаційних форм і т. ін. Цьому треба вчитися – від міністра освіти і науки до ректорів всіх вишів та чиновників рангом нижче. Якщо університет, особливо технічний, не продає свою наукову продукцію, то треба думати: чи не потрібно запровадити окрему посаду проректора-менеджера, який би налагоджував виставкову діяльність та заробляв кошти, якими можна було б фінансувати авторів ефективних розробок.

Яким чином можна забезпечити належне фінансування фундаментальної науки, яка не виробляє конкретних продуктів, а тільки ідеї, теорії та концепції? Адже держава не може і не повинна фінансувати всю науку; її пріоритетом є інноваційна, з акцентом на неklasичну фундаментальну науку. Зароблені вишівською нау-

кою кошти повинні витратитись тільки на перспективні напрями науки і більше нікуди. Щоб заробляти кошти для себе, наука має суттєво переорієнтуватися на практичні цілі, на виконання публічних і приватних замовлень тощо. Якщо замовлень для науки немає, то їх треба шукати, а якщо вони є, але відсутні кадри, здатні їх виконати, то вчених-фахівців варто шукати на стороні або й за кордоном. Міжнародне наукове співробітництво у цій ситуації було б для української науки дуже ефективним виходом із ситуації.

Якщо науці, особливо університетській, законодавчо встановити умови фінансування з урахуванням виконання договірної практики, то вона швидко перебудується і не буде вічно нарікати та залежати виключно від державного фінансування. Викладачі-науковці і нині не завжди чекають на таке фінансування, але не завжди займаються офіційною договірною практикою. Часом вони вдаються до незаконної комерціалізації наукової діяльності (написання дисертацій на замовлення тощо) або ще гірше – отримують неправомірну вигоду від студентів за оцінки на іспитах. Встановлення взаємовигідних відносин між державою, наукою і бізнесом з часом має вивести їх стосунки на новий, європейський рівень розвитку, а меценатська допомога для фінансування неklasичної науки має стати чимось особливо важливим.

Сергій Подолинський завжди був і буде символом неklasичної науки і його приклад ще довго надихатиме нові й нові покоління українських вчених, особливо наукову молодь, яка хоче віддано і з користю служити Вітчизні. Він заслуговує на те, щоб один з вишів України (можливо, в Києві або на малій батьківщині – Черкащині) носив його ім'я. Щорічна Міжнародна наукова премія ім. Подолинського для українських та європейських авторів неklasичних досліджень як у галузі природничих і гуманітарних наук також була б доречною для увічнення пам'яті одного із найвидатніших українських вчених ХІХ століття, який навіки прославив свою Вітчизну в Європі. Кошти для такої премії могли б збирати українці спільно з європейцями та з українською діаспорою.

19 (31) липня 2025 року минуло 175 років від дня народження Сергія Подолинського, а 30 червня (12 липня) 2026 року буде 135 років від дня смерті цього європейського генія України. Пам'яттю про нього опікується Український

Могила Сергія Подолинського в Києві

інститут національної пам'яті, й це дуже важливо. На батьківщині генія – у центрі селища Ярославки – в 1975 році було зведено величну гранітну стелу у вигляді розкритої книги як пам'ятник видатному землякові. У селі є музейна кімната вченого, його ім'я присвоєно місцевій школі, а також одній із вулиць в м. Черкаси. У Дніпрі також є вулиця С. Подолинського, а в Києві такої не має. Спроба у 2018 році перейменувати одну з вулиць Києва на основі громадської ініціативи на вулицю Подолинського не знайшла підтримки громадськості(!) – про

Література

1. Подолинський, С. Соціалізм, нігілізм та тероризм: відповідь старому російському соціалістові. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. К., 2001. Т. 5, кн. 2. С. 238 – 240.
2. Подолинський, С.А. Громадівство й теорія Дарвіна. Злупко С.М. Сергій Подолинський – вчений, мислитель, революціонер. Львів, 1990. С. 152–186.
3. Подолинський, С.М. Людська праця і єдність сили. Злупко С.М. Сергій Подолинський – вчений, мислитель, революціонер. Львів, 1990. С. 112–151.
4. Подолинський Сергій Андрійович. Провідники духовності в Україні. К., 2003. С. 84– 85.
5. Злупко, С. Винахідник теорії світової енергії. Історичний календар 2001. К., 2001. С. 290–294.
6. Демченко, В. Сергій Подолинський – видатний український вчений та енциклопедист. В. Демченко. Шполяночка. 2010. 30 лип. С. 3.
7. Степанов, М. «Сонячний» економіст. М. Степанов. Прес-Центр. 2007. 4 лип. С. 26.

нього пересічні кияни мало що знають. Саме згаданий Інститут міг би подбати про більш високий рівень ушанування пам'яті Подолинського в Україні, на його малій батьківщині та у світі, особливо в Європі (у Франції, Німеччині, Швейцарії та Польщі), де він багато років стажувався і працював над своїми науковими дослідженнями.

Ми вважаємо, що пам'ять про С. Подолинського не повинна обмежуватись суспільно-науковим дискурсом. Вітчизняним літераторам і митцям також варто долучитися до формування його літературно-духовного образу, що вкрай необхідне для розвитку культури українського народу, якому він самовіддано служив. Поет-постмодерніст **Петро Мідянка** (1959 р. н., лауреат Шевченківської премії, член українського ПЕН-клубу) першим написав на честь Сергія Подолинського свій сонет. У ньому автор відобразив образ українського вченого, геніального самородка, в якого «розуму сувій». Нагадуємо цей сонет, який, можливо, надихне інших діячів культури до формування масштабного художнього образу Сергія Андрійовича у українській літературі та мистецтві.

Сергій Подолинський

**Він жив у дев'ятнадцятому столітті,
Жив небагато, але був талант!
І небо України, як атлант,
Тримав на плечах. Знали посполиті
Варити пиво, випікати хліб,
Не беручи ін'єкцій чи вакцини...
Хіба міцну горілку із рицини,
А вже потому ліг дуліб у гріб.
І вже була допомогою каса
Та аналітика писань учених Маркса,
З котрою не погодився Сергій.
І це були великі самородки
Зі Ярославки з-під Звенигородки –
Не змій, не Вій, а розуму сувій. ■**

Петро Мідянка 2021 рік

«НАРОД НІЖНИЙ, ДОБРИЙ, ПОЕТИЧНИЙ»: УКРАЇНА ТА УКРАЇНЦІ В ЖИВОПИСІ ІЛЛІ РЕПІНА

«Я люблю запорожців, як правдивих лицарів,
які вміли постояти за свою свободу,
за пригноблений народ».

Ілля Рєпін

Олена Шапіро
мистецтвознавиця,
м. Київ

Справжня людина, як і справжнє мистецтво, спирається на найбільш надійний фундамент – правду. Протягом ХХ–ХХІ ст. точилися й точаться суперечки навколо творчої спадщини видатних людей, зокрема й питання, яка саме країна має право вважати цю людину «своєю». Але крапку у всіх суперечках ставить точно досліджена біографічна правда, що об'єктивно висвітлює життя і творчість званої особистості.

Портрет Іллі Рєпіна
(автор- художник В.Полєнов)

Ілля Юхимович Рєпін народився в слободі Осинівка біля міста Чугуєва) Зміївського повіту Харківської губернії. На той час це було Малоросійське генерал-губернаторство під короною Російської імперії. Сьогодні місто Чугуїв в Харківській області, разом з іншими українськими містами, тяжко страждає від обстрілів російських агресорів. Біографам, мистецтвознавцям та й просто шанувальникам таланту художника відомо, що він намагався як можна частіше приїжджати додому на Слобожанщину, адже щиро любив свій Чугуїв, де «*кругом міста було кілька багатих і красивих будинків малоросіян – народ ніжний, добрий, поетичний*». У своїх мемуарах Рєпін писав: «*як мені захотілося в Малоросію, в Чугуїв, до сліз... бачити білі хатки, залиті сонцем вишневі садочки, ставні, пики всіх кольорів, дзвінки голоси загорілих дівчат і грубі голоси гарних парубків*».

Всесвітньо відомий художник – автор жанрових, історичних, релігійних картин, неперевершений колорист з тонким смаком, творець насичених життєвою енергією, а часом і трагічних сюжетів, глибокий і тонкий психолог, який умів по-справжньому розкрити натуру людини, Ілля Рєпін відобразив свою любов до Батьківщини у низці полотен, присвячених цікавим українським «типажам», народним героям, традиціям та побуту. Це сюжети з життя запорожців, портрети відомих істориків і дослідників України-Малоросії, портрети красунь в національному вбранні та наївні сільські пейзажі, численні малюнки та ескізи. І саме ця спадщина переконливо свідчить про те, що нас правді означала для Іллі Рєпіна Україна.

І. Рєпін. Портрет батька Юхима Васильовича Рєпіна 1879 р.

Він народився у спекотну літню пору – 24 липня 1844 року. Спочатку молоді батьки проживали в одному будинку разом із дідом Василем Рєпіним, який був неслуживим козаком і господарем великого і галасливого заїжджого двору. Батько Іллі – **Юхим Васильович Рєпін** – займався пригоном та продажем коней, яких перекупував у багатих донських козаків. Згодом на заощаджені з продажу кошти він побудував свій власний будинок на березі Сіверського Донця. Мати Іллі – селянка **Тетяна Степанівна** – була грамотною жінкою, яка зуміла організувати невелику школу для селян. Вдома мати читала своїм дітям вірші та розповідала казки.

Згодом батька забрали на солдатську службу до Чугуївського уланського полку, і вся родина залишилася без годувальника. У спогадах про дитинство Ілля Рєпін писав: «Без батеньки ми осиротіли. Його «угнали» далеко; у нас було і бідно і сумно, і мені часто хотілося їсти... Про батеньку ні слуху ні духу, солдатом ми його лише один раз бачили в сірій солдатській шинелі; він був жалюгідний, відчужений від усіх». Юхим Васильович взяв участь у трьох військових компаніях, і за свої ратні подвиги отримав нагороди.

У цей скрутний період Тетяна Степанівна шила на продаж шуби на заячому хутрі, щоби прогодувати себе і дітей. Саме в цей бідний період трапився той доленосний «чистий випадок», що вплинув на знайдення власного шляху у житті. Одного разу двоюрідний брат подарував Іллюші Рєпіну новенькі яскраві акварельні фарби, і художник пізніше згадував: «З того часу я

І. Рєпін. Портрет мати Тетяни Степанівни Рєпіної 1867 р.

так впився у фарбочки, що мене ледве відривали для обіду та присоромлювали, що я цілком став мокрим, як миша, від зусиль і одурів зі своїми фарбочками за ці дні. Я розгнівався і розплакався до того, що в мене пішла з носа кров і довго йшла; не могли зупинити, зовсім зблід... Отямився я абияк тільки через три дні. Кров перестала йти, я зараз же – за фарбочки». З того дня, малювання стало для Іллі улюбленим заняттям, на який він витрачав весь вільний час і всю свою уяву.

В одинадцять років Іллю віддали на навчання до школи при Корпусі топографів Українського військового поселення у Чугуєві. Але через два роки цей навчальний заклад було закрито. Далі, протягом 1857–1859 років, Ілля навчався у художника-іконописця Івана Бунакова, який влаштував у Чугуєві власну майстерню. Здібності обдарованого учня досить швидко оцінили і згодом його стали запрошувати численні підрядники, яким були потрібні на роботу живописці і позолотники.

Отримавши художній досвід, Ілля Рєпін в шістнадцять років залишив батьківський дім та майстерню Бунакова і став працювати за 25 рублів на місяць у кочовій іконописній артілі, що в пошуках замовлень переїжджала з міста до міста. У 1863 р. артіль працювала у селі Сиротине Воронезької губернії, неподалік від містечка Острогозька, де народився художник **Іван Крамський**, який сім років тому поїхав на навчання до Імператорської академії мистецтв. Дізнавшись про це, дев'ятнадцятирічний Ілля Рєпін восени 1863 р. поїхав до Петербурга заради отримання художньої освіти.

У Петербурзі Ілля показав свої малюнки конференц-секретарю Академії **Федору Львову**, який сказав, що він «не вміє створювати штрихи та тіні». Ілля Рєпін вирішив не здаватися, і став готуватися до вступу. Протягом двох місяців він відвідував заняття у **Станіслава Жуковського** та Івана Крамського в Малювальній школі Товариства заохочення художників. Наступного року Ілля Рєпін поступив як «вільний слухач» до Імператорської академії мистецтв, а зробити грошовий внесок за навчання в розмірі 25 рублів йому допоміг керівник поштового департаменту **Федір Прянишников**.

І. Рєпін. Йов Багатостраждальний та його друзі 1869 р.

В Академії мистецтв блискучі успіхи Іллі Рєпіна були відзначені багатьма нагородами. Він отримав Срібну медаль за ескіз «Янгол смерті побиває всіх першонароджених єгиптян» (1865 р.), малу Золоту медаль за роботу «Йов та його друзі» (1869 р.), велику Золоту медаль за картину «Воскресіння дочки Іаїра» (1871 р.), а також грошову премію за ескіз композиції «Розп'яття». Під час навчання Ілля Рєпін зблизився із художником **Василем Полєновим** та скульптором **Марком Антокольським**, познайомився із критиком **Володимиром Стасовим**. Літом на студентському пленері на березі річки Неви він загорівся сюжетом для картини «Бурлаки на Волзі» і одразу почав створювати перші ескізи. Академія надала грошову підтримку для створення великої композиції, що була представлена на студентській виставці у 1872 р. За сюжетний твір «Бурлаки на Волзі» Ілля Рєпін отримав велику Золоту медаль.

І. Рєпін_ Садко у підводному царстві 1876 р.

Після успішного закінчення Академії мистецтв Ілля Рєпін отримав звання класного художника 1-го ступеня і право на поїздку за кордон на шість років. В Європі він відвідав Неаполь, Рим, Венецію та Флоренцію, ознайомився із музейними колекціями та творами французьких імпресіоністів, і нарешті зупинився в Парижі. Незважаючи на заборону Академії, він успішно презентував свої картини на виставці в Паризькому Салоні у 1875 р. Але невдовзі вирішив скоротити термін свого перебування за кордоном з шести до трьох років (1873–1876 рр.). У Петербурзі Ілля Рєпін представив в Академії картину «Садко у підводному царстві» (1876 р.) і був удостоєний за цей твір званням академіка.

Після повернення протягом одного року Ілля Рєпін мешкав у своєму рідному місті Чугуєві Харківської губернії, потім повернувся до Петербурга. Першою дружиною Іллі Юхимовича була **Віра Олексіївна Шевцова**, донька академіка архітектури. Від цього браку народилися три доньки **Віра**, **Надія** і **Тетяна**, а також син **Юрій**.

Починаючи з 1880-х рр., Рєпін творить як зрілий художник із власною, притаманною лише йому одному манерою. Кожне полотно стало значним кроком в творчому доробку мистця. Він дружив із **Іваном Крамським**, брав участь

у виставках Товариства пересувних художніх виставок, до якого вступив у лютому 1878 р. До цього періоду належить низка його історичних картин: «Царівна Софія Олексіївна в Новодіво́чому монастирі в 1698 р.» (1879 р.), «Хресна хода в Курській губернії» (1884 р.), «Іоан Грозний і син його Іван 16 листопада 1581» (1885 р.), «Запорожці пишуть листа турецькому султану» (1891 р.), «Арешт пропагандиста» (1892 р.).

Ілля Рєпін з дружиною Вірою та дітьми 1883 р.

Над кожною композицією Рєпін працює з палким натхненням, довго і зосереджено збираючи матеріали для перших ескізів та замальовок. Наприклад, заради того щоби зібрати матеріали до картини «Хресна хода в Курській губернії», художник поїхав не лише до Курської губернії, але також і в Київ та Чернігів, де створив багато ескізів та етюдів. Кропітка підготовка зайняла у мистця цілих три роки, але він створив цілісну картину народного життя, яку закінчив в 1883 р. Історичне полотно «Іван Грозний і син його Іван 16 листопада 1581 року» було створене під впливом концерту композитора **Миколи Римського-Корсакова** – «музичної трилогії про любов, владу і помсту». Картина була показана на XIII виставці Товариства пересувних художніх виставок. Відомо, що імператор **Олександр III** заборонив експонувати цю картину, тому що особи царського дому були показані Рєпіним в неприглядному вигляді, але твір все одно показали на виставці завдяки захисту відомих діячів культури.

І. Рєпін у своїй майстерні в Академії Художеств 1913 р.

У середині дев'яностих років XIX ст. Ілля Рєпін зблизився із художником та істориком мистецтва **Олександром Бенуа**. Згодом він показав свої картини на Першій міжнародній виставці журналу «Світ мистецтва». Проте ідеологія, що панувала в цьому об'єднанні, по суті була йому чужою. Зокрема він був проти зневаги до Академії мистецтв і скоро порвав творчі стосунки із «Світом мистецтва».

Заслуговує на увагу діяльність Іллі Рєпіна як художника-викладача, адже він прийшов працювати до Імператорської академії мистецтв з щирою надією і рішучим наміром докласти зусиль до реформування цього консервативного закладу. Майстерня Іллі Рєпіна швидко стала найпопулярнішою серед студентів: він не тільки навчав, але й допомагав учням: влаштовував бідних студентів ілюстраторами у видавництва, давав рекомендації до участі в мистецьких проєктах, допомагав коштами. Але основний склад Академії залишався закостенілим у старих канонах і похитнути цей непорушний моноліт було не просто навіть талановитому майстру з європейською славою. Протягом 1898–1899 рр. Ілля Юхимович займав посаду ректора Академії, але через кілька років (у 1907-му) від неї відмовився. У заяві на ім'я президента вказав причину звільнення: «малий час, що залишається для своїх робіт».

Ілля Рєпін викладав також в студії княгині **Марії Тєнішевої**, що діяла в Петербурзі від 1894 до 1904 року для підготовки молодих людей до вищої художньої освіти. Він був по-справжньому захоплений своєю справою, енергійний і харизматичний, відкритий до цікавих нових ідей. Ілля Юхимович виховав плеяду молодих митців, які згодом стали відомими художника-

ми. Серед його учнів: **В. Сєров, Б. Кустодієв, І. Грабар, Ф. Малявін, А. Остроумова-Лебедєва, І. Білібін, М. Фешин, І. Бродський** та ще багато інших.

У галузі книжкової ілюстрації митець здійснив перші кроки ще під час свого студентства в Імператорській академії мистецтв, створивши в 1868 р. ілюстративні акварельні ескізи «Кірібеєвич, який переслідує Олену Дмитрівну» та два малюнки на сюжет «Пісні про купця Калашникова». Надалі, протягом 1880–1890-х років, Ілля Рєпін проілюстрував твори **Михайла Лермонтова**: вірші «По небу опівночі ангел пролетів» (1880 р.), «Три пальми» (1884 р.), драма «Маскарад», повість «Бела» (1884 р.), повість «Княжна Мері» (1890 р.). Пізніше художник створив серію ілюстрацій до віршу «Пророк» та малюнки до двох поем: «Демон» та «Мцирі» (1914–1915 р.). Протягом 1880-х років Ілля Рєпін намалював ілюстрації до оповідання Льва Толстого «Чим люди живі» (1881–1889 р.) та звернувся до Олександра Пушкіна, створивши за темою його творів малюнок сепією «Вбитий Ленський» та акварель «Дуель Онегіна з Ленським» (1899 р.). Загалом, художнику належить ще багато малюнків та акварелей на літературні теми, зокрема він звертався й до світової класики – творів **Вільяма Шекспіра**.

Микола Мирлікійський звільняє від смертної кари трьох невинно засуджених

Слід підкреслити, що в його живописній спадщині є визначні твори на християнські теми. Відомо, що в 1898 р. Ілля Рєпін здійснив паломництво до Єрусалиму. Серед кращих його релігійних творів: «Йов та його друзі»

(1869) «Воскресіння дочки Іаїра» (1871), «Микола Мирлікійський звільняє від смертної кари трьох безневинно засуджених» (перший варіант 1888 р. зберігається у Державному російському музеї в Санкт-Петербурзі, другий варіант 1890 р. зберігається у Харківському художньому музеї), «Христос у Гефсиманському саду» (кінець 1880-х р.) та картина «Голгофа» (близько 1922 р.), що зберігається в Університетській галереї мистецтв в м. Принстоні, США.

Ілля Рєпін здобув славу обдарованого живописця не тільки як автор історичних та жанрових творів, але також і як обдарований портретист. Він був уважним і спостережливим до людей, вникав у їхній внутрішній світ і психологію. Особливістю його портретного мистецтва була здатність створити «живий образ» людини, показати глядачам не лише основні риси характеру, але й миттєво мінливі настрої, по-справжньому розкрити образ через міміку, позу та жести, характерні деталі та аксесуари. Найбільш цінне у Рєпіні як портретисті є чесність: він не вдавався до лестощів, уникав нудної парадності та підкреслення статусу, свідомо не приховував неприємних чи смішних рис людини, котру малював. Щоправда, виключенням є царські портрети, але ці образи «перших в державі осіб» просто неможливо було малювати вільно. Натомість, він вільно і темпераментно розкривав свій живописний дар у портретах творчої та наукової інтелігенції, близьких друзів, жіночих та дитячих образах. Як це властиво справжнім мистцем, Ілля Рєпін не зраджував себе – тому сьогодні ми бачимо видатних особистостей того часу саме так, як сам художник бачив та залишив на полотні прийдешнім поколінням.

Протягом 1870 та 1880-их років художник створив портрети своєї матері Тетяни Степанівни (1867 р.), батька Юхима Васильовича Рєпіна (1879 р.), дружини Віри (1869 р. та 1882р.), доньки Наді Рєпіної (портрет 1881 р. та картина «Осінній букет» 1892 р.). Пензлю Іллі Рєпіна належать портрети відомих сучасників: Володимира Стасова (1873 р.), Івана Тургенєва (1874 р.), Архіпа Куїнджі (1877 р.), Савви Мамонтова (1880 р.), Миколи Пирогова (1881 р.), Модеста Мусоргського (1881 р.), Всеволода Гаршина (1884 р.), Тараса Шевченка (1888 р.), Павла Третьякова (1901 р.), Леоніда Андрєєва (1904 р.) Володимира Бехтерева (1913 р.), Сергія Городецького з дружиною (1914 р.) Олександра Керенського (1917 р.) та інших. До числа цікавих типів нале-

жить створений під час поїздки художника до Франції «Портрет жебрачки. Дівчинка-рибалка» 1874 р.

І.Репін «Портрет жебрачки. Дівчинка-рибалка» 1874 р.,

І. Репін. Автопортрет 1887 р.

Будинок Репіна в Чугуїві

Картини Іллі Репіна – історичні полотна, жанрові сюжети, галерея портретів – це золота скарбниця високого мистецтва, яка сьогодні належить всьому людству. А для нас найбільш вагомим є значна частина живописної спадщини художника, що присвячена історії та традиціям України.

Слобожанська Україна, слобода Осинівка біля міста Чугуєва в Зміївському повіті Харківської губернії – батьківщина художника. Він любив це місто, часто згадував у своїх мемуарах: *«кругом міста було кілька багатих і красивих будинків малоросіян – народ ніжний, добрий, поетичний»*. Пам'ять про великого живописця зберігає будинок-музей Репіна в Чугуєві, сьогодні тут можна побачити експонати, що пов'язані з його життям: оригінали ікон, які він малював в юності під час роботи в художній артілі, та пізніші картини, малюнки і офорти, а також і деякі твори чугуївських вчителів Репіна.

Інтер'єр будинку Репіна в Чугуїві

Про дитинство та юність мистця можна дізнатися з його автобіографічної книги «Далеке близьке», де він розповідає про своє походження та родину: *«Дехто, хто пише про художників, називав мене козаком – багато честі. Я народився військовим поселенцем українського військового поселення. Це звання дуже ганебне, нижче поселян вважалися хіба ще кріпаки. Про чугуївських козаків я тільки чув від дідів та бабок. І розповіді всі були вже про останні дні нашого козацтва. В українському військовому поселенні – у місті Чугуєві – у приміській слободі Осинівці, що на вулиці Калмицькій, наш будинок вважався багатим. У нас був заїжджий двір, про запровадження військового поселення бабуся Єзупіївна розповідала часто, згадуючи, як козаки наші виступили в похід проганяти «храницуза» «аж до самого Парижа», як козаки брали Париж і вже везли додому звідти – хтось «мікідом», хтось «мусіндиле» та шовку на сукні своїм господарям. Дітьми ми цілою купою бенкетували в заповідних тінистих проходах Старовірського лісу. Приносили з собою пиріжки та всякі домашні ласощі, запивали їх медом, розведеним на ключовій воді старовірської криниці».*

У дорослому віці Ілля Рєпін намагався по можливості часто приїжджати додому на Слобожанщину. Ностальгія в душі відчувалася досить сильно, але приїхати було нелегко, адже він був зайнятий спочатку навчанням, а пізніше викладанням в Академії мистецтв у Петербурзі, спілкуванням із численними колегами та власною творчістю.

І. Рєпін Протодіакон 1876 р.

Художник із захопленням вивчав історію, традиції, культуру і фольклор українців. Як людина палка і натхненна, Ілля Юхимович вивчав усі джерела, що мали відношення до чергового живописного задуму, причому не лише документальні. Зі спогадів його рідних дізнаємося, що він щиро захоплювався українськими казками, недаремно кажуть: художники, як діти. Подорожуючи Малоросією, Рєпін ніколи не пропускав можливості замалювати цікавий тип селянина, ремісничого, священика (згадаймо «Протодіакон» 1876 р.) чи жінку з малою дитиною. Так виникла велика кількість ескізів, що згодом стали основою для самодостатніх станкових творів.

Українка біля тину 1876

Софія Драгомірова в українському вбранні 1889 р.

Українська хата 1880 р

До числа широко відомих українських жіночих портретів Іллі Рєпіна належать «Українка біля тину» (1876 р.), «Софія Драгомирова в українському вбранні» (1889 р.). Цікаві типижі у національному вбранні, народні танці та звичаї зображені у жанровій картині «Вечорниці» (1881 р.). Створенню жанрових полотен на тему народного життя і побуту значно сприяв багаторічний досвід художника і особисте знайомство з життям селян, також збирання цікавих речей, копітка праця по підготовці малюнків. Чималий внесок у спадщину мистця принесли картини, намальовані на основі сільських етюдів - наприклад, чудовий пейзаж «Українська хата» 1880 р.

Шедєврального значення ці картини набули завдяки обдарованості майстра, який, незважаючи на нетривале захоплення сучасників модними течіями, ніколи не змінював своєму кредо реалістичного живописця. Художник писав: *«мені немає справи до фарб, мазків та віртуозності пензля, я завжди переслідував суть – тіло як тіло»*. За спогадами сучасників, Ілля Рєпін *«пензлем працював практично наосліп, намагаючись не відривати погляду від людини, що сидить перед ним: руки самі вихоплювали потрібну кисть, самі змішували фарби в належних пропорціях, а він і не помічав всієї цієї технології творчості, оскільки вона стала для нього підсвідомою»*.

Протягом усього життя Ілля Рєпін утримувався від надмірного захоплення модними тенденціями. Він надавав перевагу правдивому мистецтву, що має глибокий зміст, і наголошував: *«три великі ідеї закладені в душу людини: істина, добро і краса. Я думаю, ідеї ці рівносильні за своєю могутністю і впливом на людей»*.

Найвідомішими в низці картин Іллі Рєпіна на українську тематику безперечно є великі твори

на сюжети з життя запорожців. Він гаряче захопився цією темою, довго і послідовно відшукував та накопичував потрібні для роботи матеріали. У листі до **В. Стасова** художник писав: *«я люблю запорожців, як правдивих лицарів, які вміли постояти за свою свободу, за пригноблений народ»*. Потім він зізнавався: *«Досі не зміг написати до Вас, а всьому виною «Запорожці». Ну і народець! Де тут писати, голова кругом йде від їхнього гаму і шуму. Я не втримався, взявся за палітру, і ось уже тиждень два з половиною без відпочинку живу з ними, не можу розлучитися, веселий народ!»*

Згодом художник створив цілу низку творів на тему запорожців: два варіанти картини «Запорожці пишуть листа турецькому султану» (1880–1891 рр.), «Гайдамаки» (1902 р.), «Козаки на чорному морі» (1908 р.), «Чорноморська вольниця» (1909–1919 р.), низку портретів «Запорізький полковник» (1880 р.), «Отаман Іван Дмитрович Сірко» (1889 р.), «Козак у степу» (1890 р.). У пам'ять повстання на Правобережній Україні в 1734 р. художник намальовав картину «Гайдамаки» (1902 р.). Звісно, художнє значення мають не лише великі твори, але й малі роботи мистця – численні етюди, ескізи, замальовки, що розпрошені сьогодні по музеях різних країн. А останнім, так і не закінченим твором художника, що за рівнем виконання справедливо претендує на найвищу оцінку, стало віртуозно написане, яскраве експресивне, колористично-розкішне полотно «Гопак» (1927–1930 рр.).

Та найбільш вражаючим є величезне монументальне полотно, що має всесвітню славу «Запорожці пишуть листа турецькому султану» (1880–1891 рр.). Варто процитувати влучний вислів художника про запорожців у його листі

до критика В. Стасова: «Ніхто на цілому світі не відчував так глибоко волі, рівності та братерства! Все життя Запоріжжя нікому не підкорялося, залишалося вільним!». Донька художника Віра згадувала у своїх спогадах: «Щодня батько читав уголос про запорожців. Ми вже знали потроху всіх героїв: отамана Сірка із сивими вусами, козака Голоту – не боїться ні вогню, ні меча, ні болота, Тараса Бульбу із Остапом та Андрієм, коваля Вакулу». У вільний час Ілля Рєпін не лише читав і розповідав, але навіть ліпив фігурки запорожців.

В основі сюжету картини «Запорожці пишуть листа турецькому султану» покладено події XVII ст, коли на вимогу османського султана **Мехмеда IV** покоритися йому, запорожці написали у відповідь: «не будеш ти синів християнських під собою мати, твого війська ми не боїмось, землею і водою будем битися з тобою. Отак тобі козаки відмовили, плюгавче! Числа не знаємо, бо календаря не маємо, місяць у небі, рік у книзі, а день такий як і у вас, поцілуй за те у сраку нас!».

Перший начерк для своєї картини Ілля Рєпін створив у липні 1878 р., а етюд олією – у 1879 р. Художник натхненно працював над темою протягом 1880–1891 років, та нарешті створив два полотна, що мають між собою певні відмінності.

Сьогодні ці картини перебувають в Харківському художньому музеї та в Російському музеї у Петербурзі. Чому художник створив два полотна на одну тему? Подібна практика зустрічається у мистців доволі часто. Або внаслідок дійсно сильного захоплення автора самим сюжетом, коли майстер одночасно звертається до кількох варіантів, або причина в тому, що приходить замовник, котрий бажає придбати твір, який раніше вже був обіцяний іншому колекціонеру.

У випадку із «Запорожцями», можна спробувати відшукати відповідь у листі художника **Миколи Мурашка** до київського мецената **Івана Терещенка** за грудень 1889 р., де він повідомляє, що першим є варіант, який сьогодні зберігається у Харківському музеї. Другий варіант «Запорожців», що зберігається нині в Російському музеї у Петербурзі, є більш цікавий і виразний – це справжній шедевр з бездоганно промальованими персонажами, зброєю та аксесуарами. У листі до Івана Терещенка в березні 1890 р. Микола Мурашко пише: «Картину свою на першому полотні він, здається, мав уже завершити. Як раптом, під впливом нового натхнення, почав малювати ще й на новому полотні, і вийшло дві картини, і мене подобаються обидві, хоча остання все-таки краща».

Запорожці пишуть листа турецькому султану 1893 р. зібрання Харківського художнього музею

Ескіз Запорожець (1870–1900)

З метою знайти всі потрібні матеріали для створення полотна «Запорожці пишуть листа» Ілля Рєпін вирішив поїхати на Запоріжжя. Напередодні поїздки він порадився із відомим істориком та етнографом, співзасновником «Кирило-Мефодіївського братства» Миколою Костомаровим, який підготував маршрут поїздки. Доречно згадати і цікаві ілюстрації Іллі Рєпіна до книги відомого історика Дмитра Яворницького «Запоріжжя в залишках старовини та переказах народу» (1887р.). Протягом багатьох років Рєпін робив з натури сотні замальовок пам'яток української архітектури та козацької зброї, замальовував цікаві народні типи.

Картина «Запорожці пишуть листа» цікава не лише завдяки жвавій композиції та яскравим типажам, але ще й тому, що кожен з персонажів мав свого прототипа, який за зовнішніми ознаками відповідав образу певного запорожця. Це сучасники Рєпіна, зазвичай досить відомі люди, з яких він малював портрети з натури. Завдяки геніальному майстру, який був кмітливою, завзятою і темпераментною людиною з тонким почуттям гумору, сьогодні ми можемо побачити на цьому полотні діячів ХІХ ст. у доволі незвичному амплуа – в образі свободолюбивих українських запорожців.

Фрагмент картини - отаман Сірко
(генерал Драгоміров)

Один із персонажів картини – отаман **Іван Сірко** – став справжнім героєм народних пісень, адже він прославився хоробрістю у 65-и боях, а під час свого останнього походу визволив з Криму 6000 полонених. Художник не одразу знайшов відповідний прототип, але врешті-решт запросив позувати для портрета Сірка командира Київського військового округу **Михайла Драгомірова**, який пізніше став київським генерал-губернатором. Інший персонаж – високий козак, у якого голова перев'язана закривавленою пов'язкою, намальований Рєпіним з грека за національністю одеського художника **Миколи Кузнєцова**, який був професором класу батального живопису в Академії мистецтв. Прототипом писаря, який пише лист султанові, став друг художника – дослідник історії українського козацтва **Дмитро Яворницький**. Образ запорожця у високій білій шапці змальовано з українського колекціонера **Василя Тарновського** який походив з козацького роду. Для товстого запорожця з довгими сивими вусами, в білій шапці з хутра барана, який зображає Тараса Бульбу, прототипом став нащадок польського шляхетського роду із Стародуба, професор Петербурзької консерваторії **Олександр Рубець**. Поруч з ним бачимо худого довговусого козака, намальованого з соліста Маріїнського театру **Федора Стравінського**, батька відомого композитора **Ігоря Стравінського**.

Запорозький козак 1908 р

Галерея видатних українців у художній спадщині Репіна просто вражає, ми можемо бачити видатних людей того часу саме завдячуючи геніальному пензлю майстра. Зокрема, слід загадати, що Ілля Репін глибоко шанував **Тараса Шевченка**, називав його «апостом свободи», а в 1888 р. намалював портрет поета. Спеціально для конкурсу до 100-річчя від дня народження Шевченка Ілля Репін створив ескізи пам'ятника поета в Києві. Він був членом журі комісії проекту, став засновником Спільки захисту пам'ятників Т. Шевченку.

Ілля Репін. Портрет Василя Репіна 1867 р. молодшого брата -музиканта

Художник брав активну участь в українському культурному житті: входив до складу Київської літературно-артистичної Спільки, Київської спілки старовини та мистецтва, допомагав комітету при Спільці образотворчих мистецтв ім. В. Верещагіна у м. Миколаєві. Серед друзів і колег Іллі Репіна – **Д. Яворницький, М. Кропивницький, М. Мурашко**, його учні – українці **М. Пимоненко, О. Мурашко, І. Макушенко, Ф. Красицький, С. Прохоров, І. Шульга, Ф. Чуприненко**.

Ілля Репін намагався триматися осторонь від політики, віддаючи всього себе тільки мистецтву, але історичні події значно вплинули на останнє десятиліття його життя. Після подій 1917 року рахунок Репіна у Держбанку Росії був націоналізований, отже художник та його сім'я залишилися в досить складних умовах. Слід додати, що у 1898 р. Ілля Репін неофіційно одружився з письменницею **Наталією Нордман** і купив земельну ділянку на березі Балтійського моря в Куоккалі, де розпочав будівництво особняка з майстернею, що згодом отримала назву «Пенати». Після того як Фінляндія у 1918 р. стала незалежною, художник вже ніколи не повертався до Москви і Петербурга.

Ілля Репін 1909 р.

Згадуючи про найдорожчих для Іллі Репіна людей, варто коротко розповісти біографію членів його родини. Перша дружина **Віра Олексіївна Шевцова** була донькою петербурзького академіка архітектури **Олексія Івановича Шевцова**. Діти від цього браку – три доньки та син. Після розлучення батьків у 1887 році Юрій та його молодша сестра Тетяна залишилися жити з матір'ю, старші доньки переїхали до батька, а дещо пізніше до батька переїхали всі діти. Донька Віра працювала в Александринському театрі в Петербурзі, а потім проживала у батька в Пенатах, згодом переїхала до м. Гельсінкі (Фінляндія). Друга донька Надія закінчила жіночі курси лікарських помічниць у Петербурзі, працювала у земських лікарнях, потім до кінця життя жила з батьком у Пенатах. Третя донька Тетяна закінчила Бестужевські курси, викладала у здравневській школі, після смерті батька разом із сім'єю переїхала до Франції.

Син художника Юрій навчався у батька в рисувальній школі княгині М. Тенішевої, потім був вільним слухачем Імператорської академії мистецтв, закінчив Вищі педагогічні курси академії. Був членом Товариства пересувних художніх виставок. Від 1907 року Юрій Репін жив поряд з батьком у селищі Куоккала, де Наталія Нордман виділила йому і його сім'ї ділянку, на якій побудували будинок із майстернею. У 1939 р. під час радянсько-фінської війни Юрій був евакуйований разом із сестрою Вірою. Після Другої світової війни жив у Гельсінкі, займався живописом,

не мав постійного притулку, жив у нічліжних будинках. У серпні 1954 року наклав на себе руки, викинувшись з вікна четвертого поверху будинку Армії порятунку в Гельсінкі. Онуки Іллі Репіна – сини Юрія – Гай та Дій. Про Гая відомо, що наприкінці життя він був сліпим і прикутим до ліжка у шпиталі Регенсбурга в Німеччині. Дій служив у кількох судноплавних компаніях, а в 1935 р. був заарештований за спробу перейти кордон СРСР і трибуналом Ленінградського військового округу засуджений до розстрілу.

Все, що відбувалося в останні роки життя, сильно вплинуло на Іллю Репіна – в цей час він часто створював композиції на біблійні сюжети. Вирішив писати мемуари, що згодом увійшли до книги «Далеке близьке». Продовжував малювати у своїй майстерні в Пенатах, подарував у 1919 р. Художньому товариству Фінляндії 23 картини російських художників з своєї колекції – тепер ці твори належать художньому музею Фінляндії «Атенеум». У 1920-х роках Іллю Репіна було обрано почесним членом Фінляндського товариства художників.

В останні роки мистець занурився у спогади, згадував юність та Україну, і тоді на світ з'явилося полотно фантастичної краси. Це справжній шедевр великого майстра: піднесено експресивний, із дрібними імпресіоністичними штрихами, закручений у фантастичні спіралі палаючого світла та вогню, яскраво насичений. Це «Гопак – танець запорожців» (пізніша назва – «Гопак»).

І. Репін. Гопак 1930 р

Пенати

Як завжди, Репін малював із великим захопленням, на його полотні у сміливих рухах персонажів грає гаряча кров, красиві запорожці співають та грають, танцюють гопак, несамовито стрибають через полум'я. Серед образів «Гопака» знавці впізнають певні архетипи, зокрема і козака Мамаю. Репін працював над картиною довго – від 1927 до 1930 р. На той час у майстра значно погіршився зір, тому він спеціально замовляв пензлі з довгими черешками. Він тримав це велике полотно на другому поверсі майстерні, що взимку не отоплювалася, тому малював лише у теплий сезон.

Саме «Гопак – танець запорожців» став останнім великим полотном Іллі Репіна. Він працював над цим твором в Пенатах у фінському селищі Куоккала до самої смерті від застуди 29 вересня 1930 року. За заповітом художника, тіло його мали поховати в рідному Чугуєві. Його вдова, знаючи про вплив більшовицької влади на східній Україні, вирішила поховати чоловіка за заповітом у чугуївському парку і посадити на могилі дерево. Місце поховання Іллі Репіна збереглося і до сьогодні.

Під час Другої світової війни маєток Іллі Репіна Пенати було знищено радянськими військами, тому що в 1944 р. тут розташовувався штаб фінського командування. Згодом будинок було відреставровано, повернулися деякі експонати, що були вивезені перед війною до Ленінграду. У 1982 р. тут було відкрито меморіальний об'єкт як «Музей-маєток І. Ю. Репіна». У рідному місті Чугуєві, в будинку, де

Ілля Юхимович жив з сім'єю від жовтня 1876 р. до вересня 1877 р., відкрито художньо-меморіальний музей ім. Іллі Репіна. Маєток художника в Здравнево, що був придбаний ним в 1892 р., перетворено на Музей-садибу Іллі Репіна «Здравнево», це філіал Вітебського обласного краєзнавчого музею в Республіці Беларусь. Будинок-музей Іллі Репіна також відкрито на Самарській Луці в Ширяєвому – біля Жигулівських гір в РФ.

Значення творчості Іллі Репіна та його роль у світовому мистецтві важко переоцінити: він всесвітньо відомий художник-реаліст, автор історичних, жанрових, релігійних картин та портретів, графік, скульптор та есеїст. Живописна спадщина Репіна надзвичайно високо вшановується дослідниками, художниками, музейниками, колекціонерами. Під його впливом сформувалося кілька поколінь обдарованих майстрів, його талант високо оцінений сучасниками і нащадками. Він був Членом Товариства пересувних художніх виставок (1878–1891 рр.), членом групи «Світ мистецтва» (1890 р.), членом-кореспондентом Віденського сецесіону, членом-кореспондентом Сербської Королівської академії наук та мистецтв, почесним членом Фінляндського Товариства художників (1920 р.). Нагороджений Срібними та Золотими медалями Імператорської академії мистецтв (1865 р., 1866 р., 1867 р., 1869 р., 1873 р.) та Орденом Почесного легіону (Франція).

До сьогодні живопис Іллі Репіна залишається неперевершеним, високим взірцем справжнього мистецтва.

Ілля Рєпін. Богомолки 1878 р

Головні твори майстра – «Бурлаки на Волзі» (1873), «Царівна Софія Олексіївна в Новодівочому монастирі в 1698 році» (1879), «Арешт пропагандиста» (1880), «Вечорниці» (1881), «Хресна хода в Курській губернії» (1884), «Не чекали» (1884), «Іоан Грозний і син його Іван 16 листопада 1581» (1885), «Микола Мирлікійський звільняє від смертної кари трьох безневинно засуджених» (1888), «Запорожці пишуть листа турецькому султану» (1891), «Гайдамаки» (1902), «Козаки на чорному морі» (1908), «Чорноморська вольниця» (1909–1919р.), «Гопак» (1930)). Картини мистця

Посилання

Микола Іванович Костомаров (1817 - 1885) видатний український історик, етнограф, прозаїк, поет-романтик, мислитель, громадський діяч, етнопсихолог. Член-редактор Петербурзької археологічної комісії (1860—1885), член Історичного товариства імені Нестора-Літописця, член Московського археологічного товариства, член-кореспондент Петербурзької АН (1876). Був співзасновником та активним учасником слов'янофільсько-українського київського об'єднання «Кирило-Мефодіївське братство». У 1847 році за участь в українфільському братстві Костомарова арештовують та перевозять з Києва до Петербурга.

Дмитро Іванович Яворницький (1855-1940) - український історик, археолог, етнограф, фольклорист, лексикограф, письменник, мезезнавець, дійсний член НТШ (1914) і ВУАН (1929). Один із фундаторів Обласного краєзнавчого музею імені О. М. Поля. Автор понад 1500 наукових праць, дослідник історії українського козацтва, один з перших, хто детально вивчив всю історію дніпровських порогів.

Василь Васильович Тарновський (молодший) (20 березня (1 квітня) 1838, Антонівка — 13 (25) червня 1899 Качанівка) — український громадський і культурний діяч, amator української старовини, меценат. Глибоко шанував Тараса Шевченка й допомагав йому, був щедрим меценатом - допомагав «Київській Старовині» у 1890-их роках, Київському історичному музею, дбав про упорядкування могили Шевченка в Каневі. Зібрав велику колекцію козацько-гетьманської музейної й архівної старовини, створив унікальну збірку Шевченкіани. Видав альбом з фотографіями Шевченкових офортів і каталог своїх музейних колекцій, а також альбом гетьманів («Исторические деятели Юго-Западной России». В. Антоновича й В. Беца). В його маєтку Качанівці збиралися визначні діячі української культури (М. Костомаров, П. Куліш, Марко Вовчок, О. Лазаревський, В. Горленко та інші), а також Ілля Рєпін, М. Ге та інші, у колі яких Тарновський мав дружне прізвисько «Гетьман».

експонувалися в Імператорській академії мистецтв (1865 –1907), на виставках Товариства пересувних художніх виставок (1874–1891), в Паризькому Салоні (1875), в окремому павільйоні на Всесвітній виставці у Римі (1911). Сьогодні побачити репінські шедеври можна у багатьох музеях по всьому світу: Державній Третьяковській галереї (Москва), Державному російському музеї (Санкт-Петербург), Севастопольському художньому музеї, Музей-садибі «Пенати», в Музею-заповіднику «Абрамцево», Національному музеї Грузії (Тбілісі), Національній галереї Праги (Чехія), Музеї Висбадена (Німеччина), Національному музеї в Стокгольмі (Швеція), Музеї вишуканих мистецтв в м. Кале (Франція), Музеї Принстонського університету (США), Музеї мистецтва Метрополітен (м. Нью-Йорк, США), художньому музеї «Атенеум» в Гельсінкі (Фінляндія) та ще в десятках музеїв. Деякі роботи зберігаються у приватних колекціонерів.

В Україні картини Іллі Рєпіна можна побачити в Національному музеї «Київська картинна галерея» (Київ), Харківському художньому музеї. Пам'ять про генія, народженого на Слобожанщині, закарбована у назвах вулиць у багатьох українських містах: Львові, Івано-Франківську, Ковелі, Кривому Розі, Луцьку, Одесі, Севастополі, Сімферополі, Черкасах, Харкові, Чернівцях, Чугуєві, Вінниці, Євпаторії, Новій Одесі, Кременчуці, Лисичанську, та інших. На честь великого живописця проходять конкурси, де молоді таланти отримують нагороди за свої творчі звершення. Зокрема, у місті Чугуєві починаючи від 2000 року щорічно організовується міжнародний пленер ім. Рєпіна за участі художників з України, Польщі, Китаю, Литви, Латвії, Фінляндії, Швеції.

PS. Репродукції картин та фото художника Іллі Рєпіна – з Вікіпедії. ■

УКРАЇНА В ПОШУКАХ СВОЄЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Володимир Литвинов
доктор філос. наук,
пров. наук. співроб.
Інституту філософії
імені Григорія Сковороди
НАН України,
професор Національного
університету
«Киево-Могилянська академія»,
м. Київ

В Інтернеті можна знайти сайт під назвою «BIBLIOTHECA AUGUSTIANA» (Bibliotheca latina Scriptorum latinorum collectio – «Паневропейська колекція латиномовних текстів»). Тут наведено список усіх європейських країн і поіменно названі автори та твори, написані латиною за останні 1500 років. Немає тільки України. А Росія презентована головне українцем *Теофаном Прокоповичем*.

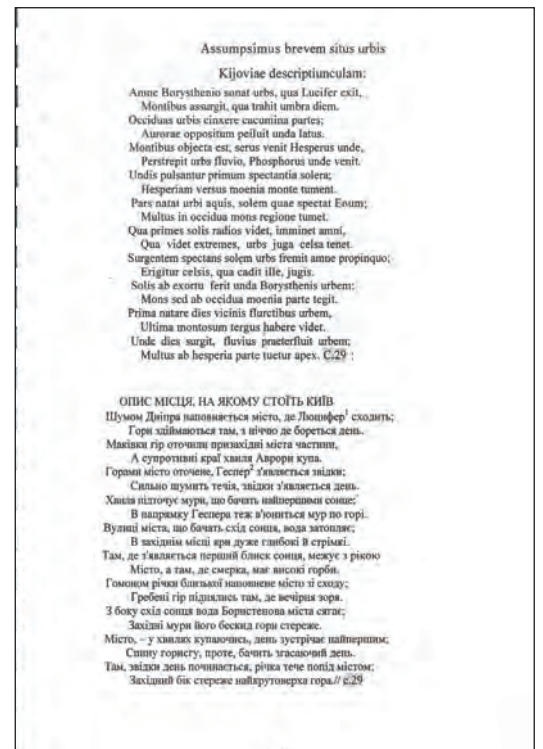
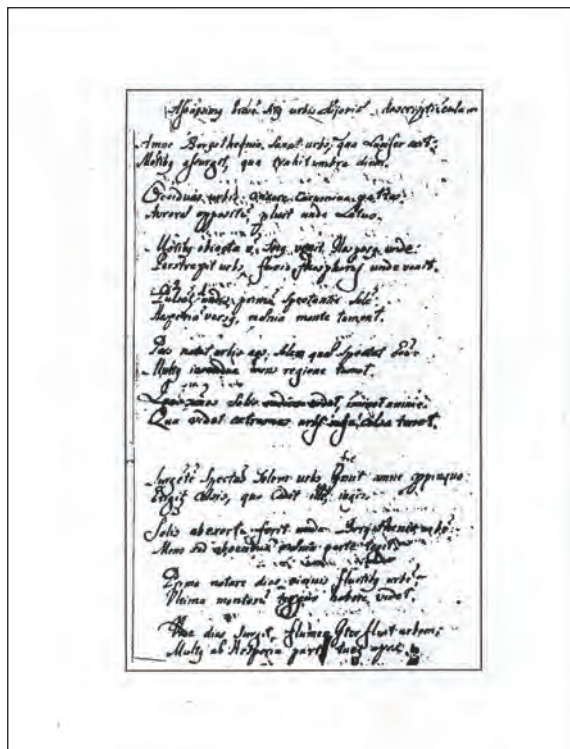
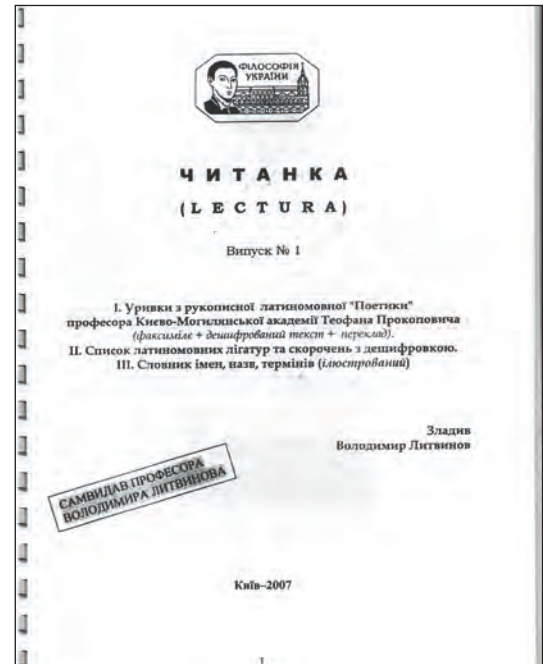
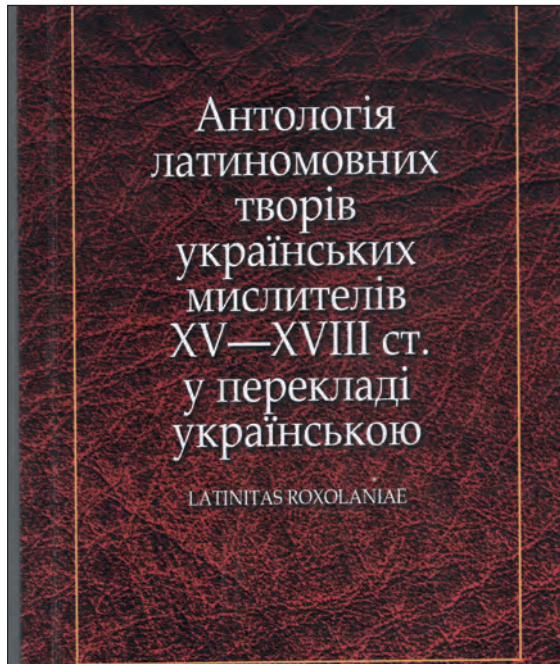
Така ситуація негативно впливає на імідж України в наукових колах цивілізованих європейських країн. Складається враження, ніби у нас нема що показати світу з цього приводу. Насправді ж, латинську мову українці не тільки знали, але й писали нею наукові та художні твори.

Доба XV–XVIII ст. в історії української культури і філософії, зокрема, довгий час залишалася належно не вивченою. Але ситуація з її дослідженням віднедавна поволі, але кардинально змінюється внаслідок відмови від народницьких, великодержавницьких та комуністичних ідеологем, коли до української культури зараховувалися лише пам'ятки, написані українською мовою, лише православними авторами і лише тими, які жили на теренах окреслених окупантами. Тому до українських мислителів, на думку упорядника «Антології» (яка щойно з'явилася друком у видавництві «Академперіодика») слід зараховувати: 1) тих, які самовизначилися, щонайменше на рівні «ми (russus, ruthenus, goholanus) і «вони» (polonus, moschus/moscovitus тощо); 2) які жили на етнічних українських теренах («від Сяну до Дону») – включно з «Руським воєводством» у Польщі; 3) всіх українців будь-якої конфесії, тт. відходити від конфесійного патріотизму; 4) всіх українців, незалежно від того, якою мовою вони писали.

Починаючи від 80-х років минулого століття з ініціативи директора Інституту філософії *В.І.Шинкарука* та доктора філософських наук *Нічик.В.М.* було заплановано переклад латиномовної рукописної спадщини професорів Києво-могилянської академії. Гурт перекладачів, передусім, з Києва і Львова, за 10 років переклали і проаналізували майже всі основні твори *Теофана Прокоповича*. (Феофан Прокопович. Філософські твори в 3-х томах. Переклад з латинської. Видавництво «Наукова думка», – 1981).

В наступні 45 років в Україні та за її межами було знайдено, перекладено й видано українською мовою значну кількість латиномовних творів українських авторів XVI–XVIII ст., які відверто ідентифікували себе висловом *gente rutenus*, (родом українець).

Водночас, до навчального плану новоствореного НаукМА було введено навіть спецкурс латинської мови та підготовлено кілька посібників (для студентів), зокрема, і такий: ЧИТАНКА (LECTURA). Випуск

№ 1. (1. Уривки з рукописної латиномовної «Поетики» професора Києво-Могилянської академії Теофана Прокоповича (факсиміле + дешифрований текст + переклад; 2. Складовою «Читанки» став «Список рукописних латиномовних лігатур та скорочень з дешифровкою. 3. Словник імен, назв, термінів (ілюстрований). Цей посібник зладив і опублікував як «Самвидав» професор Володимир Литвинів». Київ-2007. (Докладніше про це див. у кінці вступної статті). Проте, сьогодні НаУКМА перекладами рукописної спадщини КМА не займається і перекладачів, на жаль, не готує...

Попереднім підсумком багаторічних напрацювань грона знавців латинської мови можна вважати упорядковану доктором філософських наук Володимиром Литвинівим «Антологію латиномовних творів українських мислителів XV-XVIII ст. у перекладі на українську (Latinitas Roxolaniae). – Київ, «Академперіодика» -2024. – 465 с.

Для допитливих читачів журналу «Світогляд» подаємо нижче зміст і структурований виклад цієї книги.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
Історико-філософський Нарис	5
ПОЕЗІЯ (Переклади з латини)	
1. Дрогобич Юрій / Котермак (? - 1494). Вірш. До папи Сікста IV. Переклав <i>Володимир Литвинов</i>	11
2. Павло Русин із Кросна (бл.1470-1517). Вірші. (1.Похвала поезії; 2. Севастяну Магді, шляхетному угорському юнакові, від магістра Павла Русина з Кросна на дорогу; 3. Про прихід зими; 4. Промовляє книга... яку добуто зі сховища і якій повернено давній полиск; 5. Похвала Валерію Максиму; До книжечки. Перекл. <i>Андрій Содомора</i>	13
3. Туробінський Іван Рутенець (1511-1575).Вірші. Псалм 99-й. Перекл. <i>Володимир Литвинов</i> ; До чительника; Тур про себе; Про Самуеля М. Перекл. <i>Мирослав Трофимук</i>	20
4. Оріховський Станіслав.(1513-1566). Вірші. (1. Проти запеклих оборонців ганебного целібату; 2. До римського папи, який вигидав целібат. - Перекл. <i>Володимир Литвинов</i>	23
5. Георгій Тичинський Рутенець (бл. 1510-1591). Вірші. (1. Елегіакон... до превелебного Миколая; 2. Того самого на Зоїла. Перекл. <i>Володимир Литвинов</i>	25
6. Кльонович Себастьян Фабіан (бл. 1545 - 1602). Роксоланія. (Уривки з поеми). Перекл. <i>Михайло Білик</i> ; зредагував <i>В. Литвинов</i>)	29
7. Пекалід Симон. (бл. 1567 - після 1601). Про Острозьку війну.(Уривок з поеми). Перекл. <i>Віталій Маслюк</i>	45
8. Домбровський Ян. (XVI - XVII ст.). Дніпрові Музи (поема), перекл. <i>Володимир Литвинов</i>)	65
9. Яворський Стефан. (1658-1722). Слізне з книгами прощання (вірш). Перекл. <i>Микола Зеров</i>	82
10. Прокопович Теофан (1681-1736). Збірка віршів. Перекл. <i>Володимир Литвинов</i>	83
11. Сковорода Григорій. Латиномовні вірші	107
12. Зеров Микола . [Про його перекладацький доробок упорядник «Антології» докладно зазначив на стор. 458, спираючись на прижиттєву інформацію і, зокрема, пізніші репринтні видання.	

ПРОЗА (Переклади з латини)

1. **Саноцький Григорій** (1406–1477). [Життєпис Григорія, написаний італійцем Каллімахом]. Перекл. з лат.
Володимир Литвинов.....111
2. **Оріховський Станіслав** (1513–1566). Напучення польському королю Сигізмунду Августу. Перекл. з лат.
Володимир Литвинов124
3. **Броневський Мартин** (*?- †1593). [Опис Татарії...] (скороч.). Перекл. з лат.
Володимир Литвинов.....157-177
4. **Смотрицький Мелетій**. (1572–1633). Тренос. Плач Східної православної церкви (уривки). Перекл. з лат. і старосл.
Р. Радишевський.....178-204
5. **Гізель Іннокентій**. (1600(?) – 1683). Твір про всю філософію (уривки). Переклав *Микола Симчич*.....205-214
6. **Немирич Юрій** (1612–1659). Про війну з московитами. Перекл.
Володимир Литвинов.....215
7. **Яворський Стефан** (1658 –1722). Філософське змагання (уривки). Перекл. з латини
Ігор Захари.....229
8. **Прокопович Теофан** (1681–1736). 1. Риторика (уривки). 2. Листи. Перекл. *В. Литвинов*; 3. Про основні віхи життя Т. Прокоповича написав *М. Рогович* 241
9. **Орлик Пилип** (1672–1742). Перша українська конституція (уривки). Перекл. з латини
М. Трофимук.....306-309
10. **Козачинський Мануйло**. (1699–1755). Арістотелівська філософія. Етика (уривки). Перекл. з латини
Марія Кашуба.....310
11. **Кониський Георгій** (1717–1795). Моральна філософія або етика (уривки). Перекл. з латини
Марія Кашуба326

**

Нині в Інституті філософії АН України готується лист до закордонних видавців «Бібліотеки Августана» (яка опікується всесвітнім обліком латиномовної літератури) з проханням додати до гурту вже означених авторів Європи кілька українських особистостей. При цьому, ставиться за мету долу-чати не тільки православних, але також і представників інших віросповідань, які були національно свідомі, наполегливо ідентифікували себе українцями, декларували своє «руське» походження, хоча й писали свої твори, званою у Європі латиною. Це засвідчують багато авторів ще прозоріше, зокрема, **Павло Кросненський**, для якого назва народу «Русь» є «словом солодким»; а також **С. Кленович**, який, оспівуючи у латиномовній поемі «Роксоланія» тринадцять великих українських міст, не згадує жодного польського, хоча жив у польській державі. В іншому місці він ще відвертіше самоідентифікується, коли заявляє: «*як же нам пристало своє руське рун» о цінувати!*».

Особливо цінними виявляються пам'ятки написані «інтернаціональною» латиною. І таких творів можна назвати не один десяток. Отож, автор нинішньої Антології хоче певною мірою заповнити цю прогалину.

Передусім, мова йде про різножанрові праці **Станіслава Оріховського** – чи не найвизначнішої постаті серед українських римо-католиків, який розробляв важливі проблеми, що хвилювали тогочасне українське і польське суспільство. Повернення його імені та низки інших латиномовних мислителів XV–XVI ст. в духовну культуру України допомагає реконструювати перервану тяглість історичної та інтелектуальної традиції, які дуже важливі з огляду на потребу забезпечення неперервності культурного успадкування, зв'язку «минулого» й «сучасного», охоплення одного й другого в одне ціле, тобто досягнення історичного розуміння, що робить історію діючою. Введення в науковий обіг латиномовної спадщини українських мислителів XV – першої пол. XVIII ст. сприяло, зрештою, відкриттю цілком нового напрямку в історії української філософії – РЕНЕСАНСНИЙ ГУМАНІЗМ.

Новий методологічний підхід дав змогу відкрити велику кількість нових, переважно латино- і польськомовних першоджерел, кількість яких постійно зростає. Це дає підстави говорити, що вже навіть від XV ст. культурне життя в Україні стало пошквалюватися. Міцняться зв'язки із Західною Європою. Немало українців отримує освіту в університетах Праги, Кракова, Болоньї, Падуї, паризькій Сорбоні. Однак спочатку західноєвропейські впливи мали лише спорадичний характер. Але вже від середини XV ст. українська культура вступає в новий етап свого розвитку, що характеризується появою ренесансних тенденцій в різноманітних царинах духовного життя. Особливо інтенсивно це відбувається на теренах, які аж до кінця XVII ст. навіть термінологічно вирізнялися серед інших польських воєводств своєю назвою – Руське воєводство. Тут доречно нагадати, що ці землі, за аналогією до польських *kresów wschodnich* (східних окраїн), слід називати нашими *kresami zachodnimi* (західними окраїнами). Найбільшими містами тут були тоді: Львів, Санок, Перемишль, Белз, Холм, Красностав, Галич, Ярбослав, Нове Місто, Ряшів (Lwów, Sanok, Przemysł, Bełz, Chełm, Krasnostaw, Halicz, Jarosław, Nowe Miasto, Rzeszów).

Вітчизняні мислителі були виховані європейською інтернаціональною гуманістичною культурою і належали їй за характером і змістом своїх творів та діяльності. Разом з тим вони наполегливо ідентифікували себе українцями. Свідченням цього може бути, наприклад, те, що багато з них додавали до своїх прізвищ ще й означення українськості: **С. Оріховський-Роксолан** (Oricho-vius-Roxolanus, Qrichovius-Ruthenus), **Туробінський-Рутенець** (Turobinus-Ruthenus), **Павло Кросненський-Рутенець**, Русин (Paulus Ruthenus Crosnensis), **Георгій Тичинський-Рутенець** (Tyszyniensis-Ruthenus), **Григорій Допитливий Рутенець** із Самбора (Gregorius Vigilantius Samboritanus Ruthenus).

З часом змінювалися їхні політичні орієнтації, але свою прихильність і причетність до Руси-України як до батьківщини вони зберігали на все життя. Рівень національної самосвідомості в українських мислителів часом коливався, але рідко опускався до нуля. Україна для них була «нашою», «своєю» землею. На чіткому протиставленні «ми»– «вони» побудована, зокрема, і вся поема **Домбровського** «Дніпрові камени», де «ми» – це руси-українці, «народ, який зберіг

дідівський Київський престол аж понині»; «своїми» є також і князі **Острозькі** та **Заславські**, і нащадки **Данила Галицького**. А «вони», тобто чужинці, – поляки, татари, мосхи / московити, це ті, з якими точаться перманентні війни.

Ідея служіння загальному добру, батьківщині, народу стала фундаментальною у тогочасній духовній культурі нашого народу. А це сприяло становленню національної самосвідомості українського народу, осмисленню його історичного минулого з метою пошуків шляхів власного державотворення, дбанню про розвиток національної культури не лише задля її збереження, а й заради забезпечення їй належного місця в європейському духовному процесі.

Коли йдеться про становлення національної самосвідомості в народів Західної Європи, ми схильні сприймати той процес як еволюційний шлях розвитку від нижчих форм до вищих. В Україні подібна послідовність не така виразна і чітка. Тут простежуються неодноразові злети і падіння; за диво-вижним виявом пасіонарності наступав період національної пасивності й зневіри з усіма її негативними наслідками. Але, незважаючи на це, ідея української національної держави ніколи не зникла навіть у найтяжчі часи чужоземного поневолення, «сам факт якого ще не припиняє життя нації, доки у суспільстві є сильна, ділами засвідчена воля бути політичним суб'єктом». Така воля в українського народу була постійною, і за більш-менш сприятливих обставин давала дивовижний спалах національної самосвідомості, як те бачимо вже від кінця XVI ст.

Вітчизняні мислителі писали прозові і віршовані твори інтернаціональною латинською мовою, зрозумілою в Європі і на Україні аж до кінця XVIII ст. Серед них вирізняються не тільки друковані латиномовні твори, але й рукописні написані професорами Києво-Могилянської академії, десятки яких належно досі не досліджені і неперекладені. А деякі їхні фотокопії перебувають нині і в бібліотеці Інституту філософії АН України.

У 2-й частині вже згадуваної «Антології» наведено перекладений з латини трактат про життя **Григорія Саноцького**, написаний італійським гуманістом **Каллімахом**, а також значні уривки з філософських курсів професорів Києво-Могилянської академії, зокрема: 1. **Стефана Яворського** – Філософські змагання. 2. **Михайла Козачинського** – Аристотелівська філософія. 3.

Георгія Кониського. Моральна філософія або етика. Долучено також уривки з політичних трактатів **Станіслава Оріховського** (Напучення польському королю Сигізмунду Августу), **Георгія Немирича** (Про війну з московитами) тощо.

Оригінальність курсів виявляється насамперед у переважанні викладу тих або інших аспектів філософії, традиційної риторики, в розмаїтті використаних джерел, більший чи менший вихід на суспільно-політичну проблематику, в різній мірі використання барокового стилю та ін. Навіть якщо один і той же професор читав курс удруге, його підручник зазнавав значних змін. Це дає підставу говорити про наявність якогось гласного або негласного припису, що зобов'язував викладачів до початку занять мати свій власний курс лекцій. Така традиція, неухильно дотримувана з року в рік, позитивно впливала на розвиток творчої думки викладачів і студентів, які, йдучи за наданими викладачем зразками, імітуючи їх, вчилися складати свої промови, привітання, панегірики, листи.

В історії сусідніх народів нерідко буває так, що певний час культура одного народу впливає

на іншу, а згодом – навпаки. Так, наприклад, протягом XVI – XVIII ст. був незаперечний вплив української культури на російську. Не дарма ж російський церковний діяч того часу, єпископ **Смоленський** (згодом, ректор Московської академії) в листі до ректора Києво-могилянської академії **Рафаїла Заборовського** писав: «Изобиловала всегда учеными людьми Академия Киевская и имела себе честь сицевую, что от нее, аки с преславных оных Афин, вся Россия источник премудрости почерпала, и вся своя новозаведенная училищная колония напоила и израстила» [Акты и документы относящиеся к истории Киевской академии, отд. 2, т. 2 (1751-1762 гг.) К. 190], с.144].

Від XIX ст. стає вже незаперечною зворотня дія – вплив російської культури на українську. Це сталося внаслідок двох причин: 1. Систематичного перетягування кращих наукових, культурних і релігійних кадрів з України до Московії / Росії; 2. Переведення навчального процесу КМА на стандарти російської Духовної академії. Офіційно цей статус, як відомо, був затверджений 1817 року. ■

ПРО ДЕЯКІ ПАМ'ЯТКИ КОРОПА

Костянтин Буркут
канд. філ. наук,
вчений секретар
Відділення літератури,
мови та мистецтвознавства
НАН України,
м. Київ

Які туристичні місця Чернігівщини ми згадуємо передусім? Звісно, древній обласний центр, колишню гетьманську столицю Батурин із відбудованим за часів **В. Ющенка** палацом **К. Розумовського**, палацово-паркові комплекси Сокиринців і Качанівки, Ніжин із його університетом та безліччю церков, парк у Тростянці, закладений **І. Скоропадським**, може, ще довженківську Сосницю, Прилуки з їх церквами і арсеналом та Новгород-Сіверський із великою кількістю як сакральних, так і світських пам'яток та розкішним видом на Десну. Короп якимось незаслужено залишається на периферії. Хоча він вартий більш уважного ставлення. Цей нарис-путівничок, певна річ, не претендує на всеохопність, але про основні коропські цікавинки я спробую вам розповісти.

Прогулянку по цьому селищу міського типу варто починати з центральної площі, її головним орієнтиром є музей. Він розташований у будівлі колишньої Феодосіївської церкви. Пишуть, що вона була зведена як спокута коропчан за участь їхнього земляка **Миколи Кибальчища** у підготовці замаху на царя **Олександра II**. За радянських часів храм позбавили куполів і перетворили на кінотеатр. Власне музей тут розмістився в перші роки Незалежності, одним із ініціаторів його створення був **Василь Єлисейович Куриленко** – знакова особистість у культурному житті Коропа, археолог, історик, художник... Музей у вихідні, на жаль, не працює, тож, якщо хочете його відвідати, – приїздіть у будні. Тут проводяться майстер-класи, тематичні дні тощо – гадаю, вам буде цікаво. За життям закладу можна стежити і віртуально: він має ФБ-сторінку.

Феодосіївська церква

Будинок-музей М. Кибальчича

Прямуємо до будинку-музею **М. Кибальчича**. Його відкрили у 1960-му. У цьому домі у 1853 році майбутній народоволець та винахідник народився і провів дитячі роки, потім він неодноразово приїздив сюди. Докладніше дізнатися про життя цієї непересічної особистості, відвідавши музей, можна також лишень у будні. Думаю, ви не будете розчаровані: біографія М. Кибальчича багата і цікава. Народився у сім'ї священника, постав проти волі батька, полишивши духовну семінарію; за революційну діяльність близько трьох років відсидів у тюрмі; був блискучим хіміком, керував лабораторією «Народної волі», бомба, виготовлена під його керівництвом, убила Олександра II («Визволителя»); перебуваючи у в'язниці, розробив проект реактивного літального апарату; разом із іншими учасниками замаху на царя був страчений... Цікаво, що в Коропі стоїть аж два пам'ятники народовольцю і винахіднику: на подвір'ї музею і в парку. Вгадайте, чий ім'ям (тобто прізвищем) названо парк? Правильно, Кибальчича.

Познайомимося тепер із коропськими святинями. Якось так вийшло, що першою з них ми з друзями побачили Успенську церкву. Раніше на її місці стояла дерев'яна божниця, священником у ній, до речі, був батько Миколи Кибальчича, **Іван**. Мурований храм побудований на зламі XIX–XX ст. В атеїстичні часи в його стінах перебували млин, пилорама, склад. У 90-і роки тут працював історико-археологічний музей, згодом його експозицію перенесли, як ми пам'ятаємо, до колишньої Феодосіївської церкви. Культурою спорудою Успенський храм знову став лише наприкінці 1990-х.

Найкрасивіша церква Коропа – Вознесенська, вона збудована на кошти отамана генеральної артилерії **Петра Юркевича**. Переважна більшість джерел роком її зведення називає 1764-й, проте інколи її датують і 1756-м, тож правильним буде сказати, що цей мурований храм виник у другій половині XVIII ст. – так точно не помилишся. Порівняно з іншими коропськими святинями Вознесенську церкву можна вважати щасливицею. У 1934-му комсомольці, щоправда, познімали з неї хрести, але до повного руйнування справа, на щастя, не дійшла, вже у 1947 році богослужіння в храмі були відновлені.

Напроти неї стоїть обезголовлена Іллінська церква – також, до речі, пам'ятка архітектури національного значення. Її побудували в другій половині XVIII ст. як дзвіницю Вознесенської церкви. В дзвіниці, – зазначає шосткинський краєзнавець **В'ячеслав Кириєвський**, – «була влаштована Іллінська церква з пічним опаленням, як тепла церква при холодній Вознесенській...» Дзвіниця мала три яруси. На нижньому була церковно-приходська школа, на другому – Іллінська церква, на третьому – власне дзвіниця. Вчені припускають, що ця святиня постала на місці цвинтаря. XX століття завдало церкві дуже болісних ран. У тому ж таки 1934-му з неї було зірвано хрести, у приміщенні церковно-приходської школи розмістили винокурню, зерно для якої зберігалося в Іллінській церкві. Під час Другої світової храм також дуже сильно постраждав.

Успенська церква

Уже після війни, у 1956-му році руїни церкви занесли до переліку пам'яток, що перебувають під державною охороною. В 2008-му розпочалася реставрація храму, було частково відновлено другий ярус споруди, зміцнено внутрішні перекриття... Але потім проект згорнули. Колишня окраса селища перетворюється на пустку.

Незавидна доля і в тутешньої синагоги, про неї у статті «Синагоги України» згадує **А. Івченко** (див. «Світогляд», 2019, № 3, с. 57). У ній лаконічно описано як архітектурні особливості божниці, так і її історію. Синагога побудована у другій половині XIX століття (деколи дослідники датують її 1872 роком, інколи – 1886-м). Архітектором божниці був **Лука Шмигельський**. За часів СРСР тут облашту-

вали швейну майстерню, слугувала колишня єврейська святиня і складським приміщенням. Зараз її стан жалюгідний (ще в 90-х – нульових він був більш менш задовільним). Дах провалився, деінде на верхньому її ярусі пробивається трава, з-під облущеної сірої фарби проглядає цегла... Кажуть, давали гроші на реставрацію цієї унікальної пам'ятки, та вони не були використані за призначенням... Шкода буде, якщо ця велична будівля остаточно зруйнується.

Не хочеться закінчувати цей путівничок мінорною нотою, тому розповім ще про одну стару будівлю, в яку вдихнули нове життя. Надвечір'я. Ми розшукуємо дім за адресою: Незалежності, 18. У списку пам'яток селища зазначається, що тут колись містився волвиконком. До цього мені якось не випало бачити волвиконкомів. Мої друзі, **Владислав** та **Надія**, теж ніколи їх не бачили, тож ми з особливим завзяттям заходилися розшукувати стару кам'яницю. Нас помітила поважного віку жінка (люди з фотоапаратами під час війни повертають до себе особливу увагу). Ми розговорилися. Пані **Таїсія** – так звали нашу співрозмовницю – поділилася відомостями про новітню історію цієї будівлі, де зараз розташований Громадський центр українського Червоного Хреста. Від старого дому – руїни центральної частини селища – залишилися тільки два каміни. Були зведені нові стіни, будинок отримав абсолютно новий дизайн, переставши бодай нагадувати волвиконком (ех, не довелося мені побачити як виглядала споруда, звідки здійснювалося управління волостю). У створенні Громадського центру допомогли партнери з Британського та Австрійського Червоного хреста. Тут міститься, до речі, музей історії Червоного Хреста (ось вам третій коропський музей!) Центр надає психосоціальну та гуманітарну допомогу, його працівники виїжджають до маломобільних людей (пані Таїсія з особливим запалом і суто жіночою гордістю розповідала, як роблять манікюр і зачіски стареньким, які вже рідко виходять за межі власного двору)...

З одного боку, шкода, що пам'ятка втратила первісний вигляд, з іншого – приємно, що служить благородним цілям. А ви що думаєте про реконструкції подібного штибу?

Насамкінець хочу уклінно подякувати Владиславу і Надії – друзі, без вашої участі й допомоги огляд Коропа та його околиць не був би таким комфортним, змістовним, насиченим... ■

УСПІХИ НООНАУК У СТВОРЕННІ ПРАВДИВОЇ ІСТОРІЇ НОСІЇВ УКРАЇНСЬКИХ ГЕНІВ

У статті наведені узагальнені новітні наукові результати, отримані авторами при виконанні фахових завдань. З метою підтримки співгромадян і наближення нашої перемоги в боротьбі з ворогами автори продовжують попередню публікацію з поясненням засобів і шляхів порятунку людства [1], але тепер роблять наголос на успіхах світових наук за останні два роки. Їхні дослідження дали можливість ліквідувати багато «білих плям» у знаннях про минуле. Вперше запропоновані основи правдивої історії носіїв українських генів (надалі – українців), яка є важливою частиною комплексної точної науки «з майбутнього» з можливою назвою «Нooісторія-XXI». Завдяки прогресу точних наук автори розпочали ізотопними та іншими способами датувати артефакти і секвенувати ДНК та інші біосполуки їхньої органічної складової.

Костянтин Корсак
канд. фіз.-мат. наук,
д-р філос. наук,
м. Київ

Юрій Корсак
канд. філос. наук,
старш. наук. співроб.
Інститут вищої освіти НАПН
України,
м. Київ

Спершу були одиничні виміри наукових міні-груп шведського біолога, фахівця з еволюційної генетики **Сванте Паабо** (Svante Pääbo) та американського генетика **Девіда Райха** (David Reich), а сьогодні сотні фахівців з палеогенетики і палеоантропології мало не щодня публікують важливі статті про генетичні показники племен, народів і видатних осіб. У цій статті ми використовуємо факти генетичних показників народів Європи і слов'ян [2; 3], оприлюднені в 2025 р. Через очевидну недосконалість проігноруємо продукцію сучасного Штучного Інтелекту (ШІ) і створеного за його допомогою чималого потоку «генетичних» матеріалів у YouTube.

Нагадаємо, що у нашій статті 2024 року наголос зроблений на факті розвитку на планеті трьох глобальних ноореволюцій з їхньою спроможністю рятувати людство через «позитивну зміну всього». №1 – заміна старих виробництв екологічно ідеальними ноотехнологіями з наданням людям потрібного і ліквідацією «поранень» біосфери. №2 – початок трансформації всієї сфери гуманітарних знань на основі отримання експериментальних вимірів (прикладом чого є насамперед нооархеологія-XXI) у напрямі своєрідного й позитивного поєднання досягнень природничих і гуманітарних наук. №3 – удосконалення Штучного Інтелекту та інших можливих засобів для підтримки і прискорення революцій №1 і №2.

Дана стаття присвячена вивченню явища формування у сфері знань про минуле двох принципово відмінних одна від одної частин:

1) тимчасово невеликої і правдивої нооісторії-XXI з акумуляцією фактів і вимірів;

2) історії як грандіозної за часом існування й обсягом накопичених матеріалів класично-академічної історико-археологічної сфери з вимушеним домінуванням гіпотез, припущень та свідомої (часто державної) неправди й специфічних фактів у вигляді знарядь з каменю, уламків кераміки, кісточок та інш.

Мета статті – короткий виклад нооісторії-XXI в аспекті пояснення центральних фактів появи і життя носіїв українських генів за весь час їхнього існування. Основою викладу буде рис. 1 з авторським відтворенням найголовнішого через використання досягнень світової науки на даний момент.

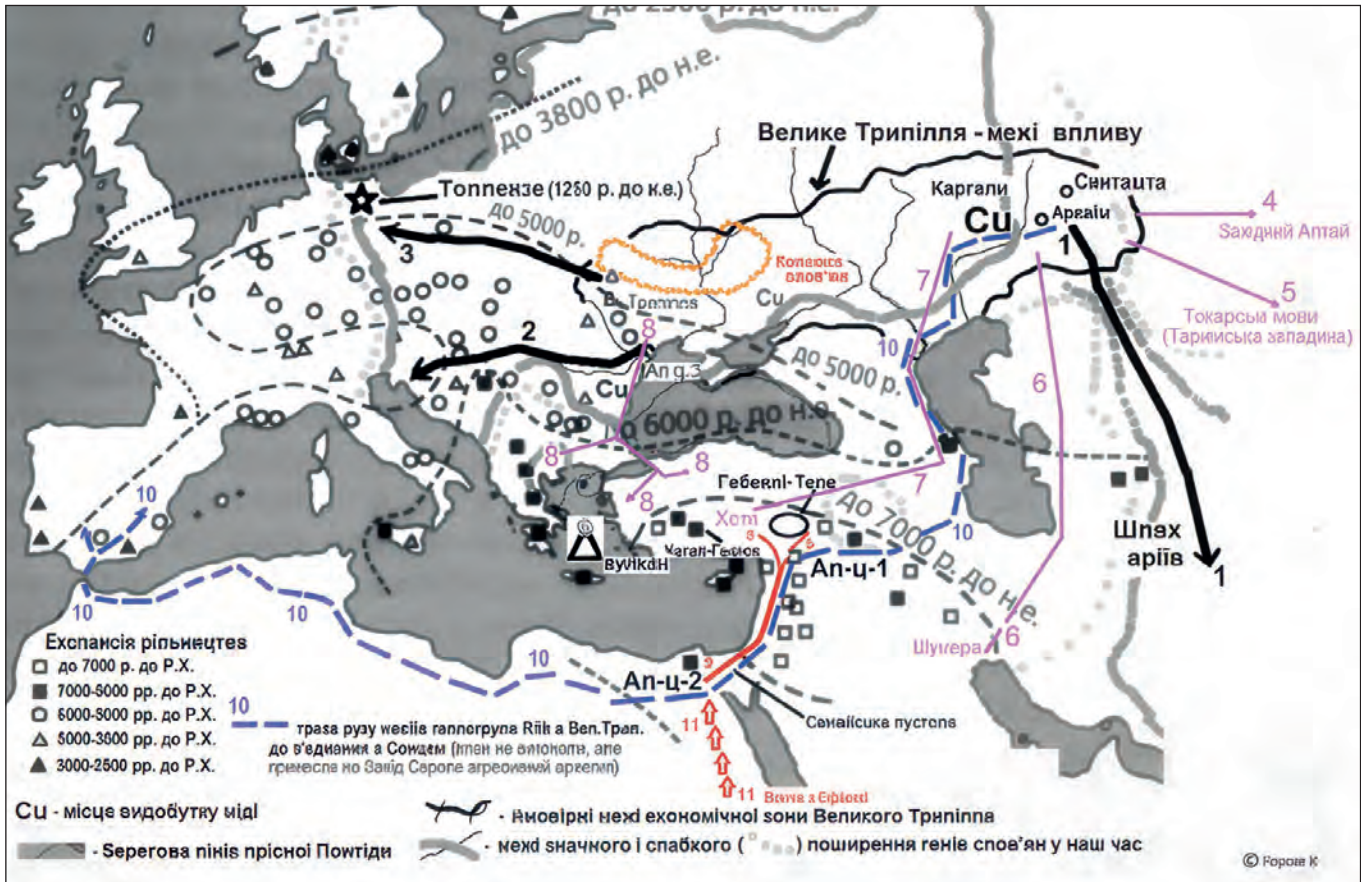

Рис. 1. Авторська схема появи життя і подвигів носіїв українських генів

З формальної точки зору первинним витоком українців та всіх інших сучасних подвійно розумних Homo (надалі – HSS) слід вважати формування 7 млн. років десь на теренах Африки двох гілочок мавпо-ссавців, одна з яких через примху природи розпочала вдосконалювати біпедію, Закони фізики і біомеханіки свідчать, що тільки цей варіант пересування по поверхні літосфери дає на практиці змогу використати кочення як найефективніший рух з усіх варіантів зменшення втрат на тертя (нещодавно наш співгромадянин ультрамарафонець і військовий ЗСУ А. Ткачук переміг на чемпіонаті світу з добового бігу – 294 км. 346 м. [4]).

Але візьмемо виклад не «загалом», а через акцентування вже виявлених і доведених вимірами тих нооісторичних фактів, що стосуються українців. У такому разі виявиться, що наша історія налічує приблизно 70 тис. років і практично співпадає з часом використання різними HSS абсолютної палеолітичної зброї – луків і стріл зі смертельною отрутою на їхніх кінчиках. Наші праукраїнці спершу виділилися серед інших племен як напівпігмеї в Північній Ефіопії, що виключало перемогу над більшими конкурентами і примусило утікати з «Раю-1» на північ по трасі «11» аж у дельту Нілу з її високими очередами.

Там би «котигорошки» зникли б остаточно (жінок у ті часи не вбивали і не з'їдали), але з ласки долі 50 000 років тому на певний час зволожилася раніше непрохідна Синайська пустеля [5], а тому не дуже великі групки напівпігмеїв розосередилися по трасі «9», сформувавши пізніше палестинців, євреїв, вірмен, курдів, праукраїнців, майбутніх єврофермерів і кілька менших народів. Аж до кінця льодовикового періоду умови були сприятливі й нашим в Едемі (Рай-2) не надто заважали фауністичні закони (канібалізм та інше подібне). Та з його припиненням природні негаразди так погіршили умови життя, що різко загострилася небезпека канібалізму. Порятунком винайшли не майбутні євреї в Палестині, а наші пращури на пенепленах (плавно-горбкувата зона дуже еродованих гірських хребтів) Східної Туреччини. Там для збирання на полях диких злаків та інших однорічних рослин з великим насінням гуртувалися старші люди й мали змогу міркувати над можливими шляхами порятунку.

Наслідком стало винайдення нашим «першим генієм Y» 13 500 років тому рятівних засобів – світоглядної доктрини пратрипільського гуманізму, – потрібного для її поширення і перемоги «навчально-виховного приладдя» над канібалізмом (кільцевих мегалітичних арен – КМА), а також одомашнення рослин і тварин

для життєзабезпечення без гострої потреби убивати сусідів. Конструкція КМА вказана на рис. 2 з невеликими припущеннями. Пращури українців мали не тільки сакральне призначення і вшановували пращурів, а й світоглядно-орієнтаційне та виховне, адже це були дуже точні в ті часи пригоризонтні обсерваторії для визначення сторін світу, руху небесних тіл, дат та інших періодичних явищ з майже безмежним впливом на життя HSS.

Рис. 2. Винайдені пращурами українців пригоризонтні обсерваторії (кільцеві мегалітичні ари – КМА)

У сукупності всіх способів використання кільцеві мегалітичні ари могли вплинути на молодь і старших осіб так, що сформували безмежну пошану до сил природи, глибокі гуманістичні переконання, ліквідували канібалізм й утвердили пратрипільський гуманізм. Зауважимо, що конструктивні ідеї КМА виявилися настільки потрібними та ефективними, що пізніше повторювалися в інших «кільцевих конструкціях». Це Стоунхендж та подібні споруди на Заході, кільце з глиняних конусів у Безводівці на півдні Чернігівщини, кругле селище Аркаїм аж на Південному Уралі з системою реперів (гора каміння) по лінії горизонту тощо.

У Палестині не з'явилося жодної КМА, а пізніше з цих теренів не поширився гуманізм (наслідком стала агресивна «атлантична парадигма»), що ми вважаємо важливим доказом видатного виховного впливу винаходів наших пращурів.

Головна мета нашої статті полягає в доведенні появи важливого нового наукового і культурного явища в усій гуманітарній сфері – поділу на зону гіпотез і міфів (стара історія) та сукупність фактів у нооісторії-XXI, що створюють правдиві уявлення про долітописне минуле. Витоком появи і формування всієї археології-XXI як точної

науки є вагомі підстави вважати розкопки рукотворного горба Гебеклі-Тепе (вказаного на рис. 1 еліпсом) з найстарішими МКА віком 13 500 років і молодшими. Через прецесію осі добового обертання Землі роль Полярної (спершу це був Сириус, що вказано на рис. 2) переходила до інших зірок, точність МКА як орієнтаційних приладів зменшувалася аж до непридатності.

Ми використовуємо власне важливе припущення: оскільки першу МКА винайшов наш пращур з характерною для українців глибокою пошаною до дідів-прадідів за подароване життя і виховання, то і його послідовники через вплив цього морального імперативу не рихтували старі прилади, повертаючи в нове положення важкі центральні Т-плити, а будували кожні 400–500 років нові споруди. Саме українськими звичаями легко пояснити прикопування старих МКА для їхнього захисту від варварів і кліматичних пошкоджень.

Та ось ще важливіше зауваження щодо відмови HSS від подальшого виконання фауністичних законів. Відомі нам праці зарубіжних науковців, які й сьогодні переконано і хибно ототожнюють слова «степ» і «дикунство», наче не помічають ролі Гебеклі-Тепе і МКА в ліквідації канібалізму, намагаються (і доволі успішно!) забути про дату **13 500**, вказуючи «приблизно 11 000 років», ніколи не пояснюють, чому на горбі набудували багато МКА. Зробимо наголос на тому, що світова археологія взагалі не використовує поняття «пенепленні цивілізації», обмежуючись терміном «алювіальні (річкові, заплавні) цивілізації», які сформувалися тільки після переходу винахідників рільництва і скотарства з височин у заплави рік.

На пенепленах поєднуються багато природних чинників, які сприяють доместикації рослин і тварин, технологічним винаходам у переході від знарядь із каменю до дуже ефективних металевих, появи побутової кераміки і безлічі інших виробів з глини та різноманітних гірських порід (особливо цінним було вулканічне скло – обсидіан, якого немає у заплавах рік). Не випадково найперші цивілізації сформувалися на пенепленах, а річкові (алювіальні) на кілька тисяч років пізніше й також зробили свій внесок у технології – це письмо, математика й інші науки, багато знарядь для іригації тощо.

Ми б порушили наукову етику, якби відмовилися згадати про науковців-співвітчизників. Вимушені зауважити, що археологія сучасної України взагалі ігнорує Prehistory, мало цікавиться

генетичними аналізами, не досліджує Гебеклі-Тепе й подальші події у Трипіллі та у Великому Трипіллі. У своїх рекомендаціях наші співвітчизники вимагають вважати українцями тільки тих, хто з'явився в Україні у старокиївські часи. Навіть у 2025 р. вони стверджували, що етногенез українців має «*старокиївські витоки*» ([6; 7] та ін.) Утримаємося від можливих пояснень цієї помилки, вважаючи її тимчасовою.

Та продовжимо виклад і пояснимо чому та як носії українських генів покинули Близький Схід й у Північній Україні створили «Київську культуру», що вже визнана сучасною наукою «*колискою слов'янського світу*» (її розташування вказане на рис. 1 помаранчевим контуром).

Після винаходу гуманізму і його матеріального втілення через створення с/г наші пращури кілька тисяч років жили в Анатолії у мирних і комфортних селищах згідно з правилами «аграрного комунізму» (найвідоміший взірець – поселення Чатал-Гьоюк у Південній Туреччині). Але тиск з боку «*негуманістичних сусідів*» зумовив демографічний дрейф землеробів аж до Атлантики в процесі якого майбутні українці досить довго жили у дельтах Дунаю, Дністра і Дніпра, що впадали в прісне озеро (поширена назва – Понтіда). Та повне танення великих льодовиків на десятки метрів підняло рівень Світового океану й сполучених з ним морів. Доведено, що поява між Мармуровим морем і Понтідою двох турецьких проток зумовила 7 200 років тому утворення двох солоних Чорного й Азовського морів з підняттям рівня води аж на 120 м. Рятуючись від повільного, але неблаганного «потопу», пращури емігрували з дельт аж до перших степових височин, де на узліссях мали цілковито щасливу зустріч з генетичними носіями «*алтайського українського кореня*» – вищими аж на голову мисливцями-аріями, які були взірцями «*чоловічих досконалостей*» (з Африки прибула «*жіноча досконалість*»).

Закони екології й етології свідчать, що злиття племен з різними екологічними нішами (засадами отримання їжі) завжди відбувалося мирно і через поєднання технологій прискорювало прогрес. А от тотожність «ніш» гарантувала геноциди, що й відбувається в Африці (в Руанді, Бурунді та ін.). Ми писали про це у власних підручниках з екології та багатьох різноманітних публікаціях.

Взаємодоповнення ніш «*африканців*» й «*аріїв*» було настільки повним, що практично миттєво сформувалася рекордна в історії людства за своїми цивілізаційними якостями **Трипільська куль-**

тура з кількома десятками мега-винаходів. Вкажемо лише кілька з багатьох досягнень наших пращурів:

- єдина в історії *Ното* вдала спроба з межі приблизно 5000 років тому одомашнення диких коней і виведення в інтервалі 4200–4000 потужної та слухняної домашньої породи з аномально міцною спиною як основи руху вершників і використання в якості «двигуна» в сімейному господарстві. Дуже негативним наслідком цього винаходу стало те, що номади отримали грізну зброю для нападів на рільників і розпочали епоху навал з Азії;

- вдосконалення попередніх (з Анатолії і Болгарії) засад гірництва і металургії міді до рівня «побутового» плавлення руд на вугіллі з берези з одночасним виготовленням каш і хліба у різних зонах однієї й тієї ж довгої горизонтальної печі, для якої не було потрібне штучне дуття;

- винайдення найдосконаліших для тих часів комплексних печей для обпалювання глини й отримання за їх допомогою рекордно якісної кераміки в практично необмеженій кількості для потреб родин у двоповерхових і доволі комфортних трипільсько-українських хатах. Але у часи тогочасного «*кліматичного оптимуму*» шашелі й інші споживачі деревини за півстоліття так ушкоджували опори житлових хатин, що трипільці спалювали їх дощенту і на підготовлених заздалегідь толоках спільно і швидко будували поряд цілковито нові. Саме цим ми логічно пояснюємо виявлені сьогодні населені пункти (Майданецьке та ін.) площею в сотні гектарів зі слідами багатьох тисяч будинків і колосальними за розмірами сакральними спорудами. Небезпек нападів з боку номадів тоді ще не було, а тому рільники не мали потреби скупчуватися в кількості десятків тисяч у протомістах з високими мурами і надто віддалятися від своїх полів, на яких працювати доводилося практично безперервно. Зауважимо, що автори-співгромадяни зазвичай пояснюють це спалювання «*вичерпанням родючості землі*» і пекучою потребою шукати «*свіже місце*». Насправді трипільці мали кілька способів підтримувати родючість чорнозему (трипілля, органічні добрива та ін.), які ми уточнювати не будемо;

- винайдення аріями коліс на основі спостереження кочення безлічі куль порекотиполя і вдосконалення цього нового і ефективного для степів і лісостепів виду транспорту аж до створення на Південному Уралі перших в історії людства швидкісних одновісних бойових колісниць;

- організація і тривала підтримка вказаного на рис. 1 Великого Трипілля – ВТ як грандіозної для тих часів мирної зони поділу праці, що була вигідною для всіх народів-учасників між Карпатами й Північним Казахстаном. Це поняття ми ввели ще у 2017 році, але воно навіть зараз не стало загальноживаним, що ми вважаємо великою помилкою. Його появу легко пояснити тим, що трипільці активно шукали в себе мідні руди для отримання бронзи. Спершу центрами гірництва були пенепленні зони рівненського Полісся і Луганщини, але вичерпання їх стимулювало пошуки аж до виявлення гігантських родовищ на Південному Уралі, де пращури «накопали» десятки тисяч шахт, які часто мали сполучення між собою;

- упродовж мало не двох тисяч років (з п'яти до трьох тисяч років тому) ВТ було атрактором (зоною надвисокої привабливості) для практично всіх народів Західної Євразії, зацікавлених у запозиченні великотрипільських технологій. Як торговці їхні представники прибували в промислові центри ВТ, вивчали технології і службові терміни (теги), а потім переносили все до себе, поповнюючи власні мови й формуючи грандіозну за обсягами і впливом «індоевропейськості» (спільність мов, високу мораль, гуманістичні цінності, досконалі технології життєзабезпечення та ін.). З точки зору теорії поширення ідей можна сказати, що за тисячі років носії українських генів реалізували перше глобальне одуховлення людства. Слід зауважити, що світова історико-археологічна сфера чомусь ігнорує факти торгівлі та різноманітних культурно-технологічних впливів й обмінів, віддаючи аномальну перевагу єдиному способу поширення мов – збройним нападам переважно геноцидного рівня;

- наприкінці 2017 р. ми запропонували поняття «Великого Трипілля» як логічного продовження Правобережного Трипілля спершу на Луганщину і Донеччину, а потім у Заволжя з його великими озерами з чистою сіллю (Баскунчак, Ельтон та ін.) і Південний Урал, феноменально багатий на мідні руди і березові гаї. Моніторинг Гугл-перекладів нашого слова «береза» на інші мови мав наслідком пропозицію «хмарного» формування індоевропейської мовної сім'ї (ІЄМС) без нападів наших пращурів на все тогочасне оточення. Відкриття археологів та лінгвістів свідчать про те, що насправді майже всі народи Західної Євразії між Атлантикою і пустелями Китаю добровільно запозичували наші слова і

засади гуманістичної культури українських пращурів. Ключове для «кухонної металургії» слово «береза» (таке вугілля дає на 300 градусів Цельсія вище від інших варіантів температури) спотворене в сучасних мовах з індоевропейської сім'ї тим більше, чим довшим був для «розвідників» шлях від металургійних центрів (Аркаїм, Горний та ін.) Великого Трипілля додому: *береза – берёза – бяроза – brzoza – birke – birch – bouleau – betula* та ін. (це слово відсутнє в мовах тих сучасних народів, пращури яких не відвідували центри ВТ – *koivu* у фінів, *urkia* у басків та ін.);

- вплив Великого Трипілля на оточення був тривалим і феноменально значним. Ми в межах наших знань відтворили його на рис. 1 через наведення приблизних контурів усього ВТ і багатьох фіолетових стріл 1, 2, 3, ... 8 для позначення головних варіантів різноманітних впливів. Окрім культурних і технологічних запозичень існувало явище запрошення купцями-іноземцями з ВТ до себе частини молоді (майстрів з отримання бронзи, виготовлення колісниць та ін.) з гарантуванням «райського життя і всенародної шани». Саме так гени носіїв трипільської культури з'явилися у долині Інду й призвели до появи феноменального Мохенджо-Даро та інших славетних міст, що так і не змогли пояснити інші автори, які проігнорували появу і діяльність Великого Трипілля та продовжують це робити й сьогодні;

- реалії життя населення ВТ неминуче (хоча й рідко) мали наслідком значні суспільні конфлікти щодо управління, поділу ресурсів та ін. Закони етології свідчать про бінарність майже усіх внутрішніх конфліктів – виникнення двох груп-суперників. Мораль і світоглядні цінності трипільців цілковито виключали громадянські війни і передбачали вирішення незгод через голосування всіх учасників на загальних зборах. Той, хто виявився у меншості, досліджував можливі місця переселення й пізніше отримував максимальну загальну підтримку для успішного досягнення нових теренів. Саме так ми можемо достатньо переконливо пояснити появу «нізвідки» шумерів у Південній Месопотамії, хетів у Східній Туреччині, гарамантів в Північній Африці і т.д. Вкажемо на те, що новітні палеогенетичні виміри надають перші цілковито переконливі підтвердження нашої пропозиції;

- приблизно 5 тис. років тому, як вказано синьою пунктирною лінією 10 на рис. 1, по довгому шляху від ВТ через Близький Схід і північ

Африки для досягнення Сонця за горизонтом на конях і візках неспішно пішли нечисленні та згуртовані групи «ербінів» – носів чоловічої гаплогрупи R1b (арії мали R1a). Вони залишили по собі цілком помітний генетичний слід уздовж цієї траси серед єгипетських фараонів, засновників ісламізму, частини народів Африки, але найбільше – в Іберії. Саме там через неможливість перетнути океан і таки досягти «нічного Сонця» ербіни у пароксизмі розчарування могли винищити чоловічу частину західноєвропейських «первинних фермерів», які принесли с/г та пратрипільський гуманізм з Анатолії. Незаперечним фактом є зникнення фермерів з їх гуманістичною парадигмою і перемога на Заході цілковито протилежної «атлантичної» (чи західноєвропейської) парадигми з її антигуманними проявами – геноцидами, війнами різного виду, релігійним фанатизмом, бузувірським спалюванням «відьом», хрестовими походами, постійними нападами на наших пращурів і споріднені народи у Центральній та Східній Європі.

(Слід звернути увагу, що 3250 років тому ербіни у бажанні зробити всіх слов'ян рабами не словесно, а реально, й остаточно заволодіти «бурштиновим шляхом» з Балтики на Південь, зібрали рекордно велику для тих часів армію в дві тисячі воїнів і розпочали першу велику «блискавичну війну» атакою Помор'я з тогочасним ріденьким населенням лужичан (слов'ян) з їхнім варіантом трипільських технологій і відсутністю фортець. Нападники у битві на гребельці з містком через схожу на нашу Ірпінь болотисту річку Толлензе (вказано темною зірочкою на рис. 1) зазнали такого розгрому, що потім аж 2000 років збирали сили для нових атак гуманістів на Сході Європи);

- значні кліматичні зміни (чергування посух і вологих періодів, температурні коливання) разом з природними катаклізмами діяли проти стабільності ВТ. Головну фатальну роль могло зіграти цілковито грандіозне виверження в 1628 р. до нашої ери егейського вулкана на острові Санторині, яке утворило на місці високої гори гігантську кальдеру, в центрі якої росте молодий активний вулкан. Науковці вважають, що у стратосферу потрапило значно більше 100 кубічних кілометрів мікропилу і газів. Вони спричинили у Північній півкулі раптову «пилову зиму» і примусили більшість населення найдужче ураженої Східної частини ВТ спалити Аркаїм й інші поселення та у варіанті «походу аріїв» поступово

переселитися в Індію й Персію з усіма достатньо відомими технологічними та культурними наслідками;

- якщо вулкан був тимчасовим явищем, то кліматичний оптимум для степів перетворив номад з їхніми стадами коней у велику та практично постійну небезпеку для трипільців. Це зумовило остаточне зникнення Великого Трипільля і значні переселення носіїв українських генів. Напади азійських степових номадів змусили українських пращурів поступово покинути всю степову Таврію, змиритися з командуванням кіннотників (у Скіфії) і обрати для постійного перебування північніше заліснені пенепленні терени колиски слов'ян, виявленої великим колективом авторів уже згаданої дуже важливої статті [3]. На основі цієї та інших нових статей науковці запропонували мапу на рис. 3 для ймовірної локалізації «колиски».

Рис. 3. Ймовірна локалізація «Колиски слов'янства» за даними сучасних міжнародних досліджень

Існування та поширення цієї зони легко помітити навіть у наш час через аналіз поширених назв поселень: десятки й сьогодні включають літери «ГУТА», значно рідше – «РУДНЯ». Перші через присутність майстрів тисячі років були універсальними майстернями, другі – спеціалізувалися на отриманні з природних руд металів та виготовленні всіх необхідних у побуті знарядь, а також (у разі потреби) зброї. Зауважимо, що недостатньо вивчені й не надто відомі «Змійові вали» наші пращури спорудили на кордоні «Колиски» південніше Києва у найбільш вразливому для нападу номад місці.

Загалом «Колиска слов'янства» мала насправді витоком всю західну частину Великого Трипільля, але в офіційно рекомендованому в статті [3] варіанті вона охоплює пенепленні території з різноманітними рудами і глинами, що включають невелику південно-східну частину Польщі, все наше Південне Полісся, Київщину, Сіверщину з

Черніговом, південно-східний окраєць Білорусі (через «технічні труднощі» на рис 1 ми відтворили контур «Колиски» неточно). В аспекті технологій населення «Колиски» використовувало всі головні досягнення щойно описаного Великого Трипілля.

Наведені нами та інші докази подій на теренах Європи свідчать про формування «слов'янського світу» на основі мовних, культурних і технологічних обмінів та взаємодії, а не нафантазованих українофобами геноцидних кінних атак «степових ямників». На рис. 1 сірими цятками вказані терени поширення чоловічої «слов'янської» гаплогрупи R1a, яку не змогли знищити ербіни – володарі Західної Європи з гаплогрупою R1b.

Закінчимо наш виклад «Основ справжньої Prehistory українців» вказівкою на те, що у «Слов'янському світі» тільки у росіян кількість слов'янських генів аномально мала – удвічі менша від угро-фінських (це незаперечно доведено авторами статті [2]). Росіяни не мають підстав проголошувати себе слов'янами і приписувати до себе інших. У великій статті [8] на основі ноонаук нами детально пояснено справжнє походження та величезні аномалії так званої «російської культури», яка безпідставно проголошує себе «найдуховнішою на планеті».

Ми пропонуємо всім співгромадянам і науковцям в аспекті стратегії діяльності і плануван-

ня послідовно враховувати згадані вище меганореволюції №1, №2 і №3, а в навчально-виховній сфері використовувати особливо актуальні нооісторичні докази того, що носії українських генів уже здійснили чотири рятівні для всіх HSS подвиги: 1) винайшли гуманізм і с/г та знищили канібалізм ще у час перебування в Анатолії; 2) стали витоком всього того, що охоплюється поняттям «індоєвропейство» й стимулювали «перше одуховлення людства»; 3) винайшли у ВТ зороастризм – першу світову монотеїстичну релігію (Заратустра, 3 700 р.т.); 4) Всесвітньо відомий український філософ і науковець **В.І. Вернадський** запропонував реальний шлях порятунку HSS і досягнення сталого симбіозу з довкіллям (праці [9, 10]).

Ми переконано вважаємо себе послідовниками Вернадського, тому продовжимо поширення інформації про рятівні для людства ноонауки і ноотехнології разом з поповненням правдивої «Нооісторії-XXI України». Вважаємо накопичення і поширення фактів про минуле українців та всіх HSS пріоритетним обов'язком для здійснення самоусвідомлення і самоствердження молоді, для підвищення світового реноме нашої Вітчизни, для прискорення Перемоги і подальших успіхів у післявоєнному відновленні, у реалізації на планеті ще одного одуховлення людства – **нооодуховлення-XXI.** ■

Література

1. Korsak K., Korsak Y. (2024). A real path to the complete elimination of the threat of Collapse-XXI due to the development of noosciences / Svitoglyad. 2004, No. 2, p. 49-51 (URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitoglyad/svit-2024-19-2/svit-2-2024-korsak-012.pdf>) (in Ukrainian) Appeal 25-01-2026
2. Speidel, L, Silva, M., Booth, T. et al. High-resolution genomic history of early medieval Europe. Nature 637, 118-126 (2025). <https://doi.org/10.1038/s41586-024-08275-2> (URL: <https://www.nature.com/articles/s41586-024-08275-2>) 31-X-2025
3. Gretzinger, J., Biermann, R., Mager, H. et al. Ancient DNA connects large-scale migration with the spread of Slavs. Nature 646, 384-393 (2025). (URL: <https://doi.org/10.1038/s41586-025-09437-6>). Appeal 17-11-2025
4. Yanishevsky Sr. (2025). A serviceman of the Armed Forces of Ukraine won the world championship in 24-hour running <https://weukraine.tv/sport/vijskovosluzhbovets-zsu-vihrav-chempionat-svitu-z-dobovoho-bihu/> 26-X-2025
5. Langgut D., Almogi-Labin A., Bar-Matthews M., Pickarski N. & Weinstein-Evron M. (2018). Evidence for a humid interval at ~56-44 ka in the Levant and its potential link to modern humans dispersal out of Africa // Journal of Human Evolution, 2018, V.124, pp.75-90.
6. Figurnyi Yu., Shakurova O. (2024). Verified concept of the origin of Ukrainians (Review of the work of L. Zaliznyak "Ethnogenesis of the Ukrainian people": monograph. Kyiv: LIRA-K Publishing House, 2024, 368 p.) / Ukrainian Studies. 2024, No. 4 (93), pp. 290-293
7. Zaliznyak L. (2023). The Kievan Rus' version of Ukrainogenesis. Arguments "for" and "against" // Ukrainian Studies. 2023. №1(86) C. 93-102 (URL: [file:///D:/Users/We/Downloads/275329-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-638955-1-10-20230415%20\(3\).pdf](file:///D:/Users/We/Downloads/275329-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-638955-1-10-20230415%20(3).pdf)). Appeal 28-03-2025
8. Korsak K.V., Talanchuk P.M., Davidenko G.V., Kalakura Y.S., Kirik T.V., Pokhresnik A.K., Korsak Yu.K. etc. (2022). The Origin and Features of Russian Culture in Terms of Modern Noosciences. International scientific journal «Grail of Science», №17 (July; 2022) with the proceedings of the: III Correspondence International Scientific and Practical Conference «Science of post-industrial society: globalization and transformation processes», July 22th, 2022 by NGO European Scientific Platform (Vinnytsia, Ukraine) LLC International Centre Corporative Management (Vienna, Austria). Pp. 308-333 (DOI 10.36074/grail-of-science.22.07.2022.056) (URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/22.07.2022>) (in Ukrainian)
9. Vernadsky, W. (1925). L'autotrophie de l'humanité [El. resource] / Revue générale des sciences. 1925. No. 17/18, pp. 495-502 (URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k171004/f500.item.zoom>).
10. Vernadsky V. I. (1944). A few words about the noosphere // Successes of modern biology. – 1944. – No. 18, issue. 2. – P. 113-120

РОЗВІЙ ПІДНЕСЕННЯ І ЛАКОНІЗМ ТВОРЧОСТІ ОКСАНИ ЯДЧУК-МАЧИНСЬКОЇ

Микола Дьомін
мистець, педагог,
член Національної спілки
художників України,
м. Київ

У сучасному мистецтві з такою безліччю художніх стилів, значним діапазоном різноманітних технік визначити виразно власний почерк доволі таки проблематично. До того ж трансформація стилю – досить непередбачуваний і утаємничений процес становлення художнього світогляду й візії експериментального мислення творчої особистості. Саме ретельно опрацьована випадковість й мистецька аура конкретного так і струменять із амбівалентних полотен української художниці **Оксани Ядчук-Мачинської** з регіону Великої Волині. Твори мисткині складають враження цілісної субстанції і тяжіють здебільшого до квадрата, що підкреслює їхню символічну сутність та тяглість до знаку. Малярство авторки з усталеним акапельним звучанням витонченої лінії, що формує образне звучання плям, дає їй змогу окреслити як почуттєвий нерв особистості, так і красу предметного світу, що утаємничено втілюється на полотні.

Така парадигма засвідчує прихильність художниці до найтоншої аури емоційного стану людини та непроминальне сприйняття простих речей, які генерують і випромінюють спомин про колишніх власників певної речі та віддзеркалюють її найтоншу енергетику в наше сьогодення. Непересічний предметний світ авторки, виокремлений чи то в натюрморті, чи то в краєвиді, дає їй змогу подумки вести есей-оповідку з глядачем, який вже стає тим же співавтором тих же тем чи сюжетів, які сприймає глядач своєю уявою. Такий невербальний контакт з реципієнтом у творчості художниці є тими альфою і омегою її позитивістських нашарувань фактажу випадкових фактур, що є своєрідною модерністською інтерпретацією наповнення художнього образу.

У таких трансформаціях настроєвих чинників Оксани Ядчук-Мачинської із витонченим сприйняттям природи, навколишнього середовища чи побутових речей або життєвих явищ, що звернені до почуттів глядача й з'являються вишукані назви асоціативних творів художниці. Авторка полюбляє ауру творчих пошуків лаштувати й у тематичні серії, де простежується як пізнавальний екскурс, так і філософські судження з огляду на сутність речей і явищ – свого роду евристика для глядача. Це такі твори, як: «Крим. Кара-Даг. Мертве місто» (1990), «Життя – як сніг» (1995), «Дотик птаха» (2006), «Рожеві відблиски міста» (2007), «Стан рівноваги» (2008), «Небеса усміхаються», «Споглядання на світ», «Міс Істина» та ін. Такі ремінісценції сприйняття сутності речей простежуються і в натюрмортах художниці. Це «Натюрморт про щастя», «Смак кави» (2008), «Натюрморт з вересом» (2016), оригінальна серія робіт «Гарбузова симфонія» тощо.

На перехресті епох

У час воєнного лихоліття Оксана Ядчук-Мачинська звертається в своїх творах і до військової тематики. У таких роботах наріжним каменем наших зболених почуттів простежується оптимістичне гасло українців – щастя жити у незалежній, вільній державі. Саме за такий ідеал й точиться нині на сході України воєнний спротив навалі новітньої рашистської орди. Цей спротив є екзистенцією продовженням тих визвольних змагань, які мають багатовіковий чин українців за свободу і незалежність терену проживання нашого етносу. Про це такі твори, як «Квітка перемоги», «Україна вічна», «Я так люблю, коли квітнуть сади» (2018), «Я і Світязь, діалог» (2019), «На перехресті епох», «Молитва» (2022), «Ми небо закриємо руками», «Січеслава» (2022), «Народження істини» (2023), «Храм душі» (2024) тощо.

У цих творах простежується тяжіння художниці до алюзій, асоціативних з'яв думок філософського звучання... Тут і трагічні переживання, і обнадійливі ремінісценції, і рвйна рішучість українців при захисті свого еґо, що трансформується повсякчас у тепер актуальне гасло – «ми небо закриємо руками». Адже постійні повітряні тривоги додають українцям

Оновлення

окрім відчуття небезпеки ще й патріотичну спрямованість до спротиву непроханим чужинцям-зайдам. Такі воєнні чинники нашого тривожної доби спонукають українців до роздумів над цінностями сучасного світу і руйнівними діями етносів, що оперують міфами кочівників перекотиполя... Авторка асоціативно підкреслює, що нині сущим українцям випала доля жити на перехресті епох європейського континенту, де все ж таки Україна стверджує свій вічний потенціал «Квіткою Перемоги».

Кілька слів потрібно сказати і про віхи становлення Оксани Ядчук-Мачинської як особистості та про етапи творчого життя художниці. Уперше побачила світ вона у серпні 1964 року

в старовинному місті краю Володимирі-Волинському. Початкову мистецьку освіту здобула у художній школі обласного центра Луцька. Навчалася у 1980–1984 роках у Київському художньо-промислому технікумі (тепер Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука). Оксана Ядчук-Мачинська є членкинею Національної спілки художників України з 1992 року. Як було зазначено вище, мисткиня активно творчо працює в царині станкового малярства. Як креативна особистість, авторка учасниця регіональних, всеукраїнських та міжнародних художніх виставок, пленерів, симпозіумів.

Мрії про майбутнє

Зокрема Оксана Ядчук-Мачинська як художниця брала участь у мистецьких суспільних заходах, таких, як: Cucuteni international ART CAMP (2018), Всеукраїнське трієнале живопису в м. Києві (2010, 2013, 2019), Осінній салон «Високий замок» у м. Львові (2010, 2019). Мисткиня презентувала персональні виставки в таких країнах і містах, як: Фінляндія (1998), Луцьк (1999), Ковель (2001, 2015), Музей Гетьманства у Києві (2012), Галерея ABC art у Києві (2013), Луцьк (2015), Словаччина (2015), Міська галерея в Луцьку (2016). Окремі твори Оксани Ядчук-Мачинської є окрасою приватних колекцій України, Польщі, Канади, Франції, Фінляндії,

Німеччини, США, Молдови, Литви та художнього музею Луцька. Оксана Ядчук-Мачинська є Лауреатом Волинської мистецької премії імені Йова Конзелевича.

Свою мистецьку творчість пані Оксана доповнює, так би мовити, асоціативним емоційним мисленням, яке відображається і в художньому слові. Ці своєрідні верлібри чи більш окреслена літературна форма як прозові мініатюри, певно, допомагають їй мистецькому натхненню. Ось один із прикладів такого її відчуття кримського пленеру і зарисовка вражень від нього:

«Тепле завершення вересня... На етюди в Крим! Завжди мене приваблював Гурзуф, адже саме у тій перлині знаходився будинок творчості художників, але для молодих мистців зась!!! Тільки для заслужених художників і членів Спілки колишнього Союзу... Молоді туди було не пробитись у той непевний час загальної «рівності»... Подруга Лариса С. порадила зі слів Олега К., мовляв, поїдьте в Коктебель, там Будинок творчості письменників, може надихнетесь, кажуть там дуже класичні краєвиди!.. От і вирушили із сестричкою Тетяною на етюди до теплих берегів Чорного моря. Незвідані волошинські місця, куди колись з'їжджалася творча еліта, як виявилось було з не надто захмарними емоціями... Хоча й трапилося незабутнє спілкування та знайомство зі східнознавицею Завадською Євгенією Володимирівною.

Вирушили у таку творчу мандрівку із думкою мати мінімум речей – головне папка з паперами, картонами зручного формату А3, А4, постель, розкладний стільчик. І ось ти вже високо в горах над рівнем моря, а внизу бухти з самоцвітами – краса незвідана! Кара-Даг – неймовірні враження !!! Перед тобою ціле камінне місто із загадковими, містичними скелями-горами... Дуже цікаво було там творити, сюжети відкривалися загадкові, головне все те побачити, адже не всім такі дива вдається видіти, багато загадковості в тих горах-скелях, що проявляються у легендах... Працювати приходилось швидко, адже освітлення змінюється майже миттєво!

Дякували Богу за ці дні, що були наповнені творчим натхненням і незбагненим відчуттям виконаної роботи та усвідомленням не даремно здійсненої кримської місії. Наставали дивовижні миті мистецьких одкровенень, вдихали озонове повітря, ловили сонячне проміння та відчували насолоду від творення... Щасливі,

стомлені, з ледь оживаючим вітерцем спускалися вниз, геть замурзані настелями, зі спартанським виснаженням пірнали в солону воду, змиваючи піт та фарбу. ЩАСЛИВИ... Але то було давно... Ми не писали на скелях та парканах : «тут працювали, малювали ОСЯ і ТАСЯ». Утім декілька робіт було подаровано пані Завадській Євгенії Володимирівні.

Р. С. У 1992 році ще пощастило поїхати в ці чудові, енергетичні «міся сили» вже із моїм чоловіком В.М. Тепер моє натхнення та любов – озеро Світязь, Карпати та Волинські ліси...».

Якщо кинути узагальнений погляд на творчість Оксани Ядчук-Мачинської, то можна констатувати, що малярство художниці – багатогранне з багатьма уявними і вербальними лініями, які огортають сумніви і надію, скепсис і катарсис глядача й суспільства. Адже як зримо і разом з тим філософськи заглиблено віднаходить вона поезію в простих, здавалось би, речах, а скільки тут життєвої мудрості і закономірностей буття природи чи виокремлення суспільних явищ! Своїм асоціативним мисленням авторка подвигає пуританські структури винайдених форм у просторі латентні виокремлення змісту. В таких базових внутрішніх структурах її малярства компоновки зримого струшують із себе видимі елементи форми, щоб тим самим форсувати броунівський рух думок глядача й спрямовувати їх у поле узгоджених мистецьких візій.

Абстракції таких узагальнень наче цілісний апофеоз певних медитацій змісту, що виступає вже як ейдос нового тематичного задуму в емпіриці суб'єкта й пошуку його прихованих

сутностей. Тоді ж чуттєві елементи формальних пошуків набувають нових якостей, що можуть переломити й хід пошукової справи на ниві нового відкриття. Отож аттицизм образної вимови авторки тісно пов'язаний із ритмікою і пластикою зображуваного і трансформації віднайдені символи у нову сутність композиції твору. Отже, своїми витонченими елементами малярства Оксана Ядчук-Мачинська повсякчас спирається і бере до уваги отой ледь чутний чайний крик над тихим плесом її латентних зображень й образних малярських надбань задля новітнього архетипу українського (і не тільки) глядача.

На завершення, маємо привітати авторку з новим чуттєвим стилем ледь зримого, не хвацького, а конструктивістськи притомного сприйняття нашої ще таки непритомної, але проминальної доби тривожної воєнної дійсності...

IN MEMORIAM

На жаль, 6 грудня 2025 року Оксана Ядчук-Мачинська пішла з життя. Похована в Луцьку, де скорботні ангелики піднесли її душу на небеса. Для національного мистецтва Волині і України це відчутна втрата. Однак її чудові твори притишено і на повний голос оповідають майбутнім поколінням про наш благословенний мирний час і суперечливу добу воєнного лихоліття. За натхнення й творче горіння в галузі національного мистецтва і культури України Оксані Ядчук-Мачинській зорить пошанування, вдячна пам'ять нащадків та Боже благословіння за такий подвижницький труд. Щире співчуття родині від усієї мистецької спільноти. ■

Література

1. В. Ясинецька. Живопис і поезія. Оксана Ядчук-Мачинська. Олена Мороз. Луцьк. Журнал міста. 1998. С. 24
2. Тетяна Мисковець. Народжена для творчості. Газета Волинь-Нова. 12 травня 2009. № 49.
3. Жовнірук Т.М. Бесіди про сучасних художників Волині з образотв. мист. в початк. школі: О. Ядчук-Мачинська. Спогад про дитинство. Нубійська кішка. Луцьк. ПВД. Твердиня. 2010. С. 64, 84.
4. Оксана Ядчук-Мачинська. Творчість. Київ. Артанія. Книга 30–31. 2013. № 1-2. – С. 130–135.
5. Оксана Ядчук-Мачинська. Успішна жінка: Осінній рай. На перехресті епох. Княжна Острозька. Інформаційно-видавничий проєкт. 2014. Випуск 4.
6. Возняк К.С. Творчість українських художників у дзеркалі сучасності. Луцьк. Журнал Яровиця. 2015. № 3-4 С. 106-108.
7. Оксана Ядчук-Мачинська. Мистецтво. Щастя жити у вільній державі. К. Журнал Київ. 2023. № 11-12. С. 170 -173.
8. Зозуля С. Мистецька палітра. Художнє життя Луцька II полов. ХХ – початку ХХІ ст. Виставковий проєкт «Скарбниця». 13 листопа. 2024.
9. Оксана Ядчук-Мачинська. Як пережити горе війни: Україна вічна. Від Трипілля до сьогодні. Січеслава. Методичне видання. Луцьк. Вежа-Друк. 2023.

ЦИФРОВІ ЕКОСИСТЕМИ: МЕТАФОРА, АНАЛОГІЯ ЧИ ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЕВОЛЮЦІЯ?

Микола Пати́ка
доктор сільськогосп. наук,
професор,
академік НААН України,
академік АНВШ України,
зав. кафедри Національного
університету біоресурсів і
природокористування України
м. Київ

Володимир Боголюбів
доктор пед. наук, професор,
академік АНВШ України,
Національний університет
біоресурсів
і природокористування України,
м. Київ

Аналіз використання біологічних термінів у технологічному дискурсі

У сучасному науково-технічному дискурсі спостерігається тенденція до запозичення термінології з біологічних та екологічних наук для опису складних систем у сферах інформаційних технологій, бізнесу та соціології. Одними з найбільш показових прикладів є спроби застосування понять «цифрова екосистема»¹ та «інноваційна екосистема» (Волошенко, 2020). Це явище є предметом обґрунтованих дискусій серед науковців, особливо тих, хто працює у галузі природничих наук, де термін «екосистема» має чітко визначене, фундаментальне значення. Метою даної статті є всебічний аналіз доцільності і коректності використання цієї метафори, а також розгляд аналогічних випадків «термінологічної міграції» в науці.

Методи досліджень

Системний підхід і системний аналіз.

Система будь-якого фізичного походження з точки зору теорії систем складається із сукупності елементів, пов'язаних між собою зв'язками і відношеннями, що утворюють єдине ціле. Кожен з елементів системи може також розглядатись як система більш низького порядку.

Екосистема як основне поняття екології.

Для розуміння суті проблеми необхідно звернутися до першоджерел. В екології екосистема визначається як функціональна єдність, що включає живу спільноту живих організмів (біоценоз) та її неживе фізичне середовище (біотоп), які взаємодіють як єдине ціле через складні процеси обміну речовиною та енергією. Це поняття, запропоноване британським ботаніком **А. Дж. Тенслі** у 1935 році (Tansley, 1935), підкреслює здатність екосистеми до самоорганізації і самовідновлення. Ключовими елементами екосистеми є біоценоз (сукупність живих організмів – продуценти, консументи і редуценти), біотоп (середовище життя організмів). Американський учений-педагог **Б. Небел** визначив, що цілісність і стійкість екосистем забезпечується використанням сонячної енергії, кругообігом хімічних елементів (біогеохімічні цикли) і передачею енергії ланцюгами живлення (Bernard J. Nebel, 1981). При цьому біогеохімічні цикли та сонячна енергія забезпечують відкритість системи і замкнений обіг речовин.

¹ Огляд від ШІ: «цифрова екосистема» – це сукупність технологій, сервісів і платформ, що об'єднані під одним брендом для надання комплексної послуги користувачам.

Саме через ці фундаментальні характеристики фахівці-природнички критично ставляться до застосування терміну «*екосистема*» до систем, які не відповідають усім вищезгаданим критеріям. Наприклад:

- **Міське середовище.** Попри наявність складних взаємодій між людьми, тваринами, рослинами та технологіями, місто не є саморегульованою системою. Його функціонування повністю залежить від зовнішніх джерел енергії, ресурсів та постійного антропогенного управління (Grimm et al., 2008);

- **Агроекосистема.** Штучна, напівприродна екосистема, яка використовує сонячну енергію і біогеохімічні цикли в процесі вегетації рослин. Сільськогосподарські екосистеми, включають живі організми (біоценоз) і середовище проживання цих організмів (біотоп), але є штучно спрощеними та підтримуваними людиною аграрними екосистемами. Вони характеризуються низьким біорізноманіттям, порушеними природними циклами та високою залежністю від зовнішніх втручань (добрив, пестицидів, зрошення) для досягнення продуктивності (Odum, 1971);

- Людський організм – біологічна система. Не зважаючи на надзвичайну складність взаємодій між клітинами, органами та мікрофлорою (мікробіомом), людський організм розглядається як інтегрована біологічна система на рівні організму, а не як екологічна система. Його функціонування регулюється внутрішніми гомеостатичними механізмами, а не екологічними процесами в широкому сенсі;

- **Комп'ютер, автомобіль - технічні системи.** Також складаються з великої кількості елементів, які мають між собою прямі і зворотні зв'язки і утворюють єдине ціле, що має свою мету і призначення (як і будь-яка система, за визначенням). Функціонування технічних систем відбувається за алгоритмом, створеним людиною, на відміну від екологічних систем.

Зважаючи на сказане вище, використання терміну «*екосистема*» поза біологічним контекстом може сприйматися як редукція або розмивання сутності оригінального поняття, що викликає обґрунтоване неприйняття у представників класичних природничих наук.

Цифрова «Екосистема»:

Функціональна метафора сучасності.

На противагу біологічному визначенню у сфері інформаційних технологій та бізнесу тер-

мін «*цифрова екосистема*» використовується як не зовсім коректна метафора для опису складної, динамічної та взаємопов'язаної мережі цифрових компонентів, що функціонують спільно. Ці компоненти можуть включати програмне забезпечення, апаратне забезпечення, платформи, дані, мережеві інфраструктури, користувачів та бізнес-партнерів, тобто це типова «*технічна система*».

Основні причини такого метафоричного запозичення пояснюються такими аргументами:

1. **Візуалізація складності та взаємозв'язків.** Вживання метафоричного терміну «*цифрова екосистема*» пояснюють бажанням підкреслити надзвичайну складність та багатоаспектність цифрових систем. Як і в будь-якій системі елементи цифрової системи не існують ізольовано і їхнє функціонування взаємозалежне. Зміна в одному компоненті (наприклад, оновлення операційної системи) може мати каскадні наслідки для багатьох інших (додатків, пристроїв) – як і в будь-якій системі, за визначенням;

2. **Підкреслення динамічності та еволюції.** Цифрові системи постійно розвиваються не самотійно, а завдяки діям адміністраторів (адмінів), адаптуються до нових технологічних рішень (наприклад, штучний інтелект, квантові обчислення) або до потреб користувачів та ринкових умов. Це нагадує біологічну еволюцію, де відбувається постійний «природний відбір» нових технологій та сервісів;

3. **Модель цінності та обміну.** У цифровій системі відбувається постійний обмін «цінностями» – даними, інформацією, послугами, інтелектуальною власністю. Це аналогічно циркуляції енергії та речовини в природних екосистемах, де різні «організми» (компанії, користувачі, розробники) взаємодіють, виробляючи та споживаючи цифрові «ресурси»;

4. **Спільне існування та конкуренція.** Подібно до біологічних видів у цифровій системі різні програмні продукти чи компанії можуть співіснувати, конкурувати за користувачів («ніші») або формувати симбіотичні відносини (наприклад, інтеграції сторонніх додатків у великі платформи);

5. **Підґрунтя для системного аналізу.** Застосування концепції системи дозволяє використовувати інструменти системного мислення для аналізу, проектування та управління складними цифровими середовищами, ідентифікуючи ключові залежності та потенційні точки відмови.

Одним із піонерів у застосуванні екологічних метафор до бізнесу був *Джеймс Ф. Мур*, який у своїй роботі «Хижаки та здобич: Нова екологія конкуренції» (Moore, 1993) ввів концепцію «*бізнес-екосистем*». Він стверджував, що компанії не існують у вакуумі, а є частиною широкої мережі взаємодіючих організацій, які еволюціонують і конкурують як єдине ціле. З цієї концепції і виникла ідея «*цифрових екосистем*», виключно як метафори у технологічному контексті.

Університетська екосистема: конкретний випадок цифрової трансформації

Використання термінів «екосистема університету», «*інноваційна екосистема*» або «*екосистема освіти*» можна розглядати як спробу підкреслити інтегрованість цифрових інструментів, платформ та процесів у системі освіти для підтримки функціонування вищого навчального закладу та взаємодії між учасниками освітнього процесу:

- **Системи управління навчанням (LMS).** Наприклад, Moodle, Canvas, Blackboard, що є центральним «життєвим простором» для освітнього процесу (Bates, 2015);

- **Інформаційні системи управління студентами та персоналом (SIS/HRM/ERP).** Ці системи є «скелетом» або «нервовою системою» університету, що обробляє адміністративні та фінансові дані, розклади, успішність студентів;

- **Електронні бібліотечні системи та наукові бази даних.** Це «*харчова база*» для дослідницької діяльності, що забезпечує доступ до знань (Scopus, Web of Science, наукові архіви);

- **Комунікаційні та колабораційні платформи.** Інструменти на кшталт Zoom, Microsoft Teams, Google Workspace, які підтримують «спілкування» та «спільну діяльність» усередині «організму» університету;

- **Системи управління дослідженнями (RIMS).** Платформи для управління грантами, публікаціями та профілями вчених, які відіграють роль «репродуктивної» та «еволюційної» складової наукової діяльності;

- **Аналітичні інструменти.** Забезпечують «зворотний зв'язок» та «самодіагностику», збираючи дані для оцінки ефективності навчання та досліджень;

- **Інфраструктура кібербезпеки.** Життєво важлива «імунна система», що захищає цілісність та конфіденційність даних.

Ці компоненти не існують ізольовано; вони інтегровані, формують єдине цифрове середовище,

що є життєво важливим для сучасного університету. Метафора «екосистеми» тут служить лише для підкреслення цієї інтеграції та динамічності.

Інші аналогії та метафори у науці

Використання біологічних чи екологічних метафор у небіологічних науках не є поодиноким випадком. Це широко поширений методологічний прийом:

- **«Нейронні мережі» в штучному інтелекті.** Цей термін безпосередньо запозичений з нейробіології, де він описує структуру мозку. У комп'ютерних науках «нейронні мережі» – це алгоритми, що імітують певні аспекти роботи людського мозку для розпізнавання образів, обробки природної мови тощо. Хоча існує поверхнева аналогія у структурі та функціонуванні, біологічні нейронні мережі є незрівнянно складнішими;

- **«Вірус» у комп'ютерній безпеці.** Цей термін запозичений з мікробіології, де вірус є біологічним агентом. У кібербезпеці комп'ютерний вірус – це шкідливе програмне забезпечення, що «заражає» файли та поширюється, «розмножуючись» через комп'ютерні мережі. Аналогія базується на способі розповсюдження та здатності до самокопіювання;

- **«Мережеві патогени» або «інфекції» в соціальних мережах.** Деякі дослідження використовують терміни, що нагадують епідеміологію, для опису поширення дезінформації, фейкових новин або шкідливих ідей у соціальних мережах (Centola, 2018);

- **«Біологічний годинник» в хронобіології.** Хоча цей термін є частиною біології, він відображає метафору точного, механістичного пристрою для опису ендогенних ритмів організмів;

- **«Інформаційний метаболізм» або «інформаційний голод».** Ці терміни використовуються для опису процесів обробки інформації та потреби в ній у системах (соціальних, комп'ютерних), проводячи аналогію з біохімічними процесами;

Ці приклади демонструють, що метафори можуть бути навіть інноваційним інструментом наукового мислення, але їхнє використання вимагає свідомого підходу.

Виклики та рекомендації

Застосування біологічних метафор до технологічних та соціальних систем, зокрема термінів «*цифрова екосистема*», «*інноваційна екосистема*» чи «*екосистема освіти*», не має ніяких переваг у поясненні складності таких систем, але має значні потенційні ризики:

• **Ризик розмиття термінологічної точності.**

Надмірне або некритичне використання метафор може призвести до втрати однозначності наукових понять, що ускладнює міждисциплінарну комунікацію;

• **Небезпека хибних асоціацій.** Метафора може викликати некоректні уявлення, приписуючи штучним системам властивості, яких вони не мають (наприклад, властивості саморозвитку, самовідновлення чи стійкості, притаманні природним екосистемам);

• **Потенційне нерозуміння.** Для фахівців з первинних галузей (наприклад, екологів і біологів), які працюють зі строгими визначеннями, таке використання може виглядати як нехтування фундаментальними науковими принципами.

З огляду на ці виклики для забезпечення чіткого та обґрунтованого наукового дискурсу ми пропонуємо такі рекомендації:

1. Контекстуалізація. Завжди необхідно чітко зазначати, що термін «*екосистема*» у контексті цифрових систем використовується як метафорична аналогія, а не як пряме екологічне визна-

чення. Це дозволить уникнути неоднозначності та забезпечити коректне сприйняття інформації;

2. Точність замість метафори. У наукових публікаціях та технічних документах слід надавати перевагу більш точним термінам (наприклад, «*цифрова платформа*», «*інтегрована інформаційна система*», «*мережеве середовище*») там, де вони адекватно описують суть без використання метафори;

3. Міждисциплінарний діалог. Активне залучення фахівців з різних галузей до обговорення спільної термінології є критично важливим. Такий діалог сприятиме взаєморозумінню та можливому виробленню спільних глосаріїв для міждисциплінарних областей.

Термінологічна еволюція є природним процесом у науці, що відображає розвиток знань та інтеграцію різних дисциплін. Однак ця еволюція має відбуватися з усвідомленням генезису понять та повагою до їхнього первісного значення. Лише такий підхід забезпечить наукову строгість та ясність у формуванні нового знання. ■

Література

- Bates, T. (2015). Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning for a digital age. Canada: Tony Bates Associates Ltd. ISBN: 978-0-9952692-3-0-0. (pp.518).
- Bates, T. (2015). Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning for a digital age. Canada: Tony Bates Associates Ltd. ISBN: 978-0-9952692-6-0-0. (pp.518).
- Bates, T. (2015). Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning for a digital age. Canada: Tony Bates Associates Ltd. ISBN: 978-0-9952692-9-0-0. (pp.518).
- Bates, T. (2015). Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning for a digital age. Canada: Tony Bates Associates Ltd. ISBN: 978-0-9952692-12-0-0. (pp.518).
- Bates, T. (2015). Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning for a digital age. Canada: Tony Bates Associates Ltd. ISBN: 978-0-9952692-15-0-0. (pp.518).
- Bates, T. (2015). Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning for a digital age. Canada: Tony Bates Associates Ltd. ISBN: 978-0-9952692-18-0-0. (pp.518).
- Bates, T. (2015). Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning for a digital age. Canada: Tony Bates Associates Ltd. ISBN: 978-0-9952692-21-0-0. (pp.518).
- Bates, T. (2015). Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning for a digital age. Canada: Tony Bates Associates Ltd. ISBN: 978-0-9952692-24-0-0. (pp.518).
- Волошенко Л.В., Горностай Н.І., Михальченкова О.Є.. Інноваційна екосистема: поняття, функції, рівні інноваційного розвитку, приклади. URL <http://doi.org/10.35668/2520-6524-2020-1-01>
- Мрія: цифрова екосистема, що об'єднує українську освіту. URL: <https://mon.gov.ua/news/mriia-tsyfrova-ekosystema-shcho-obiednuie-ukrainsku-osvitu>
- Bates, T. (2015). Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning for a digital age. Canada: Tony Bates Associates Ltd. ISBN: 978-0-9952692-0-0. (pp.518).
- Arnout van de Rijt. (2019). How behavior spreads: the science of complex contagions by Damon Centola, Princeton University Press. The Journal of Mathematical Sociology. 43:4, 231-232. doi: 10.1080/0022250X.2019.1593522
- Grimm, N. B., Faeth, S. H., Golubiewski, N. E., Redman, C. L., Wu, J. G., Bai, X., & Briggs, J. M. (2008). Global Change and the Ecology of Cities. Science, 319(5864): 756-760. doi: 10.1126/science.1150195
- Moore, J. F. (1993). Predators and Prey: A New Ecology of Competition. Harvard Business Review, 71(3): 75-86.
- Odum, E. P. (1971). Fundamentals of Ecology. Third Edition, W.B. Saunders Co., Philadelphia, 1-574.
- Tansley, A. G. (1935). The Use and Abuse of Vegetational Concepts and Terms. Ecology, 16(3), 284-307.

МЕТАЛ, ЩО НАВЧИВ ЛЮДИНУ ЛІТАТИ

(ДВОХСОТЛІТНЯ ІСТОРІЯ АЛЮМІНІЮ ВІД ВІДКРИТТЯ
ДО ІНЖЕНЕРНОЇ ДОСКОНАЛОСТІ)

Віталій Дорошенко

д-р техн. наук, провідний науковий співробітник відділу фізико-хімії ливарних процесів, Фізико-технологічний інститут металів та сплавів НАН України, м. Київ

У статті, присвяченій 200-річчю відкриття алюмінію, розглянуто формування інженерної ролі цього металу – від лабораторного феномену до стратегічного конструкційного матеріалу, що визначає інноваційні підходи в сучасному машинобудуванні, авіаційній промисловості та будівництві. У контексті цієї теми розглянуто сучасні технології виготовлення складних деталей з алюмінієвих сплавів, які мають критичне значення для точного виробництва та інтелектуальних конструкційних систем нового покоління. Ключові переваги алюмінію як конструкційного матеріалу – мала густина, висока корозійна стійкість, здатність до нескінченної вторинної переробки без втрати властивостей. Особливу увагу приділено технологіям лиття під тиском, фрикційному зварюванню, лазерному напиленню та адитивному виробництву з алюмінієвих порошків та дроту, які дозволяють створювати унікальні за складністю компоненти з високою точністю та мінімальними втратами матеріалу. У роботі наведено приклади застосування алюмінієвих сплавів у виготовленні корпусних елементів електромобілів, дронів, а також для будівельних конструкцій нового покоління. Підкреслено важливість цифрового моделювання та автоматизованого проектування, що дозволяє оптимізувати геометрію деталей, зменшити масу конструкцій і підвищити їхню енергоефективність. Розглянуто вплив легуючих елементів (Mg, Si, Cu, Li) на структуру та механічні властивості сплавів, а також методи модифікації евтектичної структури Al-Si для покращення рідкотекучості та зниження дефектності лиття. Стаття містить порівняльний аналіз традиційних і новітніх методів обробки алюмінієвих сплавів, включаючи гігакастинг — ресурсоефективний процес лиття великих деталей на гігантських пресах.

Отже, інтеграція інноваційних технологій у виробничі процеси дозволяє суттєво підвищити конкурентоспроможність алюмінієвих компонентів, зменшити енергоспоживання та сприяти розвитку циркулярної економіки. Сьогодні алюміній стає не лише об'єктом інженерії, а й інструментом світоглядної трансформації промисловості в бік екологічної безпечності та технологічної досконалості.

ВСТУП.

Ювілей металу, що змінює епохи

У 2025 році світова наука і промисловість відзначали 200-річчя відкриття алюмінію – одного з найважливіших конструкційних матеріалів сучасності. Ми звикли ділити історію людства на Бронзовий та Залізний віки, проте останні два століття переконливо свідчать: ми поступово, але впевнено переходимо до ери Алюмінієвої. Все почалося у 1825 році, коли данський фізик **Ганс Крістіан Ерстед** уперше виділив алюміній в лабораторних умовах, відновивши хлорид алюмінію амальгамою калію [1]. Це відкриття стало початком епохи, в якій легкий, хімічно активний метал перетворився з лабораторного феномену на один із фундаментів техносфери – від авіації до космосу.

Сьогодні, в умовах глобального технологічного оновлення, алюміній відіграє ключову роль у трансформації життєвого простору. Застосування алюмінієвих рішень має всі передумови стати високоефективним інженерним кроком, здатним суттєво прискорити процеси модернізації інфраструктури. Поєднання легкості, стійкості та естетичної гнучкості робить алюміній стратегічним матеріалом для створення енергоефективних та довговічних споруд. Метал, який двісті років тому був дорожчим за золото, сьогодні стає основою нашого спільного майбутнього.

Історичний розвиток промислового виробництва алюмінію

Уже в 1854 році француз **Анрі Сент-Клер Девіль** започаткував перше промислове виробництво алюмінію шляхом відновлення глинозему натрієм [2]. Перші зливки масою 6–8 кг були представлені на Всесвітній виставці в Парижі у 1855 році, де алюміній демонстрували поруч із державними скарбами. Рідкісність і металевий блиск зробили алюміній символом престижу – імператор **Наполеон III** під час офіційних прийомів використовував столові прибори з алюмінію.

Прорив у масове використання алюмінію стався після відкриття електролітичного способу добування алюмінію – процесу Голла–Еру (1886), який майже одночасно запропонували **Чарльз Голл** (США) і **Пол Ерю** (Франція) [3]. Цей метод, заснований на електролізі глинозему в розплавленому кріоліті, зробив алюміній доступним для промисловості. Вже до 1893 року світове виробництво алюмінію перевищило 1000 тонн на рік.

Статуя Антероса на площі Пікаділлі в Лондоні. Це перша у світі статуя, відлита з алюмінію. Створена скульптором Альфредом Гілбертом у 1893 році, вона є центральною частиною Меморіального фонтану Шефтсбері.

Алюміній – третій за поширеністю елемент у земній корі після кисню і кремнію, але через високу хімічну активність він майже не зустрічається у вільному вигляді. Його вихід на «історичну арену» став лише питанням енергетичних можливостей людства. Основною сировиною для його промислового добування стали боксити – алюмосилікатні породи з високим вмістом глинозему [4].

Фізико-хімічні параметри та сплави для ливарного виробництва

Унікальне поєднання властивостей – низька густина ($2,7 \text{ г/см}^3$), висока корозійна стійкість, добра електро- і теплопровідність, пластичність – зробили алюміній ідеальним конструкційним матеріалом. У таких сплавах, як дюралюміній, алюмінієво-літєві системи або силуміни, він досягає міцності понад 500 МПа при збереженні малої маси [5]. Саме ці сплави стали основою для ливарного виробництва складних тонкостінних

деталей. Зокрема, сплави на основі системи Al–Si (силуміни) евтектичної та заевтектичної груп мають найвищу рідкотекучість серед кольорових сплавів, що забезпечує точне заповнення ливарних форм і мінімізацію усадкових дефектів у литві [6, 7].

У перші десятиліття після відкриття алюмінію промислове застосування отримали переважно деформовані сплави, в яких кремній (Si) вважався шкідливою домішкою. Цей підхід вплинув і на ливарників, які тривалий час уникали використання кремнію в ливарних алюмінієвих сплавах. Прорив стався на початку XX століття, коли було відкрито модифікуючу дію натрію (Na) на евтектику Al–Si. Саме це дозволило стабілізувати структуру сплаву, покращити механічні властивості та забезпечити широке промислове застосування ливарних алюмінієвих сплавів [8]. Цей етап розвитку припадає приблизно на 1910–1920 роки, коли ливарне виробництво кольорових металів почало активно формуватися як окрема галузь [9].

Алюміній у транспорті, авіації та космічній техніці

Перші літаки братів *Райтів* уже містили елементи з алюмінію. Під час Першої світової війни він став стратегічним матеріалом, а з другої половини XX століття – незамінним у авіаційній та космічній техніці [10, 11]. У сучасних літаках понад 70 % маси конструкцій припадає на алюмінієві сплави. У автомобілебудуванні алюміній дозволив істотно знизити масу кузовів, поліпшити аеродинаміку й зменшити споживання пального. Першим серійним автомобілем з повністю алюмінієвим кузовом став Audi A8 (1994) [12, 13]. У 2020-х роках американська компанія Tesla впровадила масштабне лиття алюмінієвих кузовних елементів методом лиття під тиском на гігантських пресах – Giga Press, що дозволило замінити десятки зварених деталей цільними ливарними компонентами, зменшивши вагу та витрати [14].

У космічній галузі алюміній – основа для баків ракет, опорних структур супутників і теплових екранів. Його застосування стало критичним для NASA і ESA завдяки ідеальному співвідношенню міцності до ваги та стійкості до температурних коливань [15–17].

Алюміній у сучасному будівництві: фасади, профілі, композити

Достатньо вагомим є внесок алюмінію в сучасне будівництво. Метал і його сплави стали базовим матеріалом для створення фасадних систем, віконно-дверних профілів, легких мостових конструкцій та композитних панелей. Завдяки корозійній стійкості й декоративним властивостям алюмінієві композити активно використовуються в архітектурі для вентиляованих фасадів, дахових систем і інтер'єрних рішень [24]. Сучасні багатопланові панелі на основі алюмінію поєднують легкість, високу жорсткість і енергоефективність, що робить їх конкурентними матеріалами у «зеленому» будівництві [25]. Крім того, розвиток цифрових технологій проектування дозволяє створювати складні просторові конструкції з алюмінієвих сплавів, що поєднують міцність і естетику [26].

Циркулярна економіка та екологічна ефективність

Ще однією перевагою алюмінію є його майже 100-процентна придатність до переробки без втрати властивостей. Переробка алюмінію потребує лише 5 % енергії, порівняно з первинним виробництвом, і дозволяє знизити викиди CO₂ до 90 % [18–21]. Близько 75 % алюмінію, будь-коли виробленого, досі перебуває в обігу [19, 21]. Це робить його ключовим ресурсом у циркулярній економіці та «зеленій» металургії [20].

Новітні технології обробки та виготовлення алюмінієвих конструкцій

Сучасні дослідження алюмінієвих матеріалів охоплюють широкий спектр напрямів – від створення наноструктурованих сплавів [22] і адитивного виробництва з алюмінієвих порошків чи дроту до фрикційного зварювання, лазерного напилення і гікастингу – ресурсоефективного процесу лиття великих тонкостінних деталей. Ці технології суттєво підвищують конкурентоспроможність алюмінієвих компонентів у точному машинобудуванні, авіації, електромобілях, дронах, а також у будівельній індустрії нового покоління [19, 23, 24–26].

Інтеграція цифрових інструментів проектування, таких, як параметричне моделювання, топологічна оптимізація та віртуальне тестування, дозволяє створювати складні просторові конструкції з мінімальною масою та максимальною

функціональністю. Це особливо актуально для будівництва енергоефективних споруд, де важливу роль відіграє не лише міцність, а й термічна інерція, жорсткість, адаптивність до навантажень.

Застосування адитивних технологій у будівництві (зокрема, 3D-друку з алюмінієвих сплавів) відкриває нові можливості для виготовлення нестандартних фасадних елементів, криволінійних профілів, декоративних конструкцій та інтегрованих систем вентиляції чи освітлення. Такі рішення вже тестуються у пілотних проектах «розумних будинків» і модульних споруд.

ВИСНОВКИ. Матеріал майбутнього

Підбиваючи підсумки великого ювілейного року, можна стверджувати, що алюміній сьогодні

– це не просто конструкційний матеріал, а універсальний елемент техносфери. Його еволюція – від експерименту Ерстеда до 60 мільйонів тонн щорічного виробництва – є прикладом того, як наука, технології та промисловість здатні змінити світ [11].

Для інженерного світогляду алюміній став інструментом реалізації найсміливіших мрій – від першого польоту над землею до створення екологічно чистого середовища проживання. Це матеріал, який, хоч і таїть в собі ще нерозкритий потенціал, навчив нас цінувати легкість, ефективність та гармонію з природою. Символічне завершення двохсотлітнього циклу лише відкриває нову сторінку, де алюміній є одним з головних векторів сталого розвитку людства. ■

Література

- Habashi F. The beginnings of the aluminum industry. *Nano Studies*. 2013. Vol. 8. P. 333–344.
- Eskin D.G. *Physical Metallurgy of Direct Chill Casting of Aluminum Alloys*. – Boca Raton: CRC Press, 2008. – 326 p.
- Ashkenazi D. How aluminum changed the world: A metallurgical revolution through technological and cultural perspectives. *Technol. Forecast. Soc. Change*. – 2019. – Vol. 146. – P. 431–439.
- European Aluminium Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://european-aluminium.eu>
- Polmear I.J. *Light Alloys: From Traditional Alloys to Nanocrystals*. – Oxford: Butterworth-Heinemann, 2006. – 379 p.
- Aluminum Silicon Alloys Guide: Types, Properties and Machining Practices [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://richconn.com/aluminum-silicon-alloys>
- Advantages of Casting Aluminium Alloys with Silicon [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://aluminium-guide.com/aluminium-silicon-casting-alloys>
- Möller H., Govender G., Stumpf W. The effect of sodium modification on the fatigue properties of Al–Si–Mg casting alloys. *International Journal of Cast Metals Research*. – 2009. – Vol. 22, № 6. – P. 417–421. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.1179/174313309x436682>
- Davis J.R. *Aluminum and Aluminum Alloys*. – ASM International, 1993. – 416 p.
- Zaki A., Fouad H., Abdelwahab M. et al. Applications of aluminum and aluminum alloys in aerospace industry. *Materials Today: Proceedings*. – 2020. – Vol. 27. – P. 2401–2406.
- History of aluminium in the aerospace industry [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://femltd.com/2022/12/08/history-of-aluminium-in-the-aerospace-industry>
- Hirsch J. Aluminium in innovative light-weight car design. *Materials Transactions*. – 2011. – Vol. 52, № 5. – P. 818–824. – <https://doi.org/10.2320/matertrans.L-MZ201132>.
- Aluminium Car Body in Audi A8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://aluminium-guide.com/aluminium-car-body>
- Giga Press [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Giga_Press
- NASA Technical Reports Server (NTRS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ntrs.nasa.gov> (дата звернення: 14.05.2025).
- Cooling aluminium alloy research [Електронний ресурс] // ESA. – Режим доступу: https://www.esa.int/Science_Exploration/Human_and_Robotic_Exploration/Research/Cooling_aluminium_alloy_research
- Aluminum in Space Travel: Beyond Earth's Atmosphere [Електронний ресурс] // Elka Mehr. – Режим доступу: <https://elkamehr.com/en/aluminum-in-space-travel-beyond-earths-atmosphere>
- Subramanian S. *Recycling of Aluminum: Science and Technology*. – Boca Raton: CRC Press, 2017. – 284 p.
- Kumar K.S., Suresh S., Chisholm M.F., Horton J.A., Wang P. High strength, high ductility nanostructured metals. *Progress in Materials Science*. – 2003. – Vol. 48, № 4. – P. 377–416. [https://doi.org/10.1016/S0079-6425\(02\)00003-2](https://doi.org/10.1016/S0079-6425(02)00003-2)
- Aluminium recycling saves 95% of energy [Електронний ресурс] // International Aluminium Institute. – Режим доступу: <https://international-aluminium.org>
- Sustainability – Recycling [Електронний ресурс] // Aluminum Association. – Режим доступу: <https://www.aluminum.org/Recycling>
- Гнатуш В.А., Дорошенко В.С. Ріст виробництва алюмінієвого лиття в началі ХХІ століття. *Металл і лиття України*. — 2019. — № 3-4. — С. 25-33.
- Martin J.H., Yahata B.D., Hundley J.M. та ін. 3D Printing of High-Strength Aluminium Alloys // *Nature*. – 2017. – Vol. 549. – P. 365–369. <https://doi.org/10.1038/nature23894>
- Chalco Aluminum. Алюмінієві сендвіч-панелі: повний спектр для різноманітних застосувань [Електронний ресурс] / Chalco Aluminum. – Режим доступу: <https://www.chalcoaluminum.com/uk/knowledge/sandwich-panel/>, вільний. — Назва з екрана.
- Шведь Л. В. Новітні технології виготовлення складних та асиметричних деталей із алюмінієвих сплавів [Електронний ресурс] // *Матеріали ХХ Міжнарод. наук. конф., присвяч. 119-й річниці з дня народження акад. П. М. Василенка, 17–19 жовт. 2019 р.* — Вінниця: ВНАУ, 2019. — С. 137. — Режим доступу: <http://repository.vsau.org/card.php?lang=uk&id=24666>.
- GALAXYBOND. Алюмінієві композитні панелі GALAXYBOND: переваги, застосування, сертифікація [Електронний ресурс] / GALAXYBOND. — Режим доступу: <https://alusteelbond.com/ua/>.

Ірина Губеладзе
член-кор. НАПН України,
докт. психол. наук,
заступниця директора
з наукової роботи,
Інститут соціальної та політичної
психологій НАПН України
м. Київ

Світлана Чуніхіна
канд. психол. наук,
заступниця директора з
науково-методичної роботи,
Інститут соціальної та політичної
психологій НАПН України
м. Київ

Олена Пінчук
канд. психол. наук,
старша наукова співробітниця
Інституту соціальної та політичної
психологій НАПН України
м. Київ

Тетяна Кулаєва
канд. психол. наук,
старша наукова співробітниця
Інституту соціальної та
політичної психологій НАПН
України, м. Київ

ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ В ЦЕНТРІ УВАГИ

4-5 грудня 2025 р. в Києві відбулася X ювілейна міжнародна науково-практична конференція «Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина». Захід був присвячений 30-річчю заснування Асоціації політичних психологів України, а його організаторами виступили також Інститут соціальної та політичної психології НАПН України і Європейська асоціація соціальної психології (European Association of Social Psychology).

Конференція зібрала провідних українських і закордонних фахівців у галузі політичної психології, які обговорили ключові психологічні виклики, пов'язані з суспільними трансформаціями під час повномасштабного воєнного конфлікту в Європі, а також потенціал політико-психологічної науки у розумінні та подоланні цих викликів.

Конференцію відкрив президент Національної академії педагогічних наук України **Василь Кремень**. Він привітав учасників конференції та членів Асоціації та відзначив внесок вітчизняної політичної психології як окремої науки і практики у розбудову української держави і демократії. Василь Кремень зробив наголос на зусиллях, докладених науковцями Інституту і членами АППУ до зміцнення громадянської суб'єктності і зрілої політичної культури в Україні, водночас зауваживши на сучасних ризиках для суспільної свідомості, що їх актуалізовано застосуванням ворогом інформаційних засобів ведення війни, поширенням популістичних рухів та ін. З вітальним словом до учасників конференції звернулися також в.о. академіка-секретаря Відділу психології і спеціальної педагогіки НАПН України **Віталій Панок** та Президентка Асоціації політичних психологів України **Ірина Губеладзе**.

Микола Слюсаревський та Ірина Губеладзе відкривають X міжнародну науково-практичну конференцію «Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина»

Негативні психологічні наслідки війни не будуть фатальними

Змістову частину конференції відкрив директор Інституту соціальної та політичної психології НАПН України **Микола Слюсаревський** доповіддю «Повномасштабна війна як чинник розвитку символічної свідомості українського суспільства». Доповідь ґрунтується на даних моніторингу символічних преференцій українців, який Інститут разом з Асоціацією політичних психологів проводить упродовж 2003–2005 років. Аналізуються уявлення громадян про три типи символів: матеріалізовані (державна символіка, природні та культурні об'єкти, мова, пісня), персоналізовані (видатні історичні діячі та сучасники) і драматизовані (події й дії з сильним емоційним змістом – Перемога у Другій світовій, історія УПА, Помаранчева революція, Революція Гідності, звитяги ЗСУ) .

У своїй доповіді Микола Миколайович відслідкував трансформації, що відбулися у символічній свідомості українців до війни та під час розгортання її гібридної та повномасштабної фаз. Так, у довоєнний період (2003–2014) в національній свідомості домінувала пострадянська символіка, передусім перемога у Другій світовій війні та геніальний український поет **Тарас Шевченко**, при цьому символічний простір був розрідженим. На етапі емансипації (2014–2021) символічна свідомість набувала історичної та мілітарної спрямованості, проте їй бракувало єдності за регіональною ознакою.

У 2023 році дослідження зафіксувало явище редукції символічної свідомості, її звуження до військово-патріотичного контексту, схоже на «тунельний зір». Натомість у 2024 році спостерігалася діаметрально протилежна картина: підвищилася частота вибору практично всіх символів, навіть тих, що не пов'язані з воєнним контентом.

Новою якістю символічної свідомості українців стала трансрегіональна єдність. Вперше об'єкти, що є національними символами, були обрані понад половиною мешканців усіх регіонів. На пріоритетних місцях закріпилися державна символіка (84,5 %) та українська мова (майже 70 %), обрані понад половиною опитаних в усіх без винятку регіонах.

Водночас символічна свідомість українців в її нинішньому стані зберігає певні вади, які обумовлюють її вразливість до деструктивних впливів війни та повоєнних років. Перша вада – це фрагментарність історичної пам'яті, особливо у східному та південному регіонах. Друга – несформованість уявлень щодо традиційної символіки українства. Третя і, можливо, найважливіша хиба – деперсоналізованість. У символічній свідомості українського суспільства категорично бракує персоналізованих символів опору агресії, оскільки, окрім Тараса Шевченка, жодна постать не набирає понад 50 % респондентів у всіх регіонах, а герої війни поки не набули загально визнаного символічного статусу. Відтак символічний простір українського суспільства назагал є деперсоналізованим, що суттєво знижує його мобілізаційну ефективність.

Взагалі описана трансформація символічних преференцій все ж свідчить про поступовий вихід українців зі стану психологічного шоку. Суспільство всупереч війні та негативним реакціям починає жити повноформатним життям і виявляє тенденції посилення психологічної стійкості, підвищення свого адаптивного потенціалу та здатності до посттравматичного зростання.

Негативні психологічні наслідки війни не будуть фатальними, як прогнозують деякі зарубіжні фахівці. Колективна травма, співмірна з Голодомором, можлива лише у разі капітуляції. «Поки ми боремося і якщо вистоїмо, то стан психічно зламаной жертви – це зовсім не про українців, не про всю націю» – завершив свою доповідь Микола Слюсаревський.

Джаїс Адам-Троян (Jais Adam-Troian) та Ірина Губеладзе беруть участь в історичній соціодрамі «Голоси забутих предків кличуть нас до справедливості»

Порівняльні перспективи: від локального до глобального

Ще одним провідним спікером конференції став професор Університету *Герріот-Вотта* (Heriot-Watt University) *Джаїс Адам-Троян* (Jais Adam-Troian), який виступив з доповіддю «Фейкові новини, справжня війна: переосмислюючи «дезінформацію» як агресію». Доповідь базується на емпіричних даних, які автор ретельно збирає від початку російської агресії проти України (Adam-Troian, 2025).

З доповіддю «Політика в інтересах майбутніх поколінь» виступила Вікторія Подгорна, народний депутат України, член Комітету з питань цифрової трансформації.

Свої доповіді учасникам конференції представили також професорка Лондонської школи економіки і політичних досліджень (London School of Economics and Political Science) *Ілка Гляйбс* (Ilka Gleibs) – «Кризове лідерство як лідерство ідентичності», професорка Університету Осло (University of Oslo) *Беате Зейбт* (Beate Seibt,) – «Спільне проектування дослідження інтеграції ветеранів: від результатів першого раунду Delphi до практично застосовних знань», та віцепрезидентка Асоціації політич-

них психологів України, заступниця директора Інституту соціальної та політичної психології НАПН України *Світлана Чуніхіна* – «Війна і демократія: громадська думка між небезпекою та рішучістю». Доповідь «Політика ідентичності в Україні у 2025 році: виклики та перспективи» представив аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка *Богдан Бевза* (Асоціація політичних психологів України, 2025; Бевза, 2023).

У рамках конференції було зорганізовано кілька дискусійних панелей. Перша з них мала назву «Ідентичність і стійкість суспільства», де пролунали виступи:

Вадима Васютинського, головного наукового співробітника Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, члена правління Асоціації політичних психологів України «Відмова від традиціоналізму і схвалення жорстких рольових моделей як наслідки уваги до когнітивно-поведінкових відмінностей між українцями і росіянами»;

Олени Суший, завідувачки відділу психології мас і спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України «Між Сциллою капітуляції та Харибдою вічної війни: сценарне моделювання повоєнного розвитку України»;

Ольги Сусської, завідувачки кафедри зв'язків з громадськістю Національного університету «Кієво-Могилянська академія» «Ідентичність як суспільний індикатор єднання: виклики і ризики»;

Зиновії Карпенко, доцентки Національного університету «Львівська політехніка» «Меритократія vs какістократія: наслідки міжпоколіневого розриву».

Панель «Психотехнології політики» об'єднала виступи на тему «Міфодизайн як психотехнологія культурної політики» *Всеволода Зеленіна*, професора Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, та «Кінопродукція у політичних кампаніях: стратегічний наратив в електоральних змаганнях. Україна (2019), Румунія (2024), Молдова (2025)» *Маріанни Присяжнюк*, політичної аналітикині Університету Бухаресту / Фонду Демократичні ініціативи.

У рамках панелі «Психологічна стійкість і психологічна просвіта» виступив *Павло Горностаї*, головний науковий співробітник Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Тема його повідомлення – «Істори-

ко-культурні передумови психологічної стійкості українців».

Спікерами панелі також були **Лідія Чорна**, завідувачка відділу психології малих груп і міжгрупових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, яка торкнулася проблематики залучення населення до психологічної просвіти в умовах війни: настанови та механізми, та **Юлія Паскевська**, професорка Університету свободи Брюсселю (University liberty of Brussels) з повідомленням «Стійкість як ресурс системного проектування в екстремальних умовах: психологічна безпека, стабільність психічного здоров'я та запобігання професійному вигоранню серед працівників сфери правосуддя».

Панель «Між невизначеністю та пошуком дому: психологічні й соціальні виміри інтеграції українців» була представлена доповідями «Ерозія адаптивності: правова невизначеність та неадаптивні механізми подолання труднощів серед переміщених українців у Швейцарії» **Галіни Циганенко**, дослідниці, членкині АППУ, та «Інтеграція та відчуття належності у малих і середніх містах: досвід українських біженців та внутрішньо переміщених осіб у Центральній та Східній Європі» **Яни Папцунової** (Jana Párcunová) та **Анни Мухіної** (Anna Mukhina) з Інституту соціальних наук Словацької академії наук (Institute of Social Sciences CSPA Slovak Academy of Sciences).

Спільно з Дивізіоном кіберпсихології Національної психологічної асоціації та Українською асоціацією медіапсихологів і медіапедагогів було проведено панель «Цифрові ризики та суспільна безпека». У рамках панелі виступили:

Любов Найдьонова, заступник директора з наукової роботи Інституту соціальної та політичної психології НАПН України з повідомленням «Ризики цифрового тоталітаризму в світі і повоєнній Україні»;

Олена Андрієнко, секретар Громадської ради при Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення, керівник етико-правового напрямку проекту з розвитку української великої мовної моделі при Міністерстві цифрової трансформації України, заступниця директора з правових питань рекламного комунікаційного холдингу Publicis з повідомленням «Етико-правові аспекти створення української мовної моделі і подальші перспективи штучного інтелекту»;

Учасники конференції (зліва направо): **Олена Сушій**, **Всеволод Зеленін**, **Ольга Сусьська**, **Вадим Васютинський**, **Ірина Губеладзе**

Максим Жидко, декан гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету «ХАІ» на тему «Актуальні та можливі соціальнополітичні інфомедії в контексті "ідеального шторму"»;

Нігора Хазратова, професор Західноукраїнського національного університету на тему «Діджиталізація взаємин особистості й держави: свобода чи цифровий концтабір?».

Відбулася англійська дискусійна панель «Освіта для демократичного громадянства» («Education for Democratic Citizenship»), участь в якій взяли **Мартін Нільссон** (Університет Ліннея, Швеція (Martin Nilsson, Linnaeus University, Sweden)); **Ян Айдemark** (Університет Ліннея (Jan Aidemark, Linnaeus University)); **Ірен Палаціос** (Університет Мурсії, Іспанія (Irene Palacios, University of Murcia, Spain)); **Адам Козень** (Ягеллонський університет, Польща (Adam Kozień, Jagiellonian University, assistant Poland)); **Олександра Пучко**, (Ягеллонський університет (Aleksandra Puczko, Jagiellonian University)); **Ганна Риженко** (Університет Ліннея, (Hanna Ryzhenko, Linnaeus University)); **Ірина Губеладзе** (Інститут соціальної та політичної психології

Павло Горностай (на першому плані) та інші учасники конференції

НАПН України, президентка Асоціації політичних психологів України, Україна).

Модерував панель **Даніель Сіландер**, керівник досліджень у галузі європейських студій Університету Ліннея (Daniel Silander, Linnaeus University, Research Leader of European Studies).

Мозаїка дослідницьких підходів

Програма конференції була побудована так, щоб дати учасникам змогу обмінятися не лише теоретичними надбаннями, а й практичним досвідом.

Так, **Всеволод Зеленін** представив воркшоп «Політичний коучинг: стратегії глобального лідерства», який дозволив слухачам обговорити реальні кейси з глобальної практики сучасного лідерства. Зацікавленість викликав воркшоп доцента Київського інституту сучасної психології і психотерапії **Олександра Виноградова** «Застосування R у політикопсихологічних дослідженнях». Учасники мали змогу спостерігати роботу з програмним забезпеченням у реальному часі та крок за кроком розібрати конкретний приклад обчислення емпіричних даних.

Особливо зворушливим для учасників став воркшоп – історична соціодрама **Павла Горностая** «Голоси незабутих предків кличуть нас до справедливості». Учасники мали змогу переверті-

литися в історичних діячів або проаналізувати події сьогодення з перспективи майбутніх поколінь. Цей досвід дозволив не лише глибше зрозуміти історичні та сучасні процеси, а й пережити їх на емоційному рівні.

Програма завершилася звітом про діяльність АППУ, виклики та можливості, який представила Ірина Губеладзе, президентка Асоціації політичних психологів України.

Підсумки та перспективи

Учасники конференції відзначили насиченість програми та глибоку контекстуальність представленого змісту. Особливо цінним було спілкування наживо, яке сприяє кращому розумінню та консолідації зусиль фахівців у сфері соціальної та політичної психології. Діалог наукової спільноти у змішаному форматі є критично важливим чинником для колективної рефлексії над актуальними проблемами, а також для підтримки професійної стійкості та ефективності професіоналів. Попри насичену програму багато важливих питань не змогли повністю вичерпатися за відведений час, що вимагає продовження наукової співпраці та нових зустрічей. Учасники подякували організаторам конференції за високий рівень проведення заходу. ■

Література

1. Асоціація політичних психологів України. (2025, May 22). Травмована українська ідентичність: шляхи зміцнення та розвитку [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=Avt2DJGViyE>.
2. Бевза, Б. (2023, December 16). Як ми конструємо українську ідентичність? [video].
3. Асоціація політичних психологів України. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=peFuaTnQO5Q>.
4. Adam-Troian, J. (2025). Fake news, real war. *Communications Psychology*, 3(1) <https://doi.org/10.1038/s44271-025-00267-w>.
5. Sliusarevskiy M. (2025). Dynamics of Ukrainians' Perceptions of National Symbols as a Reflection of Resistance to Russian Aggression. *Insight: The Psychological*.
6. Dimensions of Society, (13), 374-407. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2024-13-16>.

ЗОЛОТИЙ ВІК ВОЛОДИМИРА МЕЛЬНИЧЕНКА

В. Мельниченко у бібліотеці в Богуслаєві

Володимир Юхимович Мельниченко – знаний учений, шевченкознавець, доктор історичних наук, академік Національної академії педагогічних наук України, почесний академік Національної академії мистецтв України, заслужений діяч науки України, член національної спілки письменників України й водночас яскравий публіцист, письменник, мистецтвознавець, один із найкращих популяризаторів історичних знань, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка, лауреат міжнародної літературно-мистецької премії імені Григорія Сковороди «За серію фундаментальних праць у галузі шевченкознавства та грушевськознавства». Це свідчить про високу затребуваність його наукових праць.

Рідкісний історичний феномен автора полягає в тому, що половину своїх книг і статей Володимир Юхимович створив у пенсійні роки, які стали воїстину золотим віком його творчості.

Життя Володимира Мельниченка – це взірць стійкості. У часи, коли правда могла коштувати кар'єри, він обрав шлях правди. Життєвий і творчий шлях відомого історика – яскравий приклад того, як слід любити і прославляти Україну. Його спадщина резонує сьогодні, у 2026 році, коли Україна бореться з ворожим нашестям і продовжує переосмислювати свою історію.

Наш земляк є автором понад 50 книг і 800 наукових праць. Академік **Микола Жулинський** резюмує, що «*Володимир Мельниченко виконує титанічну працю на стратегічних магістралях сучасного шевченкознавства*».

Володимир Юхимович – зачинатель нового жанру, а саме публіцистичної розмови з Тарасом Шевченком. Духовними криницями Володимира Мельниченка є поетичні твори **Тараса Шевчен-**

ка та наукові праці **Михайла Грушевського**. Надзвичайно важливі та цікаві книги написані ним в останній час: «Мої духовні криниці» (2019), «Подорож Шевченкового життя» (2021), «Осінені Шевченком» (2025).

На Десятих міжнародних Шевченківських читаннях у Каневі (вересень 2024) Володимир Мельниченко представив стратегічно важливу доповідь «Створення нової біографії Тараса Шевченка має стати національною ідеєю у шевченкознавстві». Однією з характерних ознак наукових праць Володимира Мельниченка є наявність у них свіжої інформації, видобутої ним із глибин архівно-бібліотечних сховищ, а також із нових сучасних видань. Відомий вчений володіє різними засобами пошуку цієї інформації, в результаті чого й з'являються такі глибокі аналітичні дослідження.

Письменник є одним із найкращих популяризаторів шевченкознавства, займає окрему і дуже важливу нішу в науковій публіцистиці. Він постійно друкується у Всеукраїнському тижневику «Слово просвіти», «Українська літературна газета», у всеукраїнській газеті «Освіта і суспільство» та в науково-популярному журналі «Світогляд».

Творчість Володимира Мельниченка – приклад для всіх учених України у супротиві російським агресорам на гуманітарному фронті.

Між іншим, для бібліотеки нашого сивочолого міста Богуслава та для бібліотек громади шановний земляк подарував більше 400 примірників книг. Це важливі і захоплюючі розповіді для кожного свідомого українця. Книги насичені ілюстрованими і архівними світлинами.

20 лютого Володимир Юхимович відзначає свій ювілейний день народження! Богуславщина щиро і сердечно вітає доброго друга нашої бібліотеки!

Нехай літа не стануть тягарем,

нехай душі не вигасне зірниця!

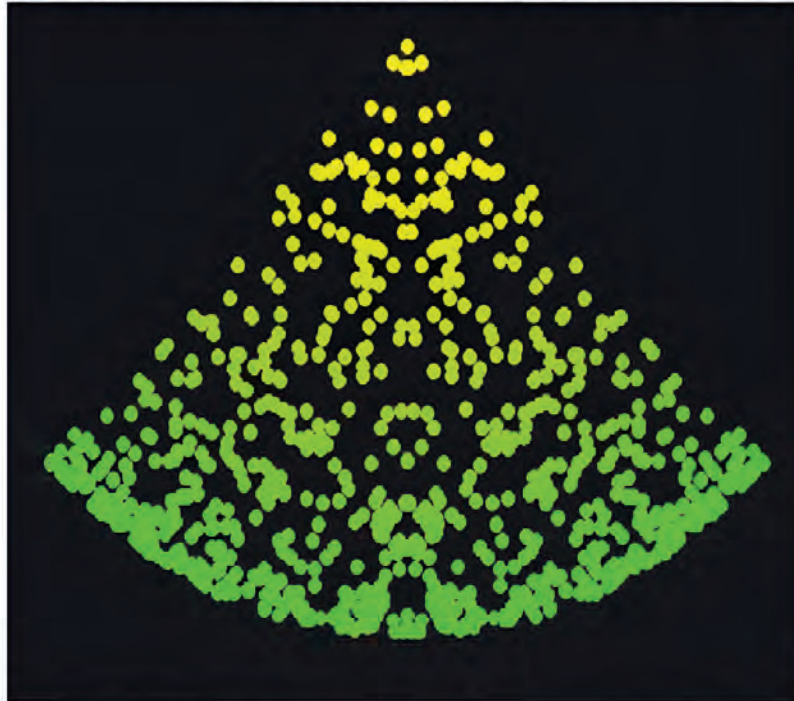
Хай повниться до краю день за днем

добра і щастя золота криниця!

З роси й води, шанований земляче! Бажаємо здійснення творчих планів та вдалої реалізації задумів! ■

Наталія Федорченко
провідна бібліографія
КЗ «Публічна бібліотека»
Богуславської міської ради

Математичні новорічні вітання із 2026 !

Проекції цілочисельних додатніх координат x, y (чим відрізняються від x, z чи y, z ? 😊), що лежать на сфері радіуса $R = 2026$, тобто, є рішенням рівняння

$$x^2 + y^2 + z^2 = 2026^2$$

на відповідну координатну площину.

Щоб виглядало, як новорічна ялинка, діаграма повернута на 225° . Градієнтний колір показує z^2 .

Само число із використанням трикутних чисел $T(n) = 1 + 2 + \dots + n = n(n+1)/2$:

$$\begin{aligned} 2026 &= 45^2 + 1^2 = T(9)^2 + T(1)^2 = T(3^2)^2 + T(1^2)^2 \\ &= T(63) + T(4) = T(2^6 - 1) + T(2^2) = T(2^{31} - 1) + T(T(1) + T(2)) \end{aligned}$$

Через числа **Фібоначчі** (1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144, 233, 377, 610, 987, 1597...) (кожне число дорівнює сумі двох попередніх),

$$2026 = F_{17} + F_{14} + F_9 + F_7 + F_5 = 1597 + 377 + 34 + 13 + 5$$

Сума двох **простих** чисел: 28 пар від найбільшої різниці $2026=23 + 2003$ до повного співпадіння $2026=1013+1013$.

Двійкова система числення **111111 01010** – два **паліндроми**. Втім, одним паліндромом,

Тринадцяткова **BCB_{13} Паліндром** (символи $B = 11, C = 12$)

Чотирнадцяткова **$A4A_{14}$ Паліндром** ($A = 10$)

Рідкісне співпадіння – паліндром у двох системах числення поспіль

Юрій Андронов,

доктор фіз.-мат. наук, професор,
Одеський національний морський університет,
м. Одеса